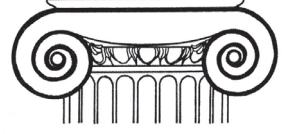

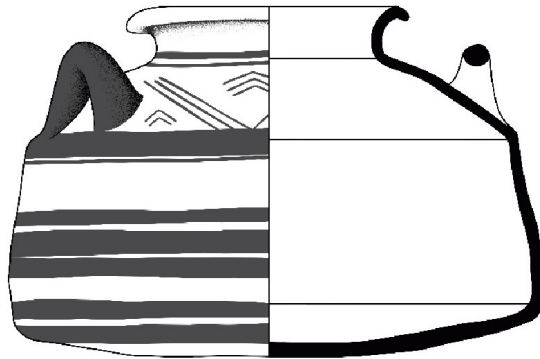

EGE ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI

ARKEOLOJİ DERGİSİ

XXXII (2024/1)

ISSN 1300 – 5685

EGE ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI

ARKEOLOJİ DERGİSİ
XXXII (2024/1)

© 2024 İzmir/Türkiye
ISSN 1300 – 5685

Sahibi: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına Dekan Prof. Dr. Yusuf Ayönü
Sorumlu Müdürü: E.Ü. Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü adına Prof. Dr. Eşref Abay

EGE ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI
ARKEOLOJİ DERGİSİ
XXXI (2023)

© 2023 İzmir/Türkiye
ISSN 1300 – 5685

Sahibi: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına Dekan Prof. Dr. Yusuf Ayönü
Sorumlu Müdürü: E.Ü. Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü adına Prof. Dr. Eşref Abay
ARKEOLOJİ DERGİSİ hakemlidir. Nisan ve Ekim ayında olmak üzere yılda iki kez basılmaktadır.
TÜBİTAK/ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanlarında ve EBSCO Art & Architecture Ultimate'te
taranmaktadır.

Published twice a year in April and October.

EGE ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ'nin izni olmadan ARKEOLOJİ DERGİSİ'nin
hiçbir bölümü kopya edilemez. Alıntı yapılması durumunda referans gösterilmelidir.
Yazıların yasal sorumluluğu yazarlara aittir.

It is not allowed to copy any section of ARKEOLOJİ DERGİSİ without the permit of
EGE ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
ARKEOLOJİ DERGİSİ'ne gönderilen makaleler aşağıdaki web adresinde bu cildin
son sayfalarında belirtilen formatlara uygun olduğu takdirde yayınlanacaktır.
Articles should be written according to the guideline mentioned in the following web address
or on the last pages of this volume.

ARKEOLOJİ DERGİSİ'nin yeni sayılarında yayınlanması istenen makaleler için yazışma adresi:
Correspondance addresses for following submissions for ARKEOLOJİ DERGİSİ

ARKEOLOJİ DERGİSİ

Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü

Bornova 315110 İZMİR-TURKEY

Diğer iletişim adresleri / Other correspondance addresses

Fax: +90 (232) 388 11 02

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egearkeoloji>
egearkeolojidergisi@gmail.com

Basım Yeri | Ege Yayınları
İstanbul, Türkiye.

Dağıtım / Distribution

Zero Prod. Ltd.

Tel: +90.212.244 75 21 - 249 05 20

info@zerobookonline.com-<http://www.zerobooksonline.com>

ARKEOLOJİ DERGİSİ

EGE ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI

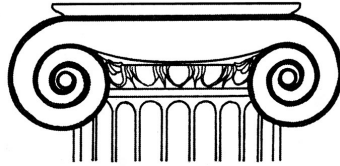
EDİTÖRLER/EDITORS

M. Nezh AYTAÇLAR
Eşref ABAY
Fulya DEDEOĞLU
Aytekin ERDOĞAN

DANIŞMA KURULU / EDITORIAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ersin DOĞER – Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Turan EFE – Prof. Dr. Armağan ERKANAL – Prof. Dr. Massimo FRASCA
(Universitai di Catania) – Prof. Dr. Kutalmış GÖRKAY (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Binnur GÜRLER (Dokuz Eylül Üniversitesi) – Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI (Atatürk
Üniversitesi) Prof. Dr. Nuran ŞAHİN – Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN (Uludağ Üniversitesi)
Jean Yves EMPEREUR (CEALlex İskenderiye) – Prof. Dr. Abdullah YAYLALI

ISSN 1300 – 5685
İZMİR

ISSN 1300 – 5685
İZMİR
2024

ARKEOLOJİ DERGİSİ

Cilt/Volume XXXII

2024/1

MAKALELER / ARTICLES

- ERGÜL KODAŞ-YUNUS ÇİFTÇİ-KAZIM ÖZKAN-BAHATTİN İPEK-EŞREF ERBİL: Çemka Höyük
PPNA Dönem Mimarisinde Devamlılık Sorunsalı: Mekân, Mimari, Hafıza ve Devamlılık
(*The Problem of Continuity in The PPNA Period Architecture of Çemka Höyük: Space,
Architecture, Memory and Continuity*) 1-15
- ERKAN GÜRÇAL - TURAN TAKAOĞLU: Kalkolitik Gülpınar Sosyal Yapısında Süreklilik ve Değişim
(*Continuity and Change in Social Structure at Chalcolithic Gülpınar*) 17-32
- MEHMET AKİF ERDEM - ZAFER DERİN: Batı Anadolu MÖ 2. Binyıl Ticaretinde Yassitepe Höyüğü
(*Yassitepe Höyük in the 2nd Millennium BC Trade of Western Anatolia*) 33-45
- ELİF BAŞTÜRK - AHMET TÜRKAN: Afşin Ovası'nda Yeni Bir Kazı: Tanır Yassihöyük Kazısı Ön
Değerlendirme (*A New Excavation in Afşin Plain: Preliminary Evaluation of Tanır Yassihöyük
Excavation*) 47-65
- BORA ERTÜZÜN-BAŞAK ONGAR-CARMELO COLELLI: Eski Smyrna'da Tunç Çağı-Demir Çağı
Geçişine İlişkin Yeni Veriler (*New Data on the Bronze Age/Iron Age Transition in Old Smyrna*)
..... 67-84
- ERKAN ALKAÇ-IŞIK ADAK ADIBELLİ: Cilician Amphorae from the Tarsus Zeytin Pazarı Excavation
(*Tarsus Zeytin Pazarı Kazısında Bulunan Kilikia Üretimi Amphoralar*) 85-97
- ADEM YURTSEVER-MAHMUT BİLGE BAŞTÜRK: Şarhöyük / Dorylaion Mimari Bezeme Parçaları
Üzerine Bir Değerlendirme (*An Evaluation on The Marble Decorative Elements from Şarhöyük
/ Dorylaion*) 99-114
- Yayın Kuralları / Rules of publication 115-119

Çemka Höyük PPNA Dönem Mimarisinde Devamlılık Sorunsalı: Mekân, Mimari, Hafıza ve Devamlılık

[THE PROBLEM OF CONTINUITY IN THE PPNA PERIOD ARCHITECTURE OF ÇEMKA HÖYÜK: SPACE, ARCHITECTURE, MEMORY AND CONTINUITY]

Ergül KODAŞ-Yunus ÇİFTÇİ-Kazım ÖZKAN-Bahattin İPEK-Eşref ERBİL

Keywords

Upper Tigris Valley, Neolithic Age, Çemka Höyük, Architectural Continuity, Space, Memory

Anahtar Kelimeler

Yukarı Dicle Vadisi, Neolitik Çağ, Çemka Höyük, Mimari Devamlılık, Mekân, Hafıza

ABSTRACT

The long-term use of space, which can be defined archaeologically and anthropologically as a fixed place/area inhabited by an individual, family or group, and the repeated construction of certain structures in the same area are interpreted archaeologically as an architectural continuity. It is argued that this continuity does not only represent a technical architectural continuity of buildings in the Near Eastern Neolithic. In this context, architectural continuity is associated with a possible sense of belonging that a place may have and is interpreted as the embodiment of the metaphorical immortality of a possible sense of belonging. Following the excavations at Çemka Höyük settlement in the Upper Tigris Valley, where architectural elements dating to the first phase of the Pottery-Free Neolithic Period (PPNA) were unearthed, new data on this spatial continuity were obtained. The data presented by Çemka Höyük provides important results in the associations between architecture and culture in early settlements, and reveals individual and public phenomena within the settlement area. The architecture of Çemka Höyük provides essential information about Neolithic memory, especially when considered together with the formations such as space (individual and public), cultural belonging and belief. Likewise, the continuity of the settlement from the end of the Epi-Paleolithic Period to the end of the Pre-Pottery Neolithic A phase will lead to a better understanding of this situation in early settlements.

ÖZET

Arkeolojik ve antropolojik açıdan bir birey, aile veya grubun yaşadığı sabit yer/alan olarak tanımlanabilecek olan mekânın uzun süreli kullanımı ve birtakım yapıların aynı alana tekrar tekrar inşa edilmesi arkeolojik açıdan bir mimari devamlılık olarak yorumlanmaktadır. Söz konusu devamlılık, Yakınoğu neolitiğinde, yapıların sadece teknik bir mimari sürekliliğini temsil etmediği öne sürülmektedir. Bu bağlamda mimari devamlılık, herhangi bir mekânın sahip olabileceği olası bir aidiyet duygusu ile ilişkilendirilmekte ve olası bir aidiyet anlayışının metaforik ölümsüzlüğünün somutlaştırılmış hali olarak yorumlanmaktadır. Yukarı Dicle Vadisi'nde bulunan ve Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in ilk evresine tarihlenen (PPNA) mimari öğelerin açığa çıkarıldığı Çemka Höyük yerleşim yerinde yapılan kazılar sonrası söz konusu mekânsal devamlılık üzerine yeni veriler elde edilmiştir. Çemka Höyük'ün sunmuş olduğu veriler erken yerleşimlerde ortaya çıkarılan mimari ve kültür arasında ilişkilendirmelerde oldukça önemli sonuçlara değinmekle birlikte yerleşim alanı içinde bireysel veya kamusal olguları da gözler önüne sermektedir. Çemka Höyük'ü mimarisi, özellikle mekân (bireysel ve kamusal), kültürel aidiyet ve inanç gibi oluşumlarla birlikte düşündüğümüzde Neolitik hafıza konusunda önemli bilgiler sunmaktadır. Keza yerleşimin Epi-Paleolitik Dönem sonundan Çanak-Çömleksiz Neolitik A evresi sonuna kadar bir devamlılık sunmasından dolayı erken yerleşimlerde bu durumun daha iyi anlaşılmasına vesile olacaktır.

Giriş

Yakındoğu Neolitikleşme sürecinde yarı yerleşik veya kalıcı yerleşik yaşama geçişin tanımlanması için merkez konumda olan mimari genellikle konut ve kamusal alan olarak iki ayrı olgu üzerinden incelenmektedir.¹ Bu bağlamda mekânların kullanım modelleri, konutlar, kamu binaları ve köy-mekân organizasyonları (kamu-konut mimarisi arasındaki bağlantılar), kamu binalarının sosyal, ekonomik ve inanç bağlamında sahip olduğu yer ve önem gibi birçok olgu üzerine süregelen tartışmaların yapıldığı ve konu üzerine de çok sayıda araştırmanın yürütüldüğü görülmektedir.² Genel olarak sabit bir yere (mimari-köy) ilişkin aidiyet ve toplumsal hafıza gibi sosyal davranış biçimlerinin yerleşik hayata geçişe bağlı olarak ortaya çıkan kalıcı mimarinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıktığı veya form değiştirdiği düşünülmektedir. Bilhassa Yakındoğu'da Neolitik Çağ mimarisinde görülen devamlılık kendini uzun süreler boyunca aynı alana inşa edilen binalar (dikey mimari devamlılık) şeklinde göstermektedir. Nitekim, bu konudaki araştırmalar da Çatal Höyük,³ Göbekli Tepe,⁴ Çayönü,⁵ Aşıklı Höyük⁶ ve Gre Filla⁷ gibi çok sayıda yerleşim yerinde de tespit edildiği üzere, binaların neden uzun süreler boyunca aynı alana inşa edildiğini anlamaya odaklanmıştır.

Bu çalışmalarda mimari devamlılık olgusu bir yerin iskânı ve topluluğun yaşadığı mekâna bağlı olarak gelişen bir aidiyet duygusunun (aynı alanın uzun süre iskân edilmesi) sosyal ve sembolik öğeler aracılığıyla yansıması olarak yorumlanmıştır ve toplumsal hafıza

(antropolojik açıdan aile-grup kavramı baz alınarak) üzerinden değerlendirilmiştir.⁸ Hafıza-mekân kavramları üzerinden tartışılan mimari devamlılık kuramı içerisindeki mekân terimi ise kelime anlamı olarak yer, bulunulan yer ve/veya yurt gibi değişik anlamlara gelmektedir. Tanım olarak bir birey, aile veya grubun yaşadığı sabit yer/alan olarak tanımlanabilecek olan mekân arkeolojik verileri içerisinde veya üzerinde barındıran bir kontekt olmanın yanı sıra bir yerleşim yerinde kronolojik ve stratigrafik bir tabaka/evre/yapı katı olarak kendine yer bulmaktadır.⁹ Bu noktada söz konusu mimari devamlılık yalnızca binaların mimari bir sürekliliğini temsil etmemektedir. Daha antropolojik bir bakış açısıyla bu devamlılık toplumsal hafıza ile ilişkilidir ve kültürel bir devamlılığı da temsil etmektedir. Bu bağlamda mimari devamlılık kavramı bir mekâna aidiyet duygusu ile bağlantılı olduğu düşünülen bir toplumsal grubun metaforik ölümsüzlüğünün somutlaştırılmış hali olarak da düşünülmektedir.¹⁰

Söz konusu mimari devamlılık sorunsalı bilhassa Kuzey Mezopotamya ve Anadolu topraklarında bulunan ve çoğunlukla MÖ 9. ve 8. binlere tarihlenen, yerleşim yerlerinde elde edilen veriler üzerinden birçok defa için tartışılmış olmakla birlikte Yukarı Dicle Vadisi'nde bulunan Çemka Höyük'teki kazılarda söz konusu mekânsal devamlılığının MÖ 10. bin ilk yarısından itibaren mevcut olduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışmanın amacı da Çemka Höyük verileri üzerinden mimari devamlılık sorunsalı üzerine yeni veriler ortaya koymaktır.

Çemka Höyük Kazıları

Çemka Höyük (Su Kenarı Höyük) yerleşim yeri Ilısu Barajı baraj gövdesinin yaklaşık 1,100 m güney-batısında, Mardin İli Dargeçit İlçesi'ne bağlı Ilısu Mahallesi sınırları

1 Aurenche 1981; Banning ve Byrd 1987; Waterson 1990; Cauvin 1994; Hodder 1990; Banning 1998; Wilson 1998; Hodder 1998; Özdoğan 1999; Kuijt 2000; Kuijt 2001; Flannery 2002; Banning 2003; Simmons 2007; Banning 2010; Kinzel vd., 2020.

2 Banning ve Byrd 1987; Waterson 1990; Cauvin 1994; Banning 1998; Wilson 1998; Özdoğan 1999; Kuijt 2000; Kuijt 2001; Banning 2003; Simmons 2007; Özbaşaran 2011; Duru 2013; Hodder ve Pels 2020; Kinzel vd., 2020.

3 Cessford, 2005; Düring 2005; Matthews 2005; Barański 2017; Kinzel vd., 2020.

4 Schmidt 2012; Dietrich ve Notroff 2015; Clare vd., 2019; Kinzel ve Clare 2021.

5 Schirmer 1990; Özdoğan 1999; Erim-Özdoğan 2011.

6 Özbaşaran 2011; Kinzel vd., 2020.

7 Ökse 2021.

8 Banning ve Byrd 1987; Waterson 1990; Cauvin 1994; Wilson 1998; Özdoğan 1999; Flannery 2002; Kuijt 2000; Kuijt 2001; Banning 2003; Simmons 2007; Hodder 2016; Hodder ve Pels 2020; Kinzel vd., 2020; Hodder 2022.

9 Aurenche 1981; Duru 2013; Kinzel ve diğ., 2020; Kuijt 2001; Hodder ve Pels 2020;

10 Banning ve Byrd 1987; Waterson 1990; Hodder 1990; Cauvin 1994; Banning 1998; Wilson 1998; Özdoğan 1999; Kuijt 2000; Flannery 2002; Banning 2003; Simmons 2007; Kinzel vd., 2020.

içerisinde, bulunmaktadır. Deniz seviyesinden yaklaşık 420 m yükseklikte bulunan yerleşim yeri¹¹ Dicle Nehri'nin hemen batı kıyısında ve Boncuklu Tarla (Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem) yerleşim yerinin yaklaşık 900 m güneydoğusundadır (Fig. 1a, Harita 1). Çemka Höyük yaklaşık olarak 65 m x 135 m boyutlarındadır.¹² Yerleşim yeri bölgede 2008 yılında yapılan yüzey araştırmalarında höyüğün üzerindeki yaklaşık 3 metre kalınlığındaki sel tabakasından dolayı tespit edilememiş ve Ilısu Barajı ve Hes Projesi kapsamında inşa edilen yollar ve yakınına kurulan beton şantiyesi nedeniyle ağır bir tahribata uğramıştır (Fig. 1b).¹³ Yerleşim yerinde Mardin Müze Müdürlüğü başkanlığında 2019 yılında yürütülen kurtarma kazıları sayesinde çok sayıda arkeolojik veri kayıt altına alınmıştır.¹⁴

Stratigrafi ve Mimari

Yerleşim yerinde yapılan arkeolojik çalışmalar, materyal analizleri ve C14 sonuçları 1-6. yapı katlarının Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem A evresine, 7. ve 8. yapı katlarının ise Proto Neolitik Dönem'e (Geç Epipaleolitik Dönem) tarihlendiğini göstermektedir. Yapılan karbon analizleri yerleşim yerinin 2. yapı katının MÖ 9350'ye ve 5. yapı katının da yaklaşık olarak MÖ 9650'ye tarihlendirmiştir (Fig. 2a, Tablo 1)¹⁵. Söz konusu C14 analiz sonuçlarının az sayıda olmasına karşın yapılan kazılar yerleşim yerinin uzun bir süre boyunca iskân görmüş olduğunu göstermektedir. Örneğin yerleşim yerinde tespit edilen ve yaklaşık 3-7 metre arasındaki arkeolojik dolguya sahip olan sekiz yapı katında da çok sayıda mimari öge açığa çıkarılmıştır (Fig. 2b). Ayrıca söz konusu yapı katlarının kendi içerisindeki stratigrafik ve kronolojik devamlılığı hem mimari kalıntılar hem de küçük buluntular üzerinden takip edilebilmektedir.

Çemka Höyük yerleşim yerinin mimarisine

genel olarak bakıldığında yerleşim yerinin yuvarlak planlı basit kulübelere çukur barınak tarzında gömülü inşa edilen binalara ve en üst yapı katında da yine yüzeye inşa edilmiş basit temellere sahip binalara doğru bir değişim yaşandığı görülmektedir (Fig. 3). Yerleşim yerinin 1. yapı katına ait bağlantısız taş sıraları, taş öbekleri ve döküntüler ele geçmiş olup bunların birçoğu herhangi bir mimari plan oluşturmamaktadır. Söz konusu kalıntılar basit temelli çadır tipi yapılara işaret etmekle birlikte bu evreye ait yuvarlak planlı bir binanın da önemli bir bölümü açığa çıkarılmıştır. Birinci yapı katına ait az sayıda yerinin aksine hemen altında bulunan 2. yapı katı mimarisi iki ayrı tipte plana sahip yapılarla temsil edilmektedir. İlk tip 8-10 m çapında, yuvarlak planlı tek odalı çukur barınak tarzında yarı veya tam gömülü yapılarla diğeri ise basit temeller üzerine oturtulan ve yüzeye inşa edilmiş yapılarla temsil edilmektedir. Bu yapı katında ayrıca içten radyal bölmeli yapılar da bulunmaktadır. Yerleşim yerinin 3. yapı katı mimarisi çoğunlukla üst yapı katı tarafından tahrip edilmiş olmakla birlikte bu evrede çukur barınak tarzında tam gömülü inşa edilmiş yapılar bulunmaktadır. Bu yapıların çoğunluğu tek odalı olmakla beraber yine bazı binaların basit duvarlarla içerden radyal bölmelere ayrıldığı görülmektedir. 4. yapı katı ise çalışılan açmalarda az sayıdaki bina ile tanımlanmış olmakla birlikte yol yapımı tahribatıyla oluşan büyük kesit üzerinden daha iyi takip edilebilmektedir. Yuvarlak ve oval planlı olan yapılar genellikle 4-5 m çapındadır. Söz konusu yapıların tamamı çukur barınak tarzında tam gömülü olarak inşa edilmiştir ve radyal planlı yapılara ait örnekler bu evrede de bulunmaktadır. Yerleşim yerinin 5. ve 6. yapı katına tarihlenen binaların bir bölümü derin olmayan basit temelleri üzerine yüzeye diğerleri ise çukur barınak tarzında yarı gömülü olarak inşa edilmiştir. Bu iki yapı katına ait yapıların duvarlarında kullanılan duvar örgü sistemi hem kendinden önceki hem de sonrası evrelere oranla daha iyi bir işçilik göstermektedir. Bu iki evrede de yine basit duvarlarla içerden bölmelere ayrılmış radyal planlı yapılar bulunmaktadır. Yerleşimin erken tabakasına (Proto Neolitik) ait olan iki yapı katının (7. ve 8. yapı katları) mimarisi büyük kesitin en alt kısmında, kırmızı renkli olan ana toprak içinde oldukça basit bir şekilde inşa edilmiş olan

11 Kodaş vd., 2020 (37 31 22. 27 K ve 41 50 26. 23 D koordinatlarında); Çiftçi 2022.

12 Tahribat ve beton şantiyesi nedeniyle yerleşimin boyutları tam olarak ölçülememiştir.

13 Kodaş vd., 2020; Çiftçi vd., 2020.

14 Çemka Höyük 2018 yılında tarafımca, Doç. Dr. Ergül Kodaş, tespit edilmiş ve 2019 yılı kazı çalışmalarının bilimsel danışmanlığı da tarafımca yürütülmüştür.

15 Tübitak Marmara Araştırma Merkezi

yuvarlak planlı yapılar ve çadır tipi barınaklara işaret eden dağınık taş grupları ile temsil edilmektedir.

Yerleşim yerinde açığa çıkarılan mimari öğelerin gelişimine genel olarak bakıldığında özellikle ÇÇNA'da yerleşim yerinin basit kulübelere (6-5. yapı katı) yarı gömülü çukur barınak tarzında inşa edilen binalara doğru bir değişim yaşandığı ve bilhassa yerleşimin 4. 3. ve 2. yapı katlarında duvarların daha kalın ve düzenli inşa edildiği ve içerden sıvandığı görülmektedir. Proto Neolitik Dönem mimari kalıntıları ise az sayıda plan veren yapı, dağınık duvar ve taban kalıntıları ile temsil edilmektedir. Fakat genel olarak bakıldığında C14 sonuçları 2. yapı katı ile 5. yapı katı arasında yaklaşık 300 yıllık zaman geçtiğine (MÖ 9650 - 9350) ve dolayısıyla teorik olarak her yapı katının ortalama 100-150 yıllık bir sürece karşılık geldiğine işaret etmektedir.

Mimaride Devamlılık: Arkeolojik Veriler

Çemka Höyük'te yükseklikleri yer yer 7 metreye ulaşan üç profil ve höyüğün değişik alanlarında yapılan arkeolojik kazılar mimari devamlılık olgusu hakkında önemli veriler elde edilmesini sağlamıştır.

Bu bağlamda bilhassa Dicle Nehri kenarında açılan yol sonrası ortaya çıkan Profil 1 (Fig. 4a) ve höyüğün ortasında açılan yol sonrası ortaya çıkan Profil 2 üzerinde yapılan çalışmalar (Fig. 4c) konuya dair önemli bilgiler vermekle birlikte iki profil arasında kalan alan üzerinde yapılan kazılar sırasında (Fig. 4b) da birçok binanın iki ile beş defa arasında (aynı veya farklı ölçülerle) yenilediği ve binaların çoğunun aynı alan üzerindeki eski yapıların üstüne yeniden inşa edildiği veya yenilenerek uzun süreli kullanıldığı tespit edilmiştir.

Profil 1

Dicle Nehri kenarında bulunan Profil 1 üzerinde, bilhassa D15-D16 açmalarında, yapılan çalışmalarda ÇH 12, ÇH 14, ÇH 17, ÇH 28, ÇH 29, ÇH 30 ve ÇH 31 numaralı binaların kronolojik olarak birbiri ile ilişkili olduğu ve mimari bağlamda birbirinin devamı niteliğinde aynı noktalara veya daha sonra inşa edilen bazı binaların daha önce inşa edilmiş olan binaların içerisine inşa edildikleri tespit edilmiştir (Fig. 5d). Profil 1 üzerine tespit edilen

mimari devamlılık dört ayrı evre olarak takip edilebilmekle birlikte D15 ve D16 numaralı açmalardaki binalar diğerlerinden farklı bir devamlılık sergilemektedir (Fig. 5c-d). Örneğin D15 açmasında bulunan ve 5. yapı katına tarihlenen ÇH 28 numaralı bina terkedildikten sonra içerisine daha küçük boyutlu olan ve 4. yapı katına tarihlenen, ÇH 30 numaralı bina inşa edilmiş ve iki bina arasındaki boşluklar toprakla doldurulmuştur. ÇH 30 terkedildikten sonra 4. yapı katında yine büyük boyutlu olan ÇH 17 inşa edilmiştir. Bu alanda öne çıkan durum büyük boyutlu olan ÇH 17 ile ÇH 28 ile neredeyse aynı noktalar üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Fakat iki bina arasında, stratigrafik olarak, daha küçük boyutlu olan ÇH 30 bulunmaktadır. ÇH 17 terkedildikten sonra içerisine yine daha küçük boyutlu olan ÇH 12 inşa edilmiştir ve ÇH 12 daha küçük boyutlu olduğu için ÇH 17 iç duvarları ile ÇH 12 dış duvarları arası kalan alan toprakla doldurulmuştur. Bu durum büyük boyutlu binalar ile (ÇH 28 ve ÇH 17) küçük boyutlu olan binaların (ÇH 12 ve ÇH 30) aşağı yukarı aynı noktalar üzerine inşa edilmiş olması bu alanda bilinçli olarak erken dönemde büyük ve geç dönemde daha küçük olan iki evreli bir mimari devamlılığın olabileceğini düşündürmektedir (Fig. 5a-b). D16 açmasında bulunan ve 5. yapı katında tarihlenen ÇH 29 ile 4. yapı katında bulunan ÇH 14 yine, küçük kaymalar olmakla birlikte, aşağı yukarı aynı noktalar üzerine inşa edilmiştir. Bu binaların hemen altında 6. yapı katına tarihlenen ve daha küçük boyutlu olan ÇH 31 numaralı yapı bulunmaktadır. Fakat söz konusu üç bina arasında net bir devamlılık bulunmamaktadır.

Profil 1 üzerinde tespit edilen binalara genel olarak bakıldığında 6. Yapı katı ile beraber bir mimari devamlılığın olabileceği fakat 5 ve 4. Yapı katlarında net bir şekilde yapıların aşağı yukarı aynı alana inşa edilmiş oldukları gözlemlenmektedir. Fakat mimari devamlılık açısından iki ayrı konsept bulunmaktadır. Bunlardan ilki büyük boyutlu binalar içerisine inşa edilmiş olan daha küçük boyutlu binaların varlığıdır (D15 açması). Diğeri ise sadece büyük boyutlu binaların aynı alana inşae edilmesi olarak tanımlanabilir. Fakat büyük boyutlu binaların ve içlerine inşa edilmiş olan daha küçük boyutlu yapıların aynı noktalar üzerine inşa edilmesi hem dikey hem de iç içe geçmiş iki mimari devamlılık konseptinin olduğunu

göstermesi açısından önemlidir.

Profil 2

Höyüğün ortasına açılan yol sonrası ortaya çıkan Profil 2’de yapılan çalışmalarda G 15-16 ve G17-18 açmalarında bulunan ve 1-3. yapı katlarına tarihlenen ÇH2, ÇH 5, ÇH 6, ÇH 10, ÇH 18, ÇH 21 ve ÇH 32 numaralı binalar arasında mimari bir devamlılığın olduğu gözlemlenmiştir (Fig. 6). Bu bağlamda ilk etapta ÇH 18 ve ÇH 32 numaralı binaların inşa edildiği görülmektedir. Bu evrenin hemen üzerinde aynı alana ÇH 21 ve ÇH 5 inşa edilmiştir. ÇH 5’in kullanıma devam edilirken ÇH 21 doldurulmuş ve bunun içerisine daha küçük boyutlu olan ÇH 6 ve hemen ardından daha küçük boyutlu olan ÇH 10 ise ÇH 6’nın içerisine inşa edilmiştir. Fakat ÇH 5 numaralı yapı kullanılmaya devam edilmiştir.¹⁶ Bu noktada ÇH 5’in uzun bir kullanım sürecine sahip olduğu görülmekte olup onunla beraber inşa edilen ÇH 21’in ise terk edildiği ve içerisine iki ayrı yapının iç içe gelecek şekilde inşa edilmiş olduğu görülmektedir. Genel olarak bakılacak olursa G17-G18 açmalarında binaların daha kısa süre kullanıldığı ve yeniden inşa edildiği gözlemlenirken G15-G16 açmalarında bulunan binaların daha uzun süre kullanıldığı söylenebilir. Öne çıkan ana nokta binaların aynı alan üzerine veya birinin diğerinin içine oturacak şekilde daha küçük boyutlu olarak inşa edilmiş olmalarıdır. Bu noktada Profil 2’de, Profil 1’de olduğu gibi hem dikey hem de iç içe geçmiş iki ayrı konseptte sahip bir mimari devamlılıktan bahsedilebilir.

E18 Açması

Höyüğün ortasına inşa edilen yol ile Dicle Nehri kıyısında bulunan yol arasında bulunan alanda arkeolojik kazılar yapılmıştır. Söz konusu alanda çok sayıda mimari kalıntı açığa çıkarılmış olmakla birlikte E18 açmasında açığa çıkarılan Bina 1-1, Bina 1-2, Bina 1a, Bina 1b, Bina 1c uzun süreli bir kullanım evresine bağlı olarak mimari devamlılığa işaret etmektedir.¹⁷ Çemka Höyük yerleşim yerinin 2. yapı katında

yoğun bir kullanım gören yapı aslında ilk defa 3. yapı katında inşa edilmiştir (Fig. 7). İlk defa 3. yapı katında inşa edilen bina (Bina 1a) yaklaşık 5 m çapındadır ve geç evrede büyütülerek yaklaşık 7 m çapına ulaştırılmıştır (Bina 1a ve Bina 1b). Genel olarak bakıldığında ise Bina 1a’nın ilk inşa evresinden terkediliş evresine kadar toplamda 5 evre boyunca yenilendiği ve her yenileme evresinde de binanın iç planlamasında, genel planında ve boyutlarında, köklü değişimlerin yapıldığı görülmektedir. Bina ilk inşa edildiğinde radyal plan üzerine inşa edilmiştir (Bina 1a). Bina 3. yapı katında iki defa yenilenmiş ve bu yenilemelerde sadece binanın iç düzenlemesi değiştirilmiştir (Bina 1b ve Bina 1c). 2. yapı katında ise doğusuna yeni bir duvar örülerek yuvarlak plandan çok iç içe geçmiş bir yuvarlak ve yarım yuvarlak plana sahip yeni bir plana çevrilmiş¹⁸ ve içerisine yeniden ara duvarlar örülerek tekrardan radyal planla dönüştürülmüştür (Bina 1-1 ve Bina 1-2). Fakat binanın erken evresinde dış duvar olarak inşa edilen doğu duvarı, geç evrede yeni bir dış duvarın inşa edilmesinden dolayı bir iç bölme duvarı olarak kullanılmıştır. Binanın batı duvarı ise en alt evreden en üst evreye kadar kullanıla gelmiştir. Mimari devamlılık açısından bakıldığında binanın her yenileme evresinde tabanın doldurulduğu, iç düzenlemelerinin değiştirildiği ve duvarlarının, doğu duvarı hariç, yükseltilerek yeniden kullanıldığı görülmüştür. Bu bağlamda iki ayrı yapı katında kullanılan söz konusu bina aynı alanda farklı iç düzenlemeler ve yer yer dışardan büyütülerek uzun süre boyunca kullanılmıştır. Fakat burada uygulanan devamlılık aynı duvarlar veya eklenti duvarlar aracılığı ile hem dikey hem de yatay bir mimari devamlılığa işaret etmektedir. Zira ilk 3 evrede binanın duvarları hiç değişmemiş sadece zemin doldurulmuş ve iç plan değiştirilmiştir. Son iki evrede ise binaya yeni bir duvar eklenmiş ve yapının içi yeniden düzenlenmiştir.

D 17-18 ve E17-18 açmaları

Höyüğün ortasından geçen yol ile Dicle Nehri kıyısından geçen yol arasında olan alanda bulunan D 17-18 ve E17-18 açmalarında açığa çıkarılan ÇH 11 ve ÇH 8 numaralı binaların da kendi

16 ÇH 5 ile ÇH 10 bir dönem aynı anda kullanılmış olmakla birlikte ÇH 5 terk edilmiştir ama ÇH 10 bir süre daha kullanılmaya devam etmiştir.

17 Bu binalar ve çevresi aynı zamanda yerleşimin özel yapıları ve alanı (Kamu yapısı ve alanı) olarak kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız, Çiftçi vd., 2020.

18 Bu bağlamda binanın planı iç içe geçmiş bir yuvarlak ve yarı yuvarlak eklentiye sahiptir.

arasında bir devamlılık sergilediği görülmektedir (Fig. 8). İlk defa 3. yapı katında inşa edilen ÇH 11 2. yapı katında iptal edilmiş ve yapının büyük bir kısmı tahrip edilerek (eski yapıya ait taşlar yeni yapıda kullanılmış) ÇH 8 yapısı inşa edilmiştir. ÇH 11 yapısının doğu/güneydoğu kısmında bulunan kısa bir duvar örgüsü bırakılmış ve ÇH 8 yapısı bu duvara bitişik bir şekilde eski yapıdan büyük ölçekli yeniden inşa edilmiştir. Bu alanda öne çıkan durum diğer örneklerde de görüldüğü gibi aynı alana inşa edilen binanın bu defa erken evredekinden daha büyük boyutlu bir şekilde inşa edilmiş olmasıdır. Bu bağlamda ÇH 11'in kuzey ve batı duvarları tahrip edilmiş ama güney ve doğu duvarı yerinde bırakılmış ve ÇH 8 bu duvarların önüne inşa edilmiştir. İhtimale eski yapının bu duvarlarının bırakılmasının sebebi bu alanlarda Dicle nehrine doğru küçük bir yükseltinin olmasından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı yeni yapının güneydoğu alanı sağlamaştırılmaya çalışılmış gibi görülmektedir. Ayrıca eski yapının taşları ve iç tabanı yeni yapıda kullanılmaya devam edilmiştir. Diğer iç donanımlar (terk edilmede bina temizlenmiş gibi) ise eksik olduğundan tam fikir vermemektedir. Bu durum 2. yapı katında büyük boyutlu binalarda artışın yaşanması ile de ilişkili olabilir fakat söz konusu alan seçimi aynı alana inşa edilen iki bina arasında da mimari bir devamlılığın olabileceğini düşündürmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Mekân kavramı arkeoloji biliminde mimarı kalıntıların tabakalarının ayrıştırılması ve bir yerleşimin yerleşim-mekân organizasyonlarının incelenmesi için sıklıkla kullanılmaktadır. Elbette mimari öğeler içinde bulunduğu dönemin kültür materyalini içeresinde ya da üzerinde barındıran en önemli arkeolojik katmanı oluşturmaktadır ve arkeolojik dolguların izlenebilmesine olanak sağlamaktadır.¹⁹ Mimarının devamlılığı ise sahip olduğu kültür materyalin ve yerleşimin kronolojik ve stratigrafik tabaklanmasının takibini sunmakla birlikte topluluğun kültürel devamlılığının da takibine olanak sağlamaktadır.²⁰ Fakat unutulmaması gereken nokta mekânların hem kendi kimliğini hem de geçmişten getirdiği alışkanlıkları ve öğeleri içermesidir. Bu bağlamda mimarının dikey

devamlılığı söz konusu geçmiş kimliğinin de devamlılığı olarak görülebilir. Söz konusu fikir Çatal Höyük,²¹ Göbekli Tepe,²² Aşıklı Höyük²³ ve Gre Filla²⁴ gibi yerleşim yerlerinde tespit edilen dikey mimari devamlılık üzerinden birçok defa tartışılmış ve aile-grup kimliğinin devamlılığının, mimari bağlamda, metaforik yansımaları olarak yorumlanmıştır.

Çemka Höyük verilerine bakıldığında ise söz konusu mimari devamlılığın MÖ 10. bin erken evrelerinden itibaren mevcut olduğu ama iki ayrı konsept üzerinden uygulandığı görülmektedir. Bunlardan ilki diğer yerleşim yerlerinde olduğu gibi aşağı yukarı aynı alanda inşa edilen binalar şeklinde kendini göstermektedir ve dikey mimari devamlılık (stratigrafik) olarak isimlendirilebilecek özellikler taşımaktadır. Diğerisi ise daha çok büyük boyutlu bir bina içine inşa edilmiş küçük boyutlu- en az iki yapı katında- binalar şeklinde kendini göstermektedir. Burada ise dikey bir devamlılıktan çok iç içe geçmiş bir mimari devamlılıktan söz edilebilir. Bu bağlamda mimari devamlılık olgusunun Çemka Höyük'te binaların çukur barınak tarzında tam veya yarı gömülü olarak inşa edilmesinden dolayı büyük boyutlu binaların içine inşa edilen daha küçük binalar şeklinde kendine özgü (mimari teknik açıdan daha kolay olan), bir konseptte sahip olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra bazı binaların duvarlarının üstten yenilenecek binanın uzun süre boyunca kullanıldığı görülmektedir (Bina 1-1, Bina 1-2, Bina 1a, Bina 1b, Bina 1c). Bu yenileme sırasında binaların yer yer iç düzenlerinin değiştirildiği ve bazı yeni ek duvarlarla binaların plan ve boyutlarının da değiştirildiği gözlemlenmektedir. Bu durum duvarların uzun süre kullanılması ile ilişkili olarak bir inşa tasarrufu olarak da yorumlanabilir (mimari teknik). Fakat söz konusu binanın kamusal bir alan olduğu göz önüne alındığında söz konusu dikey ve yatay devamlılığın binanın temsil ettiği toplumsal hafıza ile de ilişkili olabileceği unutulmamalıdır (sosyal-kültürel). Yani binanın devamlılığı topluluğun ona yüklemiş

19 Kuijt 2001; Kinzel vd., 2020.

20 Kinzel vd., 2020.

21 Cessford, 2005; Düring 2005; Matthews 2005; Barański 2017; Kinzel vd., 2020.

22 Schmidt 2012; Dietrich ve Notroff 2015; Clare vd., 2019; Kinzel ve Clare 2021.

23 Özbaşaran, 2011; Kinzel vd., 2020.

24 Ökse 2021.

olabileceği sosyo-kültürel olgular üzerinden de gelişmiş olabilir: kamusal alanların uzun süreli kullanım isteğine bağlı olarak binaların terk edilmesinden çok mevcut duvarların ve iç düzenlemelerin yenilenmesi şeklinde ortaya çıkan dikey-yatay mimari devamlılık. Bu durumda da Çemka Höyük'te kamusal alanlar ve konutlarda görülen mimari devamlılığın birbirinden farklı konseptlere sahip olduğu söylenebilir; konutlarda dikey devamlılık ve iç içe geçmiş devamlılık; kamusal alanlarda uzun süreli duvar kullanımına bağlı dikey devamlılık ve farklı iç düzenlemelere ve ek duvarlara bağlı olarak dikey-yatay devamlılık. Söz konusu dikey-yatay devamlılık olgusunun yanı sıra öne çıkan bir diğer sorunsal Çemka Höyük'te ÇÇNA Dönem'de mevcut olan mimari devamlılığın Geç Epipaleolitik Dönem'de olmamasıdır. Yani mimari devamlılık olgusu için kronolojik bir sorunsal da bulunmaktadır. Ayrıca Geç Epipaleolitik Dönem ile ÇÇNA Dönem arasında da mimari bağlamda bir devamlılık bulunmamaktadır.²⁵ Bu bağlamda Çemka Höyük'te Geç Epipaleolitik Dönem'de gerçek anlamda mimari bir standardın bulunmadığı ama ÇÇNA Dönem ile beraber daha standart ve birbirini takip eden bir mimari geleneğin oluştuğunu söyleyebiliriz. Söz konusu farklılık konut kavramının kronolojik boyutta bir değişim süreci yaşamış olabileceğini akla getirmektedir.

Çemka Höyük verilerini sözü edilen dikey ve iç içe geçmiş mimari devamlılık konseptleri üzerinden yorumlayacak olursak, mimaride devamlılık sorununun jenerasyonlar arası bir aidiyet duygusu ile açıklanabileceğini ve bunun da birbirinden farklı konseptler şeklinde kendini gösterdiğini söyleyebiliriz. Ayrıca henüz az sayıda olmakla birlikte C14 analiz sonuçları da her yapı katının yaklaşık 100-150 yıl arasında bir iskân süresine işaret ettiği düşünülebilir. Bu durum da binaların birkaç jenerasyon boyunca kullanıldığı ve yeniden aynı alanlara inşa edildikleri ve uzun süreli bir devamlılık sergiledikleri şeklinde yorumlanabilir. Fakat söz konusu devamlılığın antropolojik yanı sıra ayrı bir sorun oluşturmaktadır. Neden söz konusu binalar aynı alanda, aynı alana veya iç içe geçmiş şekilde bir mimari

devamlılık sergilemektedir? Bu bağlamda öne çıkan en önemli soru bir binanın uzun süreli kullanımını ve farklı konseptlerle aynı alana inşa edilmeleri farklı nedenlere bağlı olarak ortaya çıkıp çıkmaması sorunsalıdır. Bunlardan ilki kuşkusuz hafıza ve aidiyet duygusudur. Diğerleri ise herhangi bir konutun aile veya gruba ait olması (aile binası) ile açıklanabilir. Ayrıca bir binanın ana duvarları korunarak aynı alana yeniden inşa edilmesi veya iç içe inşa edilmesi inşa maliyetini düşüren ve süresini kısaltan birtakım teknik nedenlere de bağlı olabilir. Bu duruma ek olarak bir köy olgusundan bahsedildiği ve buna bağlı olarak bir yerleşim yerinde birtakım yerleşim-mekân organizasyonlarının bulunabileceği unutulmamalıdır. Bu sorunsal üzerinden düşünüldüğünde de herhangi bir mekânın zamansal değişkenliklere bağlı olarak aynı alanlara kurulmasının biraz da zorunlu olabileceği unutulmamalıdır. Bu bakış açısıyla düşünüldüğünde mimari devamlılık sadece hafıza ve aidiyet duygusuna bağlı olarak ortaya çıkan ve dikey olan bir devamlılık olarak düşünülmemeli, en azından Çemka Höyük için, tersine söz konusu mimari devamlılığın değişik mimari unsurlar üzerinden gelişen (kamusal veya konut) birbirinden farklı konseptlere sahip olduğu söylenebilir (dikey, dikey-yatay ve iç içe). Yani mimari devamlılığın sadece antropolojik, sosyolojik ve etnolojik kavramlarla ilişkili olan aidiyet, özel mülkiyet, toplumsal hafıza gibi farklı sosyo-kültürel unsurlar üzerinden yorumlanmasının eksik kaldığı söyleyebiliriz.²⁶ Özellikle mimari devamlılığı oluşturan bu etkenlere binaların inşa maliyeti, inşa süreleri, yerleşimin köy-mekân organizasyonları ve topluluğun yer paylaşımının- kronolojik ve stratigrafik bağlamda- neden olabileceği de unutulmamalıdır. En azından Çemka Höyük yerleşim yerinde değişik nedenlere bağlı olarak farklı konseptlerin uygulandığını söyleyebiliriz. Söz konusu devamlılık kavramına etnolojik veriler üzerinden bakıldığında ise devamlılığın hem kültürel anlamda önem taşıyan binalar için uygulandığını hem de bir köy yerleşiminin köy-mekân organizasyonunun kronolojik gelişimine bağlı olarak ortaya çıkabileceği gözlemlenmektedir (Fig. 9).²⁷ Sonuç olarak mimari devamlılığın yalnızca

25 Fakat bu devamlılık yontmataş aletler üzerinden izlenebilmektedir.

26 Hodder 2022

27 Abel 2017; Allen 2009

toplumsal hafıza ya da aidiyet duygusuyla açıklanabilecek bir olgu olarak değil, aynı zamanda teknik ve ekonomik gerekliliklerle de ilişkili olduğu söylenebilir.

Bibliyografya

- ABEL 2017: T. Abel, "The Iroquoian Occupations of Northern New York: A Summary of Current Research" *The Iroquoian Occupations of Northern New York*. Electronic document, 65-75.
- ALLEN 2009: K. M. S. Allen, "Temporal and Spatial Scales of Activity among the Iroquois: Implications for Understanding Cultural Change". In *Iroquoian Archaeology and Analytic Scale*, edited by L. E. Miroff and T. D. Knapp, University of Tennessee Press, Knoxville, 153-177.
- AURENCHÉ 1981: O. Aurenché, "La maison orientale". *La Maison Orientale: L'Architecture Du Proche-Orient Ancien Des Origines Au Milieu Du 4e Millenaire: 109 (Bibliothèque Archeologique Et Historique)*, Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner.
- BANNING 1998: E. B. Banning, "The Neolithic Period. Triumphs of Architecture, Agriculture, and Art", *Near Eastern Archaeology* 61/4, 188-237.
- BANNING 2003: E. B. Banning, "Housing Neolithic Farmers", *Near Eastern Archaeology* 66/1-2, 4-21
- BANNING 2010: E. B. Banning, "Houses, Households, and Changing Society in the Late Neolithic and Chalcolithic of the Southern Levant", *Paléorient* 36/1, 49-87
- BANNING ve BYRD 1987: E.B. Banning, B.F. Byrd, "Houses and the Changing Residential Unit. Domestic Architecture at PPNB 'Ain Ghazal, Jordan", *Proceedings of the Prehistoric Society* 53/1, 309-325
- BARAŃSKI 2017: M. Z. Barański, *Późnoneolityczna architektura Çatalhöyük. Kontynuacja i zmiana u schyłku 7 tysiąclecia p.n.e.* (Ph.D. diss. Gdańsk University of Technology).
- BECK 2007: R. A. Beck, *The Durable House. House Society Models in Archaeology*, Carbondale, Center for Archaeological Investigations, Southern Illinois University.
- BELFER-COHEN ve BAR-YOSEF 2000: A. Belfer-Cohen, O. Bar-Yosef, "Early Sedentism in the Near East. A Bumpy Ride to Village Life", in: I. Kuijt (ed.), *Life in Neolithic Farming Communities. Social Organization, Identity, and Differentiation*, New York, Published by Springer, 19-38.
- CARLETON vd., 2013: W. C. Carleton, J. Conolly, M. Collard, "Corporate Kin-Groups, Social Memory, and »History Houses«? A Quantitative Test of Recent Reconstructions of Social Organization and Building Function at Çatalhöyük During the PPNB", *Journal of Archaeological Science* 40, 1816-1822
- CARSTEN ve HUGH-JONES 2014: J. Carsten, S. Hugh-Jones, *About the House. Lévi-Strauss and Beyond*, Cambridge University Press.
- CAUVIN 1994 : J. Cauvin, *Naissance des divinités, naissance de l'agriculture. La révolution des symboles au Néolithique*, Paris, CNRS.
- CESSFORD 2005: C. Cessford, "Absolute Dating at Çatalhöyük", in: I. Hodder (ed.), *Changing Materialities at Çatalhöyük. Reports from the 1995-99 Seasons*, BIAA Monograph 39, Cambridge, 65-99.
- ÇİFTÇİ 2022: Y. Çiftçi, "Çemka Höyük, Late Epipaleolithic and PPNA Phase Housing Architecture Chronological and Typological Change". *Near Eastern Archaeology* 85/1 : 12-23.
- ÇİFTÇİ vd. 2020: Y. Çiftçi, E. Kodaş, B. Genç, "Çemka Höyük'te Açığa Çıkarılan Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem A Evresi Radyan Planlı Yapılar". *Anatolia/Anadolu* 46:25-48.
- CLARE vd., 2019: L. Clare, M. Kinzel, D. Sönmez, C. Uludağ, "Göbekli Tepe: UNESCO Dünya Miras Alanı ve Değişen Yaklaşımlar", *Mimarlık* 56, fasc. 405, 14-18.
- DIETRICH ve NOTROFF 2015: O. Dietrich, J. Notroff, "A Sanctuary, or so Fair a House? In the Defence of an Archaeology of Cult at Göbekli Tepe", in: N. Laneri (ed.), *Defining the Sacred. Approaches to the Archaeology of Religion in the Near East*, Oxford, Oxbow Books, 75-89.
- DURING 2005: B. S. During, "Building Continuity in the Central Anatolian Neolithic. Exploring the Meaning of Buildings at Aşıklı Höyük and Çatalhöyük", *Journal of Mediterranean Archaeology*, 18/1, 2005, 3-29.
- DURU 2013: G. Duru, *Tarihöncesinde İnsan- Mekân, Topluluk-Yerleşme İlişkisi. MÖ 9. Bin Sonu - 7. Bin Başı, Aşıklı ve Akarçay Tepe* (İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- ERİM-ÖZDOĞAN 2011: A. Erim-Özdoğan, "Çayönu". in *The Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research; The Euphrates Basin*, ed. Mehmet Özdoğan. Istanbul: Archaeology & Art Publications, 185-269.
- FLANNERY 2002: K. V. Flannery, "The Origins of the Village Revisited. From Nuclear to Extended Households", *American Antiquity* 67/3, 417-433.
- HODDER 1990: I. Hodder, *The Domestication of Europe. Structure and Contingency in Neolithic Societies*, Cambridge, Cambridge University Press.
- HODDER 1998: I. Hodder, "The Domus. Some Problems Reconsidered", in: M. Edmonds and C. Richards (eds.), *Understanding the Neolithic of North-Western Europe*, Glasgow, Cruithne Press, 84-100.
- HODDER 2016: I. Hodder, "More on History Houses at Çatalhöyük. A Response to Carleton et al.", *Journal of Archaeological Science*, 67, 1-6.

- HODDER 2022: I. Hodder, “Staying Egalitarian and the Origins of Agriculture in the Middle East.” *Cambridge Archaeological Journal* 32/4, 1-24.
- HODDER ve PELS 2020: I. Hodder, P. Pels, “History Houses. A New Interpretation of Architectural Elaboration at Çatalhöyük”, in: I. Hodder (ed.), *Religion in the Emergence of Civilization. Çatalhöyük as a Case Study*, Cambridge, 163-183.
- KINZEL vd., 2020: M. Kinzel, G. Duru, M. Z. Barański, “Modify to Last. A Near Eastern Perspective on Rebuilding and Continuation”. *Umbau-, Umnutzungs- und Umwertungsprozesse in der antiken Architektur. Internationales Kolloquium in Berlin vom 21. Februar 2018* veranstaltet vom Architekturreferat des DAI.
- KINZEL ve CLARE 2021: M. Kinzel, L. Clare L, “Monumental – Compared to What? A Perspective From Göbekli Tepe”, in: A. B. Gebauer – L. Sørensen – A. Teather – A. de Valera (eds.), *Monumentalizing Life in Neolithic Europe. Narratives of Continuity and Change*, Oxbow Books, 29-48.
- KODAŞ vd., 2020: E. Kodaş, B. Genç, Y. Çiftçi, C. Labendan-Kodaş, Ç. Erdem, “Çemka Höyük: A Late Epipalaeolithic and Pre-Pottery Neolithic Site on the Upper Tigris, Southeast Anatolia”. *Neolithics* 20.1:40–46.
- KUIJT 2000: I. Kuijt, “People and Space in Early Agricultural Villages. Exploring Daily Lives, Community Size, and Architecture in the Late Pre-Pottery Neolithic”, *Journal of Anthropological Archaeology* 19, 2000, 75-102.
- KUIJT 2001: I. Kuijt, “Place, Death, and the Transmission of Social Memory in Early Agricultural Communities of the Near Eastern Pre-Pottery Neolithic”, in: M. S. Chesson, *Social Memory, Identity, and Death. Interdisciplinary Perspectives on Mortuary Rituals*, Washington, 80–89.
- MATTHEWS 2005: W. Matthews, “Life-Cycles and Life-Courses of Buildings”, in: I. Hodder (ed.), *Çatalhöyük Perspectives. Themes from the 1995–99 Seasons*, BIAA Monograph 40, Cambridge, 125–150.
- ÖKSE 2021: Ayşe T. Ökse, “Ambar Dam Salvage Excavations 2018-2020: Ambar Höyük, Gre Filla and Kendale Hecale”. *The Archaeology of Anatolia, Volum IV*, eds. Steadman R. Sharon and McMahon Gregory. London, 4-20.
- ÖZBAŞARAN 2011: M. Özbaşaran, “Aşıklı 2010”, *Anatolia Antiqua* 19, 27-37.
- ÖZDOĞAN 1999: M. Özdoğan, “The Transition from Sedentary Hunter Gatherers to Agricultural Villages in Anatolia- Some Considerations”. *Çağlar Boyunca Anadolu’da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu (Bildiriler)*, ed. Dinçol, Ali. İstanbul, 311-319.
- SCHIRMER 1990: W. Schirmer, “Some aspects of building at the ‘aceramic-neolithic’ settlement of Çayönü Tepesi”, *World Archaeology*, 21/3 : 363-387.
- SCHMIDT 2012: K. Schmidt, *Göbekli Tepe: A Stone Age Sanctuary in South-Eastern Anatolia*, Berlin, Ex Oriente e.V.
- SIMMONS 2007: A. H. Simmons, *The Neolithic Revolution in the Near East: Transforming the Human Landscape*, Tucson, University of Arizona Press.
- WATERSON 1990: R. Waterson, *The Living House: An Anthropology of Architecture in South-East Asia*, Oxford, Tuttle Publishing.
- WATKINS 2006: T. Watkins, “Architecture and the Symbolic Construction of New Worlds”, in: E. J. Banning – M. Chazan (eds.), *Domesticating Space. Construction, Community, and Cosmology in the Late Prehistoric Near East, Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence and Environment* 6 (Berlin 2006) 15-24
- WILSON 1998: P. J. Wilson, *The Domestication of the Human Species*, Yale University Press.

Makale Gönderim Tarihi: 10.11.2023

Makale Kabul Tarihi: 25.04.2024

ERGÜL KODAŞ

Orcid ID: 0000-0001-8340-5828

Mardin Artuklu Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Mardin/TÜRKİYE.

ergulkodas@gmail.com

YUNUS ÇİFTÇİ

Orcid ID: 0000-0001-5547-7613

Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,

Sanat Tarihi Bölümü

Bitlis/TÜRKİYE.

cftc.yns@gmail.com

KAZIM ÖZKAN

Orcid ID: 0000-0003-1710-0019

kazimozkan85@gmail.com

BAHATTİN İPEK

Orcid ID: 0000-0003-4380-9283

Mardin Artuklu Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Mardin/TÜRKİYE.

bahattinipek47@gmail.com

EŞREF ERBİL

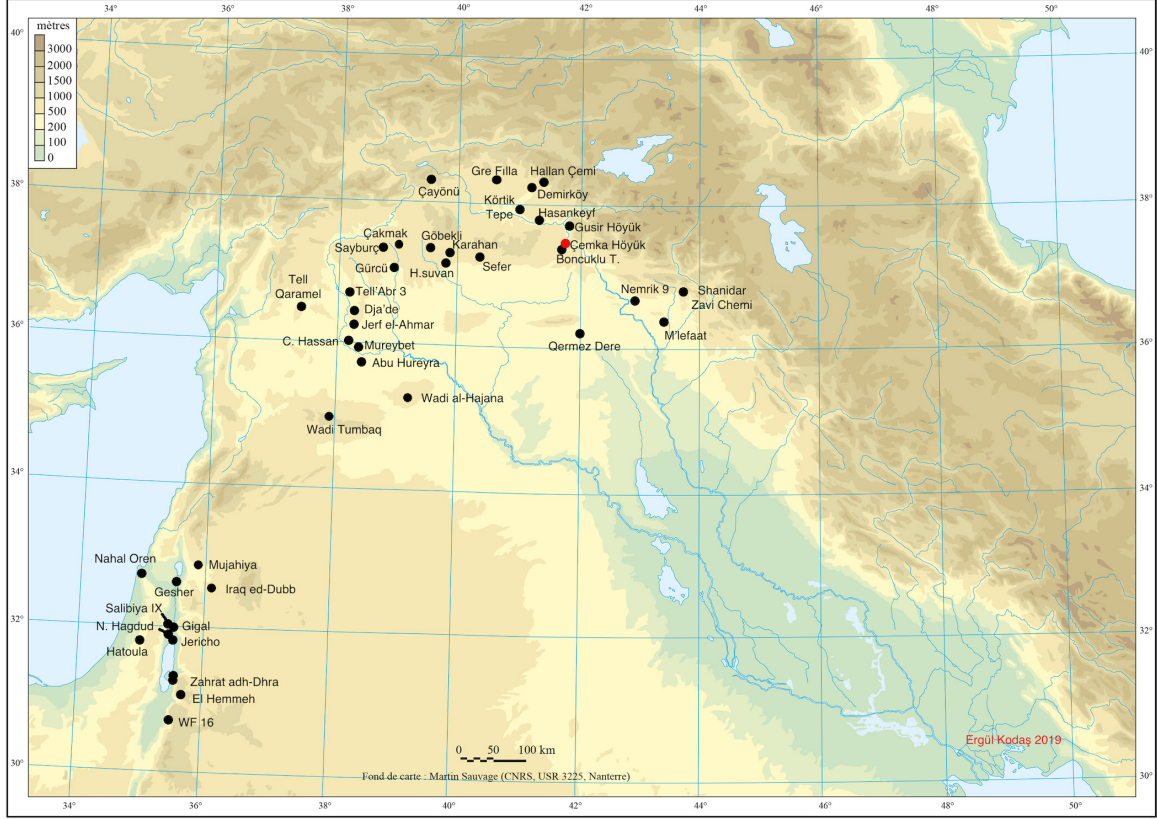
Orcid ID: 0000-0003-3446-8245

Mardin Artuklu Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Mardin/TÜRKİYE.

erbilesref@gmail.com

Harita 1. Metinde adı geçen çağdaş yerleşimler.

ID	Context	Material	BP	$\delta^{13}\text{C}$	cal BCE
Tübitak 1156	Sector D17 Level 2	charcoal	9970±38	-27.6±03	9558-9313 (75.8%) 9661-9571 (19.6%)
Tübitak 1155	Sector D16 Level 5	charcoal	9970±38	-28.0±08	9672-9317 (94.4%) 9742-9729 (1.0%)

Tablo 1. Çemka Höyük C14 sonuçları.

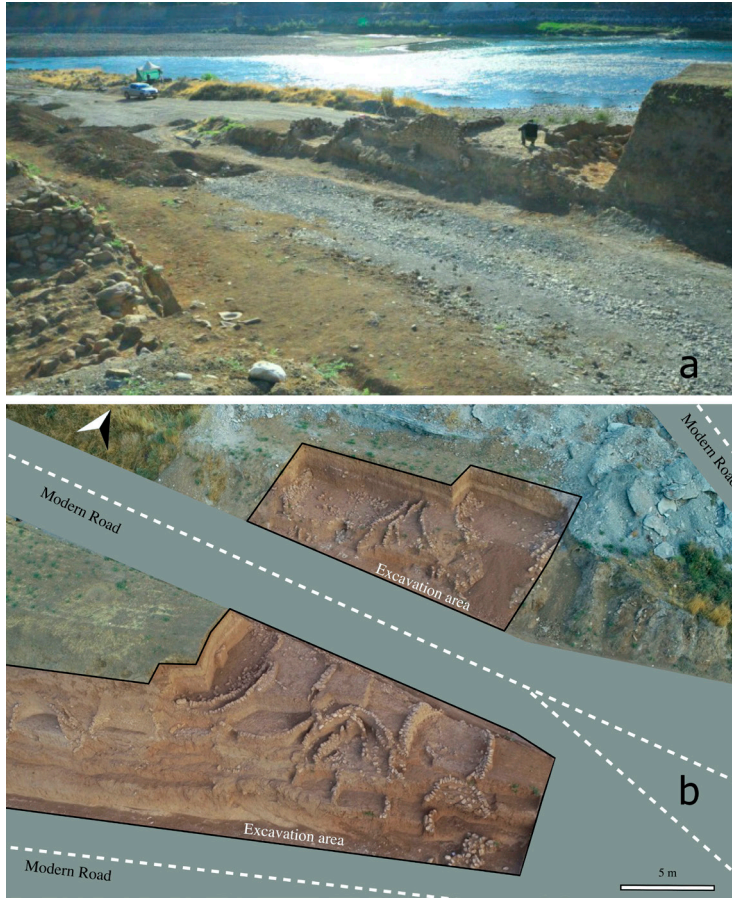

Fig. 1. Çemka Höyük genel görünümü (ÇH arşivi).

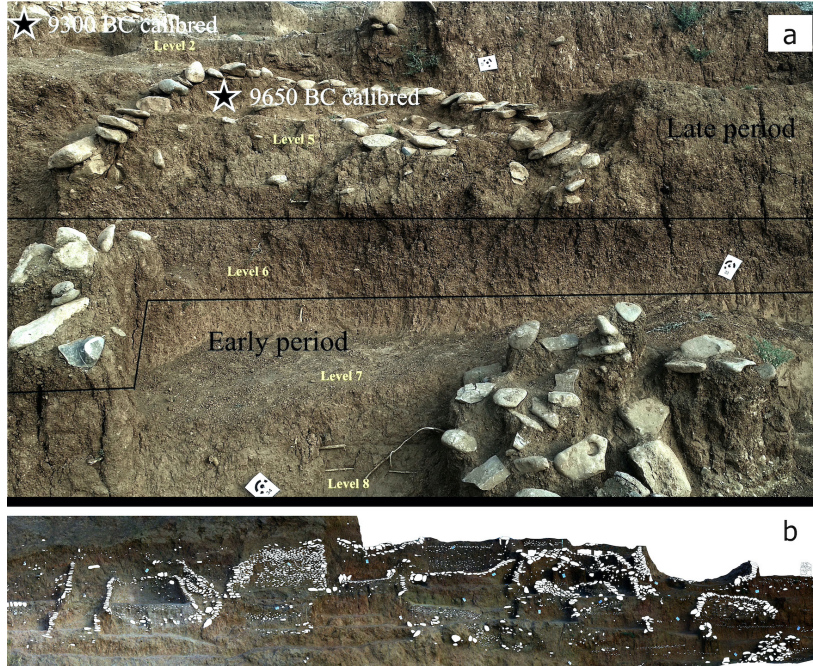

Fig. 2. Çemka Höyük tarihlendirme örnekleri ve büyük profil (ÇH arşivi).

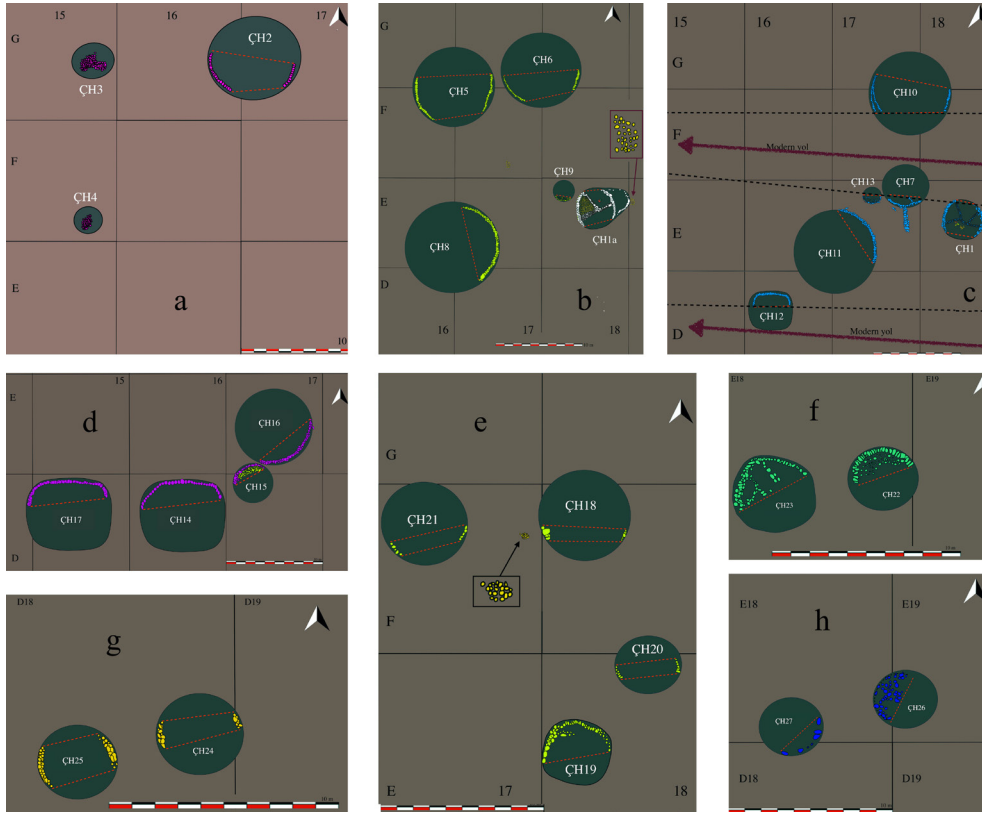

Fig. 3. Çemka Höyük mimari gelişimi (ÇH arşivi).

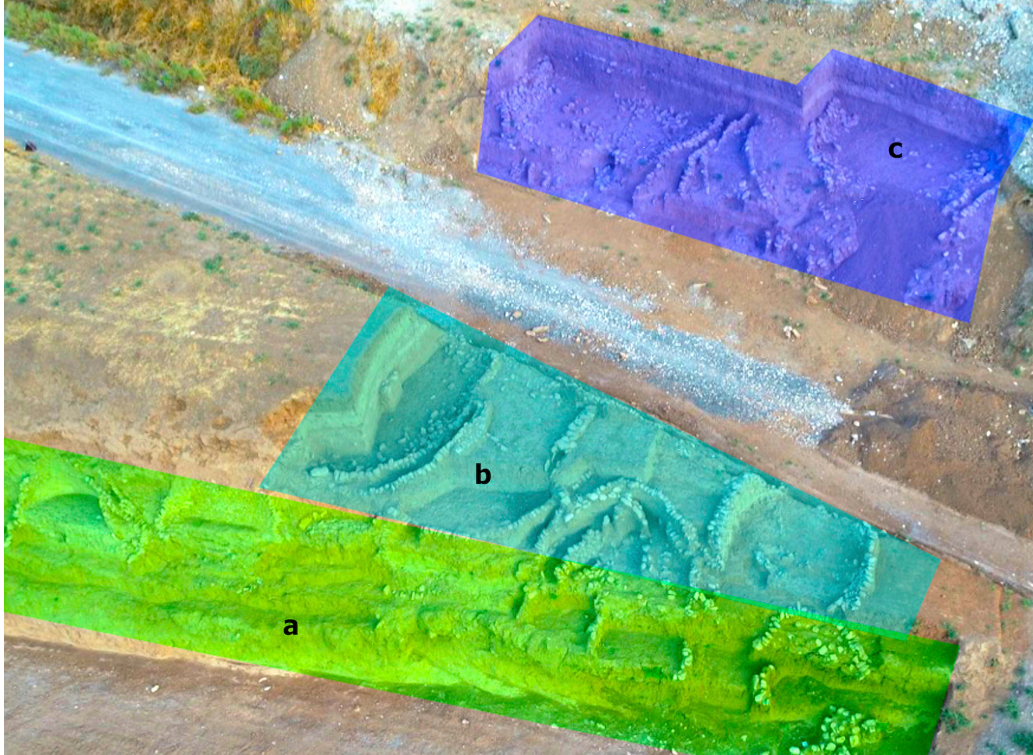

Fig. 4. Çemka Höyük kazılarında çalışma yapılan alanlar (ÇH arşivi).

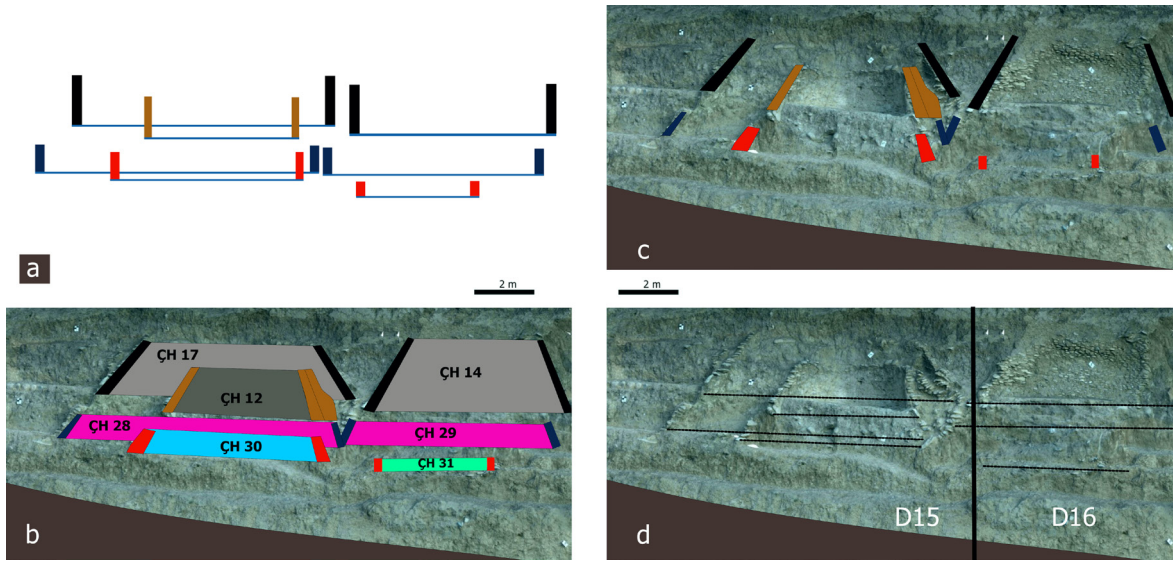

Fig. 5. Çemka Höyük Profil 1 numaralı alandaki mimari devamlılık (ÇH arşivi).

Fig. 6. Çemka Höyük Profil 2 numaralı alandaki mimari devamlılık (ÇH arşivi).

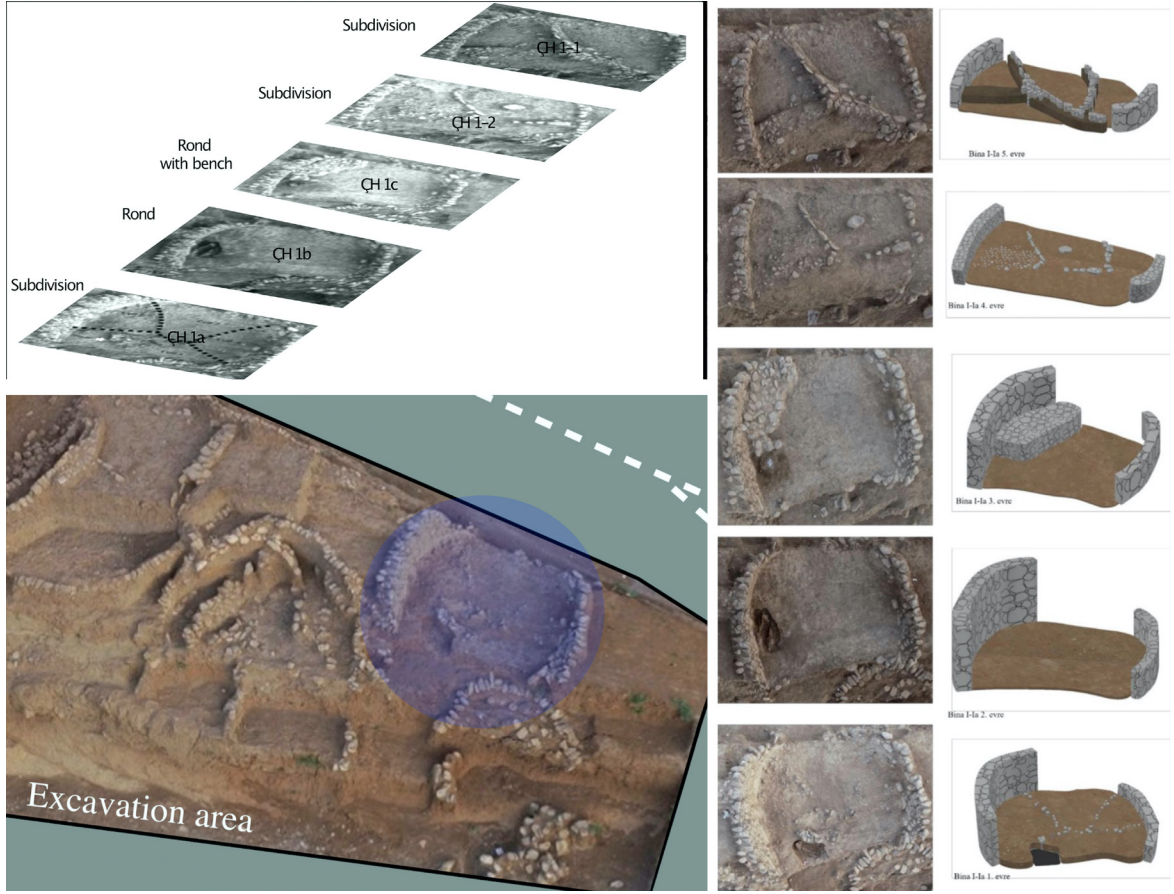

Fig. 7. Çemka Höyük E18 açmasındaki yapının mimari devamlılığı (ÇH arşivi).

Fig. 8. Çemka Höyük D 17-18 ve E17-18 açmalarında tespit edilen mimari devamlılık (ÇH arşivi).

Kalkolitik Gülpınar Sosyal Yapısında Süreklilik ve Değişim

[CONTINUITY AND CHANGE IN SOCIAL STRUCTURE AT CHALCOLITHIC GÜLPINAR]

Erkan GÜRÇAL - Turan TAKAOĞLU

Anahtar Kelimeler

Kalkolitik Dönem, Gülpınar, sosyal yapı, sosyal hafıza.

Keywords

Chalcolithic, Gülpınar, social structure, social memory.

ÖZET

Kuzeybatı Anadolu kıyılarında yer alan Gülpınar'ın MÖ 6. binyıl sonu ve 5. binyıl yerleşmesinde yürütülen arkeolojik kazılar, yerleşmenin kullanımı boyunca sosyal yapı ve mekânsal kullanımındaki süreklilik ve değişimin incelenmesi için bir fırsat sunmaktadır. Gülpınar'ın Erken Kalkolitik (evre II) ve Orta Kalkolitik (evre III) dönemlere tarihlendirilen kültür katlarında saptanan bulgular, yerleşim düzenlemesi ve mimarinin MÖ 5. binyılın ortalarına kadar benzer şekilde devam etmiş olduğunu ortaya koymuştur. Yaklaşık 800 yıl boyunca çoğu zaman eski temeller kullanılarak devam eden bu davranış biçimi, aynı zamanda buradaki yerleşik topluluğun sosyal yapısının mekânsal referanslara dayalı olarak sürdürülmesinin de önemli bir yansıması olmalıdır. Bununla birlikte yaklaşık MÖ 4500'e doğru yerleşim düzenlemesi, mimari ve mekân kullanımına ilişkin önemli değişiklikler başlamıştır. Elde edilen bulgular, bu aşamadan itibaren sosyo-mekansal açıdan büyük oranda değişen bir topluluk yapısına işaret etmektedir.

ABSTRACT

Archaeological excavations conducted at the late 6th and 5th millennia BC site of Gülpınar in coastal northwestern Anatolia present an opportunity to examine the patterns of continuity and change in the social structure and the spatial use of the settlement. The excavated data from Gülpınar's Early Chalcolithic (Phase II) and Middle Chalcolithic (Phase III) occupations reveal that settlement organization and architecture continued in a similar manner until the mid-5th millennium BC. This behavioral pattern, which continued for about 800 years, often using old foundations, must also be an important reflection of the inhabitants' preservation of the social structure based on spatial references. However, by around 4500 BC, there had been significant changes in settlement organization, architecture, and spatial use. From this point on, the excavation data suggest a socio-spatial change in community structure.

Giriş

Kuzeybatı Anadolu'da Troas bölgesinin güneybatı köşesinde yer alan Gülpınar'ın MÖ 6. binyıl sonu ve 5. binyıl kültür katmanlarında yürütülen arkeolojik kazılar, yerleşmenin mimari bağlamındaki süreklilik ve değişim örüntülerini kullanım süresi boyunca inceleme fırsatı sunmaktadır. Son yıllarda kıyı batı Anadolu kültür bölgesinde Neolitik dönem ve Erken Tunç Çağı arasındaki süreçleri açıklama konusunda arkeolojik bilgilerimizi artıran Gülpınar düz bir yerleşim özelliği sergiler. Gülpınar yerleşiminin prehistorik kültür katmanları antik Yunan ve Roma çağının en önemli kutsal

mekanlarından biri olan Apollon Smintheus Kutsal Alanı (Smintheion) kalıntıları altında ortaya çıkarılmıştır (Fig. 1). Kazısı yapılan alanlar dikkate alındığında yerleşimde en erken kültürel katman olan Gülpınar I, mimari anlamda şimdilik çok net bir şekilde tanımlanamamış olmasına rağmen Neolitik dönemi temsil eder. Kıyı batı Anadolu bölgesinde en geniş ölçekte kazılan Kalkolitik yerleşimlerden biri olan Gülpınar'da bu ana kadar mimari açıdan tespit edilmiş birbirini takip eden Kalkolitik döneme ait iki ayrı kültür katmanı bulunmaktadır. Bunun ilki radyokarbon verilerine göre MÖ 5320 ve 4940 arasına tarihlenebilecek

Erken Kalkolitik evre II, diğeri ise yine radyo-karbon verilerine göre MÖ 4930-4450/4300 arasında iskân edilen Orta Kalkolitik evre III yerleşimdir.¹

Erken ve Orta Kalkolitik dönemler boyunca Gülpınar'ın yaklaşık olarak MÖ 5300-4300 tarihleri arasında mimari planlarının önemli ölçüde korunmuş olduğu anlaşılır (Fig. 2). Zamanla bazı düzenleme veya eklemeler yapılmış olsa da bazı binaların ve çevre duvarının temelleri değiştirilmeden genel yapı hatlarının korunduğu görülmektedir. Ayrıca yerleşimin farklı kesimlerindeki çukurlar ve bazı binalarda terk etme sırası veya sonrasında gerçekleştirilmiş olabilecek sembolik uygulamalara yönelik bulgulara da ulaşılmıştır. Bu tür uygulamalar, genellikle geçmişteki bazı kişi veya olaylar üzerinden oluşturulan ortak bir geçmişin, mekânsal bağlamlar ve pratikler yoluyla gelecek kuşaklara aktarılmasıyla ilişkilendirilebilir. Bu, aynı zamanda kimliğin sosyal olarak yapılandırılmış bir hafıza çerçevesinde inşa edilmesinin yanı sıra toplumların sosyal yapılarının devamlılığının sağlanmasıyla da yakından ilişkilidir. Bununla birlikte Gülpınar'ın Erken ve Orta Kalkolitik dönemlere tarihlendirilen kültürel katmanlarında saptanan bulgular, yerleşim insanlarının en son evreye kadar benzer bir sosyal örgütlenmeye sahip olduklarını düşündürmektedir. Bu bakımdan, insanların bu yapıyı nasıl koruduğu veya sürdürdüğünün anlaşılması önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada Gülpınar'ın Erken ve Orta Kalkolitik kültür katmanlarında ele geçen bulgular incelenmiş ve aşağıda belirtilmiş olan sorulara cevap aranmıştır. 1) Gülpınar yerleşiminin Erken ve Orta Kalkolitik yerleşimleri topluluklarının sosyal hafızayı yapı çevre üzerinde hangi uygulamalarla ve nasıl yansıtmıştır? 2) Bu sembolik pratikler yerleşimin kullanımı boyunca nasıl bir seyir izlemiştir? 3) Bu yerleşimde yaşayan topluluklar bu pratikler aracılığıyla toplumsal yapılarının sürekliliğini nasıl sağlamışlardır? Gülpınar'da mevcut arkeolojik veriler bu sorulara belirli ölçüde cevap verme potansiyeli taşımaktadır.

1 Takaoğlu ve Özdemir 2018; 713. Gülpınar Erken ve Kalkolitik dönem mimarisi Çanakale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim dalında Prof. Dr. Turan Takaoğlu danışmanlığında Abdulkadir Özdemir tarafından hazırlanan bir doktora tezi kapsamında ele alınmıştır. Bkz: Özdemir 2017.

Kuramsal Çerçeve

Prehistorik dönemlerde insan toplulukları sosyal yapılarını ve kültürlerini oluşturmanın bir parçası olarak geçmiş ile ilişkilerini sembolik olarak yansıttıkları çeşitli davranış biçimleri geliştirmişlerdir. Bu davranış biçimleri mimari pratiklerde veya yerleşim düzenlemelerinde izlenebilirken, maddi kültürün çeşitli unsurlarının yeniden düzenlenmesi veya insan bedenlerinin mekânsal manipülasyonu gibi çeşitli uygulamalar yoluyla da kendini göstermektedir.² Arkeolojik bağlamlarda sıklıkla karşılaşılan bu tür uygulamalar genellikle “Sosyal veya Toplumsal Bellek” tabirleri ile kavramsallaştırılmaktadır.³ Belleğin inşası, hatırlanan bir geçmişteki atalarla doğrudan bağlantıları içerebildiği gibi binaların ve çevrenin yeniden yorumlanmasına dayanan belirsiz bir geçmiş ile daha genel bağlantıları da içerebilir.⁴ Hafıza oluşturmanın temel motivasyonu ise bireysel ve topluluk kimliği duygusunun oluşturulması ve sürdürülmesidir.⁵

Bellek, çoğu zaman yer veya mekân kavramları ile yakından ilişkili görülürken,⁶ sosyal grupların kimliklerini oluşturmak için maddi dünyayı kullandıkları ve yeniden şekillendirdikleri üzerinde durulmaktadır.⁷ Eylemler veya çeşitli pratikler yoluyla çevrenin algılanması, bir taraftan bireysel kimliğin bir parçası haline gelirken, diğer taraftan gelişen mekânsal ilişkiler aracılığıyla kavramsallaştırılır.⁸ Bu bağlamda “yer” de üzerinde yaşayanların verdikleri anlamlar çerçevesinde algılanırken, sosyal veya bireysel kimlikleri oluşturan belleğin aktarılmasına aracılık eden bir iletişim unsuruna dönüşür. Mekânsal ilişkilerin nesiller boyu istikrarlı kaldığı bir toplulukta, yapıların birbirleriyle ve içinde yaşayan insanlar ile ilişkileri hakkında iyi anlaşılması bir bilgi aktarımı olacağı gibi bu bilgi ile inşa edilmiş alanın fiziksel gerçekleri de toplum içindeki sosyal etkileşimin

2 Hackley at al. 2018; Hodder ve Cessford 2004; Hodder ve Pels 2010; Kuijt 2002; 2008.

3 Van Dyke 2019: 209.

4 Van Dyke and Alcock 2003: 3

5 Basso 1996: 7

6 Van Dyke ve Alcock 2003: 5; Bachelard 1964; Gutiérrez 2011: 21

7 Wilson 2010: 4.

8 Pearson ve Richards 1994: 2-3

yapılandırılmasında aktif rol oynar.⁹ Böylelikle yer/mekân üzerinden inşa edilen ve topluluk tarafından paylaşılan kimlik bilinci insanları sosyal olarak şekillendirirken, yaşanan mekânsal çerçeve de (veya yer) insanların zihninde yeniden oluşturulmuş olur.¹⁰

Binalar ve yerleşim yerleri, inşa edilmiş yapıları sonraki kuşaklara aktararak, birden fazla aktöre hitap eden ve onları somut tarihsel referanslara dönüştüren uygulamaların çerçevesi olarak görülür.¹¹ Yapılı çevre olarak da tanımlanan inşa edilmiş unsurlar bütünü,¹² zamanla ve sürekli olarak farklı güç ve kimlik ağlarına büründükçe anlamlar içermeye veya biriktirmeye başlar.¹³ Örneğin bir binaya yapılan eklemeler, eksiltmeler ve değişiklikler, onun anlamını değiştirir de zaten anlam yüklü olan bir çerçeveye atıfta bulunurlar. Yapılı çevre, aynı zamanda içinde yaşayanların sosyal ve yaşamsal ihtiyaçları için bir çerçeve oluşturmanın dışında, içinde yaşayanların ve yaşamış olanların tarihlerinin kaydedildiği, saklandığı ve aktarıldığı bir “hafıza tiyatrosu” olarak da görülür.¹⁴ Dolayısıyla bu yönüyle insanlığın manevi ve maddi kültürüne dair önemli bilgilerin depolandığı bir ortam olarak tanımlanır.¹⁵

Belli durum veya olayların fiziksel çevre üzerinden yansıtılma şekli pratikte farklılıklar gösterse de mimari tasarımın veya yer seçiminin nesiller boyu süreklilik gösterdiği topluluklar için önemli bir sembolik davranıştır. Özellikle de konutlar, hane oluşturmanın ötesinde grup kimliklerinin yaratılması ve yeniden üretilmesi açısından büyük önem taşır.¹⁶ Bir evin ilk inşa evresinden itibaren içerisinde yaşanmış olaylar hane üyelerinin hafızasında yer ederek sonraki kuşaklara aktarımını sağlayacaktır. Bununla birlikte hatırlamanın temelinde yatan asıl faktör, benzer pratiklerin uzun süreler boyunca tekrar etmesidir. Örneğin evlere yapılan gömülerin veya saklanan çeşitli nesnelere yeniden düzenlenmesi, binaların yeniden inşa edilmesi,

zemin veya duvar sıvalarının sık sık yenilenmesi, depolama unsurlarının sürekli kullanımı ve günlük pratiklerin aynı mekânsal birimlerde tekrarlanması gibi uygulamalar, geçmiş ve bugün arasında bir bağ kurarak, bugünü geçmişin bir parçasına dönüştürür.¹⁷

Prehistorik toplulukların sosyal hafıza oluşturma biçimleri hakkında yapılan bazı çalışmalar, mekânsal süreklilik ve geçmişten gelen kimi nesnelere ile donatılmış yapıların yalnızca bazı binalar için geçerli olduğunu, diğerlerinde ise böylesi bir durumun gözlenmemiş olduğunu ortaya koymuştur.¹⁸ Bilindiği gibi hane kavramı belli sorumluluklar ve ortak bir geçmiş temelinde bir araya gelmiş insan grubunu tanımlar.¹⁹ Ancak bu grubun aynı çatı altında yaşıyor olması gerekmez ve çoğu yerde görüldüğü üzere birbirinden farklı evlerde yaşadıkları anlaşılır.²⁰ Dolayısıyla bazı sembolik davranışların yalnızca bazı binalarda izlenebilmesi de anlaşılabilir bir durumdur. Hodder ve Pels’e (2010) göre bu durum “bir evin rolünü diğerinden ayıran iş bölümü süreçleri” ile ilişkilidir ve bir topluluk için yerlerin kavramsallaştırılmasında farklılık olduğu anlamına gelir.²¹

Erken Kalkolitik Gülpınar (evre II)

Erken Kalkolitik mimari bulguları orta kesimlerdeki Sektör 1 ve daha güneydeki Sektör 2 alanlarında tespit edilmiştir. Bu iki sektörde ele geçen kalıntılar, Erken Kalkolitik mimarisinde inşa tekniğinin tüm binalar için benzer olduğu görülürken, form ve düzenleme itibarı ile farklılıkların söz konusu olduğu anlaşılır. Sektör 1’de birbirine bitişik ve etrafı bir duvar ile çevrelenmiş bir grup bina bulunurken, Sektör 2’de bitişik nizamda ancak kimi zaman bağımsız duvarlarla birbirinden fiziki olarak ayrılmış en az iki binanın kalıntısı tespit edilebilmiştir.

Sektör 1’deki yapı grubunu çevreleyen duvarla birlikte A, B ve Q binaları en erken inşa edilen yapılar olmalıdır (Fig. 3). Yapı grubunun doğusu boyunca izlenen U, V ve W binaları üzerindeki yoğun tahribat sağlıklı bir kronoloji oluşturmayı engellese de, olasılıkla çevre

9 Giddens 1984; Hackley ve diğ. 2018: 5

10 Tang at al. 2020: 56.

11 Hendon 2010: 233-234.

12 Lawrence ve Low 1990: 454

13 Wilson 2010: 4.

14 Watkins 2004: 97.

15 Remizova 2020: 98.

16 Düring, 2005.

17 Hendon 2010: 30.

18 Hodder ve Pels 2010.

19 Blanton 1994: 5.

20 Wilson 2008: 5-6.

21 Hodder ve Pels 2010: 181.

duvarın ilk inşa sınırları içinde kaldıklarının söylemek mümkündür. Dolayısıyla en azından bu binaların bazılarının ilk inşa evresine ait olabileceği düşünülebilir. Yapı grubunun güneybatısındaki S ve T binalarının ise sonraki süreçlerde yeniden düzenleme ve eklemelerle oluşturulduğu anlaşılır. Alanda, Orta Kalkolitik yapılarının büyük oranda Erken Kalkolitik yapı temelleri üzerine inşa edilmiş olmaları nedeniyle mekânsal sınırların belirlenmesi oldukça güçtür. Elimizdeki bulgular dâhilinde sınırları net şekilde belirlenen A ve kısmen B binalarıdır. Diğer binaların varlığına dair kanıtlar ise korunmuş olan bazı duvarlarıdır. Ancak yine de duvarların alan üzerindeki yönelimleri, bina sınırlarının nispeten belirlenebilmesine olanak tanır.

Sektör 1'e genel hatlarıyla bakıldığında, güneybatıya açılan bir avlu etrafına yerleştirilmiş ve bitişik nizamda inşa edilen bir bina grubunun olduğu anlaşılır. Kuzeydoğu-güneybatı ekseninde inşa edilen binaların dış duvarları bütünsellik göstermektedir. Bina grubunun bu görünümü her ne kadar çevre duvarı ile sınırlandırılmış olduğunu düşündürse de, aslında binaların bitişik ve düz bir hat boyunca yerleştirilmesinin bir sonucudur. Ayrıca bina grubunun güney yönünde genişlemesi ve yeni mekânların eklenmesiyle çok köşeli bir forma dönüşmüş olduğu da anlaşılır. Bununla birlikte bazı binalarda (örneğin: B, Q ve S binaları) var olan tasarımdan vazgeçilerek yeni düzenlemelere gidildiği saptanmıştır. Mekânsal tasarımdaki bu değişiklik, inşa pratikleri için aynı yerin uzun bir zaman dilimi boyunca kullanılmış olduğunu gösterirken, bina grubuna zamanla genişleyen devingen bir karakter de kazandırmıştır. Ancak bu genişleme ve değişikliklerin bazı gereksinimler doğrultusunda yapıldığını ve bina grubunun yapısını bozmadan belli kurallara çerçevesinde hareket edildiğini söylemek mümkündür.

Yerleşimin daha güneyinde kazılan Sektör 2'de ise bitişik iki binanın (K ve X binaları) sınırları saptanmıştır (Fig. 4). Binaların her ikisi de kuzeydoğu-güneybatı ekseninde inşa edilmiştir. Ayrıca K Binası'nın kuzey tarafında ve bina duvarları arasında boşluk bırakmayacak şekilde inşa edilmiş başka bir binanın duvarı da izlenmektedir. Ancak bu binanın hem iç unsurlarına hem de sınırlarına ulaşamamıştır.

Tespitler her iki binanın da benzer olabileceğini düşündürür. Bunların doğu tarafında ise olasılıkla sonradan eklenmiş ve daha küçük boyutlu iki binanın daha kalıntıları bulunur. Daha güneydeki X Binası daha iyi anlaşılmıştır ve dikdörtgen planlıdır. Tam olarak saptanamayan diğer binanın varlığına dair tek kanıt, K Binası'nın doğu duvarından çıkıntı yapan küçük bir duvar kalıntısıdır. Ancak hem tahminler doğrultusunda varlığı belirlenen bu binanın hem de L Binası'nın diğer iki bina ile ilişkili olduğunu düşünmek mümkündür. Olasılıkla sonradan eklenmiş ve nispeten küçük boyutlu olan bu iki yapının, depolama veya çeşitli günlük davranışlara aracılık eden mekânlar olması mümkündür.

Erken Kalkolitik dönemde Sektör 2'de depolama davranışı üzerinden sosyal yapıda bir devamlılık olup olmadığı sorgulanabilir. Bu sektörde evlerin önünde veya avlularında uzun vadeli ortak depolama alanı kullanma davranışı olduğuna yönelik bazı veriler bulunmaktadır. Sektörde belirlenen Çukurlar Alanı'nda anakayaya oval formda kazılmış 17 adet erzak/çöp çukuru gün ışığına çıkartılmıştır.²² Bunların büyük bir bölümü K ve X binalarının güney tarafı boyunca dağılım gösterirken, birisi K binasının girişinde yer alır. Genişlikleri yaklaşık 1 m ile 50 cm. arasında değişirken, derinlikleri yaklaşık 30 cm. ile 1 m arasındadır. Bunlar arasında sığ olan çukurlar tahıl ürünlerini depolama amacıyla üretilmiş sepet örgü kapların oturması için olabilir. Bir örnek hariç bu çukurların kille sıvalı olmadığı belirlenmiştir. Bu çukurların çevresinde tabanda belirlenen ahşap direk deliklerinin bu çukurların bir tür sundurma ile kapatılmış olabileceğini düşündürür. Yapılan kazılar bu çukurların kullanım dışı kaldıkları zaman en üst seviyeleri genelde ya moloz taşlarla veya kullanım dışı kalmış öğütme taşlarıyla ve/veya büyük boy çanak ve çömleklerle bilinçli olarak kapatıldığını gösterir. İç dolgularında ise daha çok çanak çömlek, hayvan kemiği, bitki kalıntıları, deniz kabukları, yontma ve sürtme taş aletler karşımıza çıkar. Bu tür uygulamalar başlangıçta depolama amaçlı kullanılmış olabilecek çukurların ömürlerini tamamladıklarında bir tür kapanış ritüeli ile sonlandırıldığını düşündürür. Hatta üst kısmı kapatılan bu çukurlardan birinin üzerinde figüratif bir çanağa ait

22 Takaoğlu 2021: 715.

ağlayan kadın betimli bir protom ele geçmesi burada bir tür sembolik anlatıma işaret etmektedir. Bu çukurlar burada yer alan birçok hanenin ortak kullanımına yönelik olmalıydı. Çünkü erzak/çöp çukurlarının içinde ele geçen seramiklerin analizi bunların Erken Kalkolitik iskân boyunca devamlı kullanıldığına işaret etmektedir. Hatta bu alanın devamında yer alan kazılmayan yerlerde de çukur kullanımının devam ettiği düşünülmektedir.

Prehistorik yerleşmelerde sıklıkla karşılaşılan çukur kazma veya kapama davranışı genelde ritüel bir eylem ve sosyal kimlik oluşturmanın bir aracı olarak ele alınmıştır.²³ Bu yaklaşımın temelinde genellikle çeşitli nesnelerin ve hatta bazen de insan bedeni parçaları gibi farklı kalıntıların çukurlarda bir araya getirilmiş olmasının, toplulukları belirli yerlere bağlayan pratiklere ve akrabalığa dayalı ilişkiler üzerine odaklanmak yatar. Dolayısıyla belirli insanlar ve olaylarla ilişkili eylemlerin izleri olarak görülen çukurların, geçmişe ait hikâyelerin izlerini barındıran anımsatıcı unsurlar olduğu düşünülür.

Evre III binalarının iç döşemlerine bakıldığında özellikle öğütme taşları için oluşturulan platformlar ile ocak ve fırınların varlığı dikkat çeker. Bu döşemelerin bazılarının etrafında çanak çömlek parçaları, hayvan kemikleri, deniz kabuğu yığınları ve öğütme taşları ele geçmiştir. Platformlar ve etrafındaki buluntular besin hazırlamanın pek çok evde gerçekleştirilmiş olabileceğini göstermekteyse de ocak ve fırınların yalnızca bazı mekânlarda bulunması, bu tür pratikler için evlerin dışında ortak yerlerin kullanılmış olabileceğini düşündürür. Çünkü bu dönemde her iki sektörde de binaların dışında ocaklar bulunmuştur. Pişirme için ortak kullanılan açık alanlarda gerçekleştirilmesinin, topluluğun dayanışmasını artırmak için yiyeceklerin komşularla paylaşılmasını içeren bir tüketim pratiğine işaret ettiği öne sürülmüştür.²⁴

Sektör I'de bağımsız konutlarda yaşayan insanların olasılıkla pek çok besin hazırlama faaliyeti evlerinin içinde inşa edilen platformlarda gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Örneğin, bu sektörde A Binası içinde Oda 2 ile B Binası

içine Oda 2 ve tabanı taş döşeli Oda 3 içinde platformlar dikkat çekmektedir. Bu platformlar genellikle üzerlerinde öğütme taşı ve el taşlarıyla birlikte tanımlanmıştır. Binada, ayrıca tabanı sürekli yenileme izleri barındıran bir pişirme alanı dikkat çeker. Bununla birlikte çevre duvarıyla katı bir şekilde dışarıya karşı sınırlandırılmış olan bu bina grubunun sınırları dışındaki açık alanda ocak alanına rastlanması da, bazı besin hazırlamayla ilgili faaliyet alanlarının birden fazla hane tarafından paylaşılmış olabileceğini düşündürmektedir. Bu mekânın sürekli olarak yenilediği bu mekânın girişleriyle ilgili yapılan değişikliklerden anlaşılmaktadır.

Evre II'ye ait yapı duvarlarında yerel andezitten yapılmış öğütme taşlarına çok sıklıkla rastlanması ise sosyal yapının devamlılığının önemli bir diğer göstergesi olarak kabul edilebilir. Yerleşim tarihi boyunca düzenli olarak tekrarlandığı görülen davranış şüphesiz rastlatılabilir bir durum olmamalıdır. Söz konusu öğütme taşları çoğu zaman ya kullanım dışı kalmış ya hala kullanılabilir durumda ya da tam tersine bilinçli olarak kırılmış halde yeni inşa edilen yapıların duvarlarına bilinçli olarak yerleştiriliyor olmalıydı. Öğütme taşlarının bu tür bir bağlamda ele geçmesi, onların un yapmak için tahıl öğütme aleti olarak sıradan günlük işlerde kullanılmaları dışında, onları kullanan topluluklar için sembolik roller oynamış olabileceğini düşündürmektedir. Bu da öğütme taşlarının bilinçli olarak yeni inşa edilen yapıların temellerine bilinçli olarak yerleştirildiği ve bunun bir sembolik anlam ve amaç için yapıldığı anlamına gelebilir. Yerleşim genelinde bu uygulamanın sıklıkla yapılması burada yaşayan sosyal grubun benzer ortak bir düşüncüyü paylaştığını da gösterir. Bilindiği üzere, arkeolojik nesnelerin bulunduğu bağlamların geçmişte yaşamış toplumların davranış pratiklerinin yorumlanmasında kilit rol oynaması arkeolojide özellikle 1970'li yıllarla beraber önem kazanmaya başlamıştır. Bu durum hiç şüphesiz Michael Schiffer'in yön verdiği davranışsal arkeolojinin bir önermesiydi. Çünkü Schiffer'in arkeolojiyi "maddi kalıntılar aracılığıyla geçmişte yaşamış toplumları inceleyen" bir bilim olarak görme yerine onu "insan davranışı ile materyal kültür öğeleri arasındaki ilişkiyi çalışan bir bilim" olarak yorumlaması beraberinde nesnelerin üretimi, kullanılması ve kullanım dışına itilmesi ekseninde insan davranışlarının anlaşılması

23 Edmonds 1997: 106; Pollard 1999: 89; Garrow 2006: 7.

24 Halstead 1995: 16-17.

konusunu ön plana çıkarmıştır.²⁵

Mevcut arkeolojik veriler Erken Kalkolitik dönemde Gülpınar topluluğunun birçok binada yaşayan, belli düzeyde üretim ve tüketim pratiklerini paylaşan haneler düzeyinde örgütlenmiş olduğunu göstermektedir. Bu topluluğun kimi zaman etrafı duvarlarla çevrelenmiş, bitişik nizamda inşa edilmiş, zamanla ve ihtiyaca göre belli düzeyde yeniden düzenlenen veya genişletilen mekanlarda hane düzeyinde örgütlenerek bir sosyal yapı oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca bazı faaliyetler yoluyla haneler arası düzeyde çeşitli üretim veya tüketim ilişkileri kurulmuş olduğu da ileri sürülebilir. Bununla birlikte bina temellerinde izlenen yenileme ve eklemelerin yanı sıra daha önce farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmış çeşitli unsurların (öğütme taşı, eşik taşı vb.) bina duvarlarının yapımında kullanılması gibi bulgular, binaların oldukça uzun bir süre boyunca ana yapılarının hatlarının korunarak yeniden inşa edildiğini göstermektedir.

Orta Kalkolitik Gülpınar (evre III)

Gülpınar'da MÖ 4900'den başlayarak yaklaşık 4300'lere kadar uzanan sürece ait izlere rastlanmıştır. Bu dönem mimarisi üç farklı alt evreye ayrılır. Mimaride izlenen değişiklikler baz alınarak yapılan bu ayrıma göre IIIa ve IIIb olarak adlandırılan alt evreler arasında yerleşim düzenlemesinde önemli farklılık olmadığı anlaşılırken, IIIc alt evresinde büyük ölçüde değiştiği anlaşılmaktadır. Sektör 1 alanından sağlanan bulgulardan anlaşıldığı üzere, yaklaşık MÖ 4900'lerde bir önceki dönemin yerleşim düzeni ve büyük oranda bina planlarına bağlı kalınarak, yeniden düzenlemeye gidilmiştir. Ancak bu yalnızca Sektör 1 ile sınırlıdır ve Sektör 2'de izlenememiştir. Bununla birlikte yerleşimde kazılan üç farklı sektörde de evre III ile ilişkili veri sağlanmıştır. Bulgular, yerleşmenin bu dönemde daha geniş alana yayılmış olduğunu göstermektedir.

IIIa Alt Evresi

Yerleşimin IIIa alt evresi, Sektör 1 ve Sektör 2 ile Sektör 3'ün güneyinde kazılan açmadan elde edilen verilerle anlaşılmıştır. Orta Kalkolitik Çağa ilişkin net kanıtların sağlanmış olduğu Sektör 1'de önceki dönemin mimari düzeni büyük oranda korunmuştur (Fig. 5). Erken Kalkolitik dönemde binaların dış duvarlarının uzatılmasıyla

oluşturulmuş ve nispeten daha ince çevre duvarı yeniden inşa edilmiştir. Eski duvarın doğrudan üzerine inşa edilen yeni çevre duvarının dış tarafına, dayanıklılığı artırmak için yaklaşık 50 cm. aralıklarla payandalar eklenmiştir. Ayrıca duvarın kuzey yönünde daha da uzatılmış olduğu görülür. Çevre duvarında yapılan bu değişiklik dikkate alındığında, duvarın önceki dönemden farklı olarak başka bina gruplarını ve belki de yerleşimi içine alan sur benzeri bir nitelik kazanmış olabileceği anlaşılır. Yapı grubunu kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanarak kuzeyden sınırlandıran duvar, erken dönemdeki yapısını korumuşken, yine aynı ekseninde binaları güney taraftan çevreleyen duvar ise daha düz bir hat oluşturacak şekilde yeniden inşa edilmiş ve yapı grubuna kare veya dikdörtgen bir form kazandırmıştır.

Bu aşamada yapı grubundaki binalara bakıldığında daha önceki döneme ait B Binası'nın temelleri tümüyle korunarak, üstüne yeni mekânların (D Binası) inşa edildiği görülmektedir. Ancak B Binası Oda 2'nin zemindeki döşeli taşlar bu evrede görülmez. Odanın güneydoğu köşesindeki platform batı duvarına taşınmıştır ve zemini bu aşamanın tüm mekânsal birimlerinde olduğu gibi sıkıştırılmış topraktan yapılmıştır. Temelleri büyük oranda korunmuş bir diğer bina ise önceki dönemde A Binası olarak adlandırılmış olan C binasıdır. Bununla birlikte binanın diğer temelleri tümüyle aynı kalsa da batı taraftan daraltılmıştır. Üstte belirtmiş olduğumuz üzere önceki dönemde yapı grubundaki binaların dış duvarları birleşerek uzun bir çevre duvar oluşturur. Buna karşın IIIa alt evresinde çevre duvarının yeniden yapılmasıyla birlikte, özellikle de C Binası'nın (önceki A Binası) batı duvarı daha iç kısımda yeniden inşa edilmiştir. Ayrıca D Binası'nın (önceki B Binası) kuzey duvarının da batı taraftan açık bırakıldığı ve bu iki binanın çevre duvarı boyunca kalan tarafında avlu benzeri bir açıklık yer alır.

Yapı grubundaki diğer binalarının temelleri bazı kesimlerde büyük oranda korunmuşken, yeni binaların eklendiği gözlenmektedir. Bu aşamada, önceki dönemde bina grubunun ortasından başlayarak güney tarafa uzanan avluya da yeni binalar inşa edilmiştir. Binalar oldukça sıkışık bir düzen oluşturur. Bazı binaların içerisinde olasılıkla depolama için kullanılmış olabilecek küçük alanlar oluşturulmuştur. Ayrıca çoğu binada fırın veya ocağa rastlanılmışken, bazı binalarda hem ocak hem de fırın bulunur. Yine binaların büyük

25 Schiffer 1987 ve 1995.

çoğunluğunda besin hazırlama ve bazı üretim pratikleriyle ilişkilendirilebilecek taştan yapılmış platformlar bulunur. Hem ocak ve fırın hem de platformların çevresinde üretim veya tüketim pratiklerine ilişkin pek çok buluntu ele geçmiştir.

Sektör 2'den elde edilen bulgulara bakıldığında, bazı duvarların eski bina temellerinin üzerine veya bitişik olarak yerleştirilmiş olduğu görülür (Fig. 6). Daha önceki döneme ait K Binası'nın üzerine herhangi bir yapı inşa edilmemiştir. Buna karşın binanın kuzey duvarına paralel ve bitişik yapılmış bağımsız bir duvar ile varlığı anlaşılan, güney taraftaki diğer binanın benzer şekilde yeniden inşa edilmiş olduğu anlaşılır. Bu yeni binanın planı nispeten belirlenebilmiştir. Dikdörtgene yakın bir palana sahiptir ve olasılıkla ana odadan erişimin sağlandığı küçük boyutlu yan odalar bulunur. Daha önce alanda izlenen X Binası'nın temelleri bazı yerlerde yeniden kullanılmış olsa da büyük oranda dikkate alınmamıştır. Binanın yan odası olarak varsayılacak odanın köşesinde taştan yapılmış bir platform ve çok sayıda öğütme taşı saptanmıştır. Bunların yanı sıra binanın farklı kesimlerinde büyük boyutlu depolarına ulaşılmışken, binanın dışında bir fırın/ocak bulunmuştur.

Sektör 2'de izlenen Erken Kalkolitik döneme ait çukurların bu aşamada olmadığı anlaşılır. Ayrıca çukurların yoğun şekilde izlendiği alanın güney tarafı boyunca herhangi mimari kalıntı ya da insan faaliyetine dair kanıt da ulaşılamamıştır. Yeni inşa edilen binanın hemen güneyinde bulunan bir çukurun üzerinde ise ocak kalıntısına rastlanılmıştır. Bu ocağın hemen yanında ise sıkıştırılmış toprak zemin üzerinde çok sayıda direk deliği saptanmıştır. Ancak bunların işlevlerine dair herhangi bir kanıt ulaşılamamıştır.

IIIa alt evresine ait diğer kalıntılar ise Sektör 3'ün güneyinde kazılan bir açmadan sağlanmıştır. Sektör 1'de saptanan çevre duvarı benzer bazı duvar kalıntıları ve kuzeybatı-güneydoğu ekseninde uzanan bazı tanımsız mimari kalıntılara ulaşılmıştır. Buradan sağlanan bulgular, çevre duvarının dışında bazı mekanlar oluşturulduğunu düşündürmektedir.

IIIb Alt Evresi

Bu evreye ilişkin kanıtlara kazılan alanların tamamında erişilmiştir. Daha kuzeydeki Sektör 3'te ulaşılan mimari kalıntılar, yerleşimin bu yönde genişlemiş olabileceğine işaret eder. Ancak tanımlanmış bir bina yoktur ve yalnızca bazı duvar

kalıntılarına ulaşılmıştır. Sektör 1'de çevre duvarı varlığını sürdürürken, IIIa alt evresinde inşa edilmiş binaların planları korunmuştur. Muhtemelen binalar daha önceki binaların temelleri üzerine yeniden inşa edilmiş ve böylelikle yerleşim planı büyük oranda korunmuş olmalıdır. Bina zeminleri ve duvarlarda izlenen eklemeler bunu destekler niteliktedir. Bazı binalar yeniden düzenlenmiş ve yeni mekânsal birimler oluşturulmuştur. Özellikle A ve B binalarının temellerinin korunmasına bu evrede de dikkat edilmiş olduğu anlaşılır. Bununla birlikte e alanın doğu tarafında eski bina temellerine dikkat edilmediği görülür. Olasılıkla bu kesimde inşa edilen binalar, eski temeller tümüyle veya kısmen kaldırılarak yeni planlar dâhilinde tekrar yapılmıştır. Ayrıca yapı grubunun güney tarafı için de benzer bir durum söz konusudur. Dolayısıyla yapı grubunda önceki Erken Kalkolitik Dönemden itibaren benzer şekilde inşa edilmiş olduğu anlaşılan A ve B binalarının, bina grubunu paylaşan topluluk için önemi daha da ortaya çıkmaktadır.

Sektör 2'de bu evreye ilişkin tek kanıt Erken Kalkolitik döneme ait K Binası'nın temellerini tahrip ederek üzerine inşa edilmiş bir binaya ait duvarlardır. Binanın zemini ve planı tam olarak çıkartılamamış olsa da çok odalı bir yapı olabileceği anlaşılır. Bina, daha önceki evrede yapılmış L Binası'na sonradan eklenmiş olmalıdır. Önceki binanın temellerinin göz ardı edilmiş olması da mimari sürekliliğin yalnızca yerleşimde bazı binalar için geçerli olduğunu düşündürmektedir. Bunların dışında sektörün güney tarafı boyunca kazılmış Çukurlar Alanı üzerinde bu evrede de herhangi bir etkinliğe dair kanıt bulunamamıştır.

Sektör 1'den sağlanan bulgular, IIIa ve IIIb alt evrelerinde benzer mimari planlar çerçevesinde inşa edilmiş binaların olduğu bir yerleşim düzeninin varlığına işaret eder. Her ne kadar yapı gruplarının önceki dönemden gelen sınırlar içinde varlığını sürdürdüğü görülse de mimari planların ve mekânsal sınırların benzer şekilde yenilendiği az sayıda binanın olduğu anlaşılır. Bina sayısında önceki döneme oranla artış söz konusudur ve yapı adasının neredeyse tamamı binalarla doldurulmuştur. Bu düzende binalara erişimin çevre duvarına açılmış açıklıkların yanı sıra binaların arasına uzanan dar sokaklardan sağlanmış olduğu düşünülebilir. Önceki dönemde olduğu gibi binaların ortasında bir avlu bulunmaz. Dolayısıyla çeşitli günlük faaliyetler için çevre duvarının

dışındaki açık alanların haneler düzeyinde ortak kullanımı olasıdır. Çevre duvarının dışında ulaşılan arkeolojik bulgular da bunu desteklemektedir.

Erken Kalkolitik Gülpınar yerleşiminde yalnızca bazı binalarda ocak ve fırınlara rastlanırken Orta Kalkolitik yerleşimde birçok binanın içinde karımıza çıkar. Ayrıca depolama için genelde ya binaların köşelerinde yapılmış küçük odacıklar ya da evlere bitişik oluşturulmuş dikdörtgen biçimli mekanlarda büyük boy küpler ve çanaklar kullanıldığı göze çarpar. Bu bağlamda depolama mantığı açısından Erken ve Orta Kalkolitik yerleşim arasında temel bir fark olduğu söylenebilir. Benzer şekilde, besin hazırlamaya dair kanıtlar da evlerin çoğunda ele geçmiştir. Bu bulgular üretim ve tüketim pratiklerinin konut birimleri düzeyinde ve bağımsız gerçekleştirilmiş olabileceğini düşündürür. Orta Kalkolitik veriler her ne kadar birbirine fiziki olarak bağlı konut birimlerinde yaşayan sosyal grupların varlığına işaret etse de üretim ve tüketim pratikleri ölçeğinde insanların önceki döneme oranla daha bağımsız hale geldiğine işaret eder. Bununla birlikte yerleşimin tamamını veya bir bölümünü çevreleyen bir duvarın olması, farklı sosyal grupların veya hanelerin, bu duvarın inşasında birlikte hareket etmiş olabileceklerini akla getirmektedir.

IIIc Alt Evresi

IIIc alt evresinden sağlanan kanıtlar, MÖ. 4550 civarında oldukça uzun zamandır süregelen yerleşim düzeninden vazgeçilmiş olduğuna tanıklık eder. Bu evreye ilişkin en net kanıtlar yine Sektör 1 alanından sağlanmıştır. Yerleşimin kuzeyi boyunca kazılan Sektör 3'ten bazı kalıntılar sağlanmış olsa da yerleşimin mimari karakterine ilişkin net bir veri sunmaz. Bununla birlikte olasılıkla bu evrede veya evrenin sonunda yerleşimin terk edilmesi sonrasına ait olabilecek bazı mezarlara da ulaşılmıştır.

Sektör 1'de kazılan alının güney tarafı boyunca izlenen kare veya dikdörtgen formda ve bağımsız inşa edilmiş üç ayrı bina olasılıkla bu alt evreye aittir. Bazı yerlerde önceki dönemlere ait temelleri tahrip ederek yerleştirilen binalar tek odalı olmalıdır. Bu yapılar boyutları, planları ve yönelimleri bakımından belli bir standardı takip eder. Birbirine yakın inşa edilmiş olsalar da bağımsız yapı birimlerini oluştururlar. Tespit edilen üç farklı binadan birisi (R Binası), olasılıkla daha önce yapılmıştır ve yeni binalar bu binanın

temelleri dikkate alınmadan oluşturulmuş olmalıdır. Daha batıdaki O Binası'nın zemininde etrafı taşlarla çevrelenmiş bir ocağa ve hemen yanında öğütme taşlarına rastlanılmıştır. Bu kanıtlar besinlerin hazırlanması veya pişirilmesi gibi pratiklerin evlerde ve bağımsız gerçekleştirilmiş olabileceğini düşündürür. Ancak sağlıklı bir çıkarım da bulunmak için bulgular oldukça sınırlıdır. Bunların dışında kuzeydeki Sektör 3'te bazı mimari kalıntılara ulaşılmış olsa da tespit edilen duvarlar bir bina planının anlaşılmasına olanak tanımaz. Yerleşim, bu görünümüyle tümüyle değişmiş bir düzenin varlığına işaret eder.

Gülpınar yerleşmesinin Kalkolitik dönemlere ilişkin son aşaması olan IIIc alt evresine dair kanıtlar sınırlı olsa da ele geçen bina planları büyük oranda değişmiş bir sosyal organizasyon yapısı mevcuttur. Birbirinden bağımsız ve standart bir düzen sergileyen binalarda yaşayan insanların, önceki dönemlere oranla daha bağımsız hareket ederek yaşamaya başlamış oldukları düşünülebilir. Bununla birlikte Erken Kalkolitik ve Orta Kalkolitik kültür katmanının ilk iki alt evresi boyunca belli bir düzende yenilenecek tekrar kullanılan bazı yerler terk edilmiştir. Ancak Sektör 1'den anlaşıldığı üzere süreklilik arz eden kullanıma sahip alanlarda inşa pratiği uygulamadıkları, bunun aksine gömü uygulamalarıyla bu bağlamların sembolik anlamlarının devam ettiği anlaşılır.

IIIc alt evresinde gün ışığına çıkarılan 7 mezarın ya yerleşimin çeperinde terk edilmiş olan yaşam alanlarının kalıntıları arasına ya da yerleşimin çekirdeğini yakın çevresinden ayıran çevre duvarının hemen arkasında kullanım dışı kalan veya terk edilmiş mimari mekanlara yerleştirildiği görülmektedir.²⁶ Geçmişin anılarını barındıran bu evsel mekânların bilinçli bir şekilde gömü yeri olarak tercih edilmesi yerleşimcilerin grup kimliklerini tanımladıkları ve kendilerini geçmişleriyle ilişkilendirme çabasıyla ilişkili olmalıdır.²⁷ Bu tür bir sembolik davranış Gülpınar'ın Orta Kalkolitik sakinlerinin kendilerini yerleşimin eski sakinlerinin koruması altına sokma düşüncesiyle ilişkili olabilir. Çünkü ölü gömme davranışı ile toplumsal hafızanın yaşatıldığı ve yerel kimliğin sahiplenilmesi arasında bir yakın ilişki olduğu

²⁶ Erdal ve Takaoğlu 2021: 45-49.

²⁷ Erdal ve Takaoğlu 2021: 55-56.

kabul görmektedir.²⁸ Bu yüzden gömülerin yapıldığı geçmişte insan yaşamına tanıklık eden mimari yapı kalıntıları ve burada uygulanan ölü gömme davranışı bir yönüyle yaşayan ve geçmiş toplumlar arasında bağın kurulmasına sebep olabilir.

Tartışma ve Sonuç

Gülpınar'ın Erken ve Orta Kalkolitik kültür katmanlarından sağlanan bulgular, burada varlık gösteren yerleşik topluluğun yaklaşık bin yıla yayılan zaman diliminin büyük bir bölümünde sosyal organizasyon biçimlerini korumuş olduğunu düşündürür. Yaklaşık MÖ 5300 civarı başlayan ve yerleşmenin son aşaması IIIc alt evresine kadar olan süreçte fiziksel yapısı sınırlandırılmış bina gruplarında ve birbiriyle ilişkili konutlarda bağımsız olarak yaşayan insanların hane düzeyinde örgütlenmiş oldukları anlaşılır.

MÖ 5300-4900 arasına tarihlendirilen evre II'de saptanan bulgular, Erken Kalkolitik dönem boyunca binaların yenileme ve eklemeler yapılarak yenilenmesi sırasında bina temellerinin büyük oranda korunmuş olduğuna işaret eder. Yaklaşık 400 yıllık süreç boyunca aynı yerin benzer bir düzenleme çerçevesinde korunması ve benzer aktivitelerin aynı mekânsal bağlamlarda sürdürülmüş olması, hanenin birlikteliği ve sürekliliğinin korunmasını sağlamış olmalıdır. Bu aynı zamanda daha geniş bir sosyal çerçevenin korunmasını destekleyeceği gibi, yer ve zaman kavramları üzerinden bir kimliğin oluşturulmasına da olanak tanımaktadır. Bu bağlamda yeniden yıkılarak eski binanın ana hatlarının benimsenerek yeniden inşa edilen yapılar bir anlamda yeni olmaktan öte eski binanın devamı olarak görülebilir.²⁹ Dolayısıyla aynı mekânsal bağlamları paylaşan insanların yerlerin sürekliliği üzerinden ortak bir geçmişin parçası haline geldiğini düşünmek mümkündür.

Bununla birlikte Erken Kalkolitik topluluğunun önemli sembolik uygulamalarından bir diğeri de tabana oyulan erzak/çöp çukurlarında izlenmektedir. Bu çukurların kapatılma veya doldurulma biçimlerinin bilinçli bir şekilde özenle yapıldığı söylenebilir. Birçok araştırmacı

tarafından bu çukurlar, belirli insanlar ve olaylarla ilişkili eylemlerin izleri olarak görülmele birlikte geçmişe ait hikâyelerin izlerini barındıran anımsatıcı unsurlar olarak yorumlanmaktadır.³⁰ Farklı türde birçok nesnenin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş olan bu doldurma pratiği, olasılıkla insanları belirli yerlere ve bir sosyal gruba bağlayan sembolik bir anlam kazanmaktadır. Çukurlardaki bu gözlemler, ayrıca insanların kullanmış oldukları mekânsal bağlamları terk ederken uyguladıkları çeşitli ritüellerle de yakından ilişkili olmalıdır. Dolayısıyla çukurların geçmişe atıf yapan ve insanların belleğinde yer eden anımsatıcı unsurlara dönüştüğünü söyleyebiliriz. Ayrıca çukurların bulunduğu alan üzerinde daha sonra herhangi bir faaliyetin olmaması da topluluk açısından önemini vurgular niteliktedir.

Orta Kalkolitik dönemin IIIa ve IIIb alt evrelerine ilişkin gözlemler, yerleşimin yeniden düzenlenmiş olduğunu ortaya koyar. Buna karşın düzenleme eskiye büyük oranda bağlı kalarak yapılmıştır. Bazı binaların (özellikle A ve B binaları) geçmişten gelen planları yaklaşık MÖ 5. binyılın ortalarına kadar büyük oranda korunmuştur. Her iki evrede de Erken Kalkolitik döneme benzer bir hane örgütlenmesinden bahsedilebilir. Ancak evlerin arasındaki açık alanlara da bina inşa edilmiş ve konut birimlerinin paylaştığı alanlar nispeten sınırlandırılmış olmalıdır. Ayrıca depolama ve pişirme dâhil bazı unsurların evlerin içinde ve bağımsız gerçekleştirilmiş olabileceğine dair kanıtlara da ulaşılmıştır. Bu dönemde de mekânsal bölünme veya eklemelerle oluşturulmuş bağımsız konutlarda yaşayan ve belli bir kimlik veya sorumluluklar çerçevesinde örgütlenmiş hanelerin varlığından söz edilebilir. Bununla birlikte bulgular, önceki döneme göre özellikle de üretim ve tüketim pratiklerinin daha az paylaşıldığını ve bazı aktivitelerin konutların bağımsız etkinliklerine dönüştüğünü düşündürür.

Yaklaşık olarak MÖ 5. binyılın başlarından ortalarına kadar olan süreçte süreklilik gösteren ve çok az değişikliklerle sürdürülen mekânsal düzenleme biçimi, Orta Kalkolitik topluluğun sosyal ilişkilerinin düzenlenmesi için önemli bir detay olarak görülebilir. Bununla birlikte Erken Kalkolitik bazı binaların yalnızca temellerinin değil, aynı zamanda zeminlerinin de iç

28 Cannon 1989; Chesson 2001.

29 Steadman 2005; Russel ve diğ. 2014.

30 Edmonds 1997: 107.

unsurları ve buluntularıyla birlikte korunduğu anlaşılmaktadır. Başından itibaren korunan A ve B binaları dışındaki diğer binalar için bu durumun belirgin olmadığı düşünülecek olursa, bilinçli bir terk etme davranışından bahsetmek mümkündür. Özellikle Sektör 1’de saptanan bulgular, tabakalar arasında bazı yerlerde yaklaşık 40 cm. kalınlığında bir dolgu olduğunu göstermekle birlikte, iki tabaka arasında kayda değer bir tarihsel boşluk olmadığı yönündedir. Bir yeri fiziksel olarak değiştirmenin, içindeki maddi kültürü saklamak ve bu uygulamanın hafızasını oluşturmak, insanların terk etmek zorunda oldukları gerçeğiyle yakından ilişkilidir.³¹ Bu aynı zamanda toplumsal birlikteliğin sağlanması amacıyla ortak geçmişin korunmasına ve nesiller boyu aktarılmasına aracılık eden bir uygulama olarak da görülmelidir. Ayrıca Erken Kalkolitik dönem çukurlarının bilinçli kapatılmasına yönelik kanıtlar, Gülpınar topluluğunun mekânsal bağlamların terk edilmesiyle ilişkili ritüel uygulamalara başvurmuş olduğunu göstermektedir.

Gülpınar’ın IIIc alt evresi tümüyle değişen bir yerleşim düzenlemesine işaret eder. Bulgular sınırlı olsa da mimaride standart bir düzenlemeye gidildiği anlaşılır. Olasılıkla tek odalı ve bağımsız evlerin varlığından söz edilebilir. Yapılandırılmış çevrede izlenen bu değişimle birlikte, sosyal örgütlenme biçiminin de önceki dönemlere oranla büyük ölçüde farklılaşmış olduğu düşünülebilir. Bağımsız evlerde yaşayan insanların yaşamsal pratiklerini gerçekleştirme konusunda da daha bağımsız hareket etmiş olmaları mümkündür. Bu durum, çeşitli nedenlere ve sosyal ilişkilere bağlı olarak değişen bir sosyal yapıya atıfta bulunur. Bununla birlikte önceki dönemlerde yerlerin tekrarlı kullanımı pratiğine dayanan ve kişileri veya sosyal grupları birbirine bağlamayı amaçlayan sembolik uygulamaların da değiştiği izlenmektedir. Farklı mekânsal bağlamlarda tespit edilen mezarlar bunun en net kanıtlarıdır. Bunların bazılarının daha önceki süreçlerde süreklilik arz eden bina temellerinin (özellikle Sektör 1’de) hemen yanına veya üzerine uygulanmış oldukları görülür. Bu, her ne kadar uygulama değişmiş olsa da topluluk için sembolik öneme sahip bazı bina veya yerlerin, ortak bir geçmiş veya bellek oluşturma için mekânsal çerçevesi olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Bibliyografya

- BACHELARD 196: G. Bachelard, *The Poetics of Space*. Boston: Beacon Press.
- BASSO 1996: K. H. Basso, *Wisdom Sits in Places: Landscape and Language among the Western Apache*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- BLANTON 1994: R. E. Blanton, “Houses and Households: A Comparative Study, Springer Science”, Business Media, New York.
- CANNON 1989: A. Cannon, “Historical Dimensions in Mortuary Expressions of Status and Sentiment”, *Current Anthropology* 30: 437–58.
- CHESSON 2001: M.S. Chesson, “Social memory, identity, and death: An introduction”, *Social Memory, Identity, and Death: Anthropological Perspectives on Mortuary Rituals*, M.S. Chesson (ed.). Arlington: American Anthropological Association, 1-11.
- DÜRING 2005: B. S. Düring, “Building Continuity in the Central Anatolian Neolithic: Exploring the Meaning of Buildings at Aşıklı Höyük and Çatalhöyük”, *Journal of Mediterranean Archaeology* 18: 3-29.
- EDMONDS 1997: M. Edmonds, “Taskscape, Technology and Tradition”, *Analecta Praehistorica Leidensia* 29: 99-110.
- ERDAL ve TAKAOĞLU 2021: Y.S. Erdal, T. Takaoğlu, “Mortuary behavior in Chalcolithic Anatolia: A view from Gülpınar.” *Arkeoloji Bilimler Dergisi* 1: 42-66.
- GARROW 2006: D. Garrow, *Pits, Settlement and Deposition During the Neolithic and Early Bronze Age in East Anglia*. British Archaeological Reports, British Series 414, Oxford.
- GIDDENS 1984: A. Giddens, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Los Angeles: University of California Press.
- GUTIÉRREZ 2011: E. M. Gutiérrez, “Memories without a place.” *International Social Science Journal* 62: 19–31.
- HACKLEY vd. 2018: L. D. Hackley, S. Selover, S. Steadman, “The persistence of social and spatial memory at prehistoric Çadır Höyük.” *The International Journal of the Constructed Environment* 9: 1-20.
- HALSTEAD 1995: P. Halstead, “From Sharing to Hoarding: The Neolithic Foundations of Aegean Bronze Age Society”, *Politeia: Society and State in Aegean Bronze Age*, I R. Laffineur, W. D. Niemeier (eds.), (Aegaeum 12), University of Liège, Liège, 11-22.
- HENDON 2010: J. A. Hendon, *Houses in a Landscape: Memory and Everyday Life in Mesoamerica*. Durham, NC: Duke University Press.
- HODDER ve PELS 2010: I. Hodder, P. Pels, “History Houses: A new interpretation of architectural elaboration at Çatalhöyük”, *Religion in the Emergence of Civilization, Çatalhöyük as a Case*

31 Garrow 2006: 7.

- Study*, I. Hodder (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 163-186.
- HODDER ve CESSFORD: I. Hodder, C. Cessford, "Daily Practice and Social Memory at Çatal Höyük", *American Antiquity* 69: 17-40.
- KUIJT 2002: I. Kuijt, "Keeping the peace: Ritual, skull caching, and community integration in the Levantine Neolithic", *Life in Neolithic Farming Communities Social Organization, Identity, and Differentiation*, I. Kuijt (ed.), New York: Kluwer Academic Publishers, 137-164.
- KUIJT 2008: I. Kuijt, "The regeneration of life Neolithic structures of symbolic remembering and forgetting", *Current Anthropology* 49: 171-197.
- LAWRENCE ve LOW 1990: D. L. Lawrence, S.M. Low, S. M. "The Built Environment and Spatial Form". *Annual Review of Anthropology*, 19, 453-505
- PEARSON ve RICHARDS 1994: M. P. Pearson, C. Richards, "Ordering the world: Perceptions of architecture, space and time", *Architecture and Order: Approaches to Social Space*, P. P. Michael & C. Richards (eds.), London: Routledge, 1-37.
- POLLARD 1999: J. Pollard, "These places have their moments: thoughts on settlement practices in the British Neolithic", *Making Places in the Prehistoric World: Themes in Settlement Archaeology*, J. Brück & M. Goodman (eds.), London: University of California Press, 76-93.
- ÖZDEMİR 2017: A. Özdemir, A. (2017), *Kalkolitik Gülpınar (Smintheion) Mimarisi ve Mekânsal Kullanımı*. (Doktora Tezi) Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.
- REMIZOVA 2020: O. Remizova, "Architectural memory and forms of its existence", *Journal of Architecture and Urbanism*, 44: 97-108.
- RUSSELL vd.: N. Russell, K. I. Wright, T. Carter, S. Ketchum, P. Ryan, N. Yalman, R. Regan, M. Stevanović, M. Milić. "Bringing Down the House: House Closing Deposits at Çatalhöyük", *Bringing Down the House: House Closing Deposits at Çatalhöyük*, vol. 32, Ian Hodder (ed.), Los Angeles: University of California, 109-21.
- SCHIFFER 1987: M.B. Schiffer, *Formation Processes of the Archaeological Record*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- SCHIFFER 1995: M.B. Schiffer, *Behavioral Archaeology*. Salt Lake City: University of Utah Press.
- STEADMAN 2005: S. Steadman, "Reliquaries on the Landscape: Mounds as Matrices of Human Cognition", *Archaeologies of the Middle East: Critical Perspectives*, S. Pollock & R. Bernbeck (eds.). Oxford: Blackwell Publishing, 286-307.
- TAKAOĞLU 2021: T. Takaoğlu, "Erken Kalkolitik Gülpınar'da Depolama Davranışı", *Anadolu Arkeolojisiyle Harmanlanmış Bir Ömür: Mehmet Karaosmanoğlu'na Armağan*, M. A. Yılmaz, B. Can, M. Işıklı (eds.). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 713-727.
- TAKAOĞLU ve ÖZDEMİR 2018: T. Takaoğlu, A. Özdemir, "Middle Chalcolithic period in the Troad: A new look from Gülpınar", *Communities in Transition. The Circum-Aegean Area in the Fifth and Fourth Millennia BC*, S. Dietz, F. Mavridis, Ž. Tankosić, T. Takaoğlu (eds.), Oxford: Oxbow Books, 479-90.
- TANG vd. 2020: Z. Tang, A. Lu, Y. Yang, "Design research in the practice of memory place-making", *Open House International* 45: 55-68.
- VAN DYKE 2019: R. M. Van Dyke, "Archaeology and Social Memory". *Annual Review of Anthropology* 48: 207-225.
- VAN DYKE ve ALCOCK 2003: R. M. Van Dyke, S. E. Alcock, "Archaeologies of Memory: An Introduction", *Archaeologies of Memory*, R. M. Van Dyke & S. E. Alcock (eds.), Oxford: Blackwell, -13
- WATKINS 2004: T. Watkins, "Architecture and 'Theatres of Memory' in the Neolithic South-West Asia", *Rethinking Materiality: The Engagement of Mind with the Material World*. E. De Marrais, C. Gosden, C. Renfrew (eds.), Cambridge: Mc Donald Institute Monographs, 97-106.
- WILSON 2008: G. D. Wilson, "The Archaeology of Everyday Life at Early Moundville", *American Anthropologist* 111/1, University of Alabama Press, Tuscaloosa.
- WILSON 2010: G. D. Wilson, "Community, Identity, and Social Memory at Moundville." *American Antiquity* 75: 3-18.
- Makale Gönderim Tarihi: 24.01.2024
Makale Kabul Tarihi: 25.04.2024
- ERKAN GÜRÇAL**
Orcid ID: 0000-0002-0945-6480
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Çanakkale/TÜRKİYE
erkan.gurcall@gmail.com
- TURAN TAKAOĞLU**
Orcid ID: 0000-0002-2236-9154
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Çanakkale/TÜRKİYE
takaoglu@comu.edu.tr

Fig. 1. Gülpınar'ın kuzeydoğu Ege bölgesinde konumu gösteren harita.

Fig. 2. Erken ve Orta Kalkolitik kültür katmanlarının yerleşim üzerindeki dağılımı
(© Gülpınar-Smintheion Kazı Projesi).

Fig. 3. Erken Kalkolitik (evre II) Sektör 1'deki bina gurubu.
(© Gülpınar-Smintheion Kazı Projesi).

Fig. 4. Erken Kalkolitik (evre II) Sektör 2'deki bina gurubu.
(© Gülpınar-Smintheion Kazı Projesi).

Fig. 5. Orta Kalkolitik (evre III) Sektör 1'deki bina gurubu.

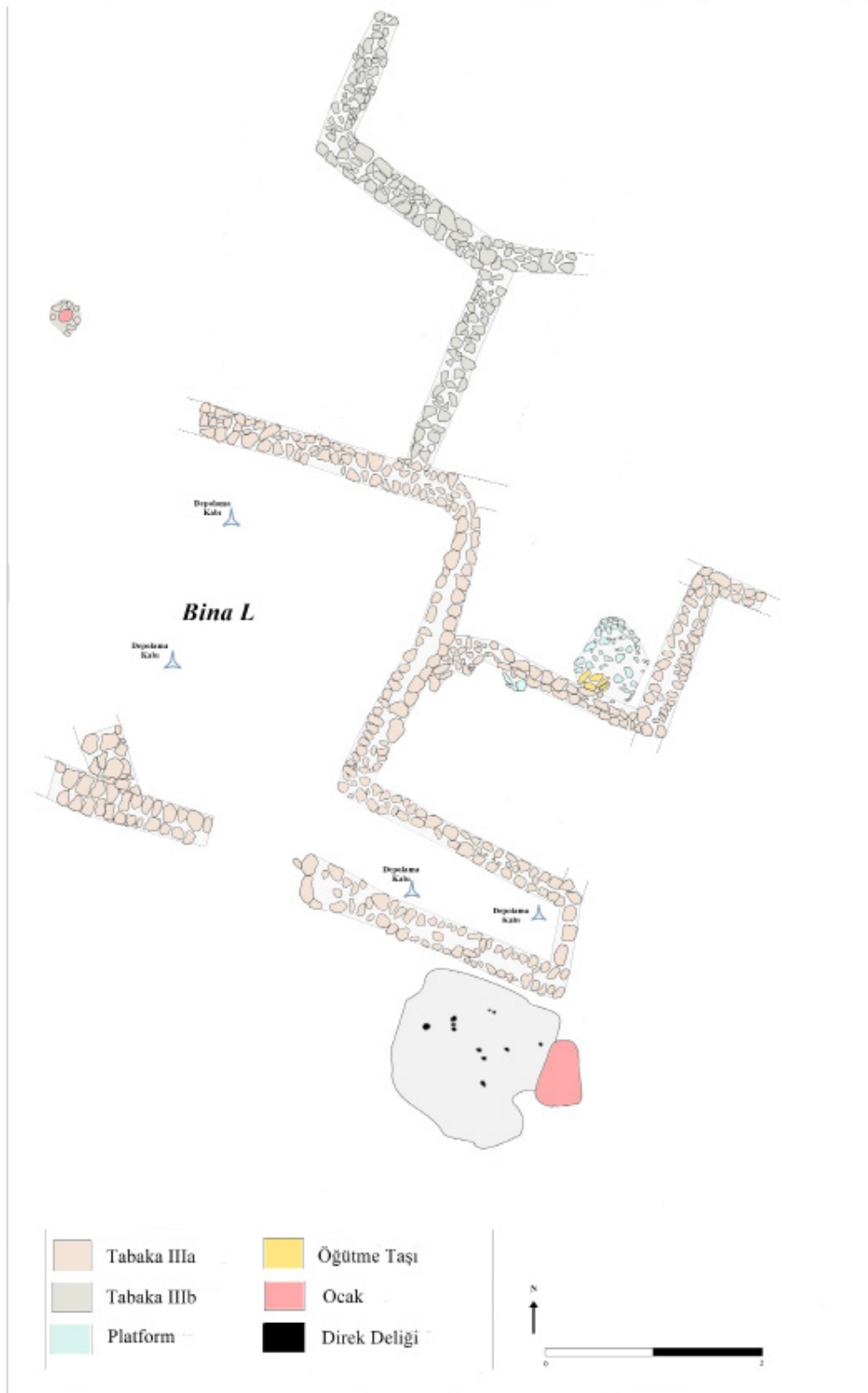

Fig. 6. Orta Kalkolitik (evre III) Sektör 2'deki bina gurubu.
(© Gülpınar-Smintheion Kazı Projesi).

Batı Anadolu MÖ 2. Binyıl Ticaretinde Yassitepe Höyüğü

[YASSITEPE HÖYÜK IN THE 2ND MILLENNIUM BC TRADE OF
WESTERN ANATOLIA]

Mehmet Akif ERDEM - Zafer DERİN

Anahtar Kelimeler

Batı Anadolu, Orta Tunç Çağı, Geç Tunç Çağı, Yassitepe Höyüğü, Ticaret, Miken.

Keywords

Western Anatolia, Middle Bronze Age, Late Bronze Age, Yassitepe Höyük, Trade, Mycenaean.

ÖZET

Anadolu'nun batı kıyılarında Troas Bölgesinden başlayarak Güneybatı Anadolu'ya kadar Kıyı Ege şeridini takip eden alanlarda MÖ 2. binyıla tarihlenen yerleşimler ile ilgili araştırmalar yapılmış, yerel ve ithal kültür kalıntularına ilişkin veriler elde edilmiştir. İzmir'in merkezinde, Bornova Ovası'nın İç Batı Anadolu'ya açıldığı yerde bulunan Yassitepe Höyüğü, arkeolojik bulgularıyla Batı Anadolu'nun MÖ 2.binyıl sürecine katkı sağlayan yeni alan olarak karşımıza çıkmaktadır. İzmir'in tarih öncesi yerleşim alanında yer alan Yassitepe Höyüğü, doğusunda İpeklikuyu, güneyindeki Yeşilova Höyüğü ile birlikte günümüzden 8500 yıl önceden başlayarak Roma dönemine kadar binlerce yıl kesintisiz yerleşim görmüştür. 3 hektar boyutuyla, İzmir ve çevresinde yer alan çağdaş dönem yerleşim yerleri gibi küçük ölçekli bir alan olan Yassitepe Höyüğü, modern yapılar altında kalması nedeniyle sınırlı alanlarda çalışılmasına karşın, Batı Anadolu'nun Orta ve Geç Tunç Çağlarına katkı sağlayacak nitelikte veriler sunmuştur. Yassitepe, mimarisi, çanak çömlekleri ve küçük buluntularıyla Anadolu'nun yerel özelliklerini büyük oranda yansıtırken, az sayıda ithal buluntusuyla da uzak bölgeler ile bağlı halinde olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda kervan yolları üzerinden Orta Anadolu kültürleri ile bağlantı kurulmuş, ticari ilişkinin varlığı ölçü sistemine ait arkeolojik bulgular ile kanıtlanmıştır. 77 no.lu parselde tespit edilen mezar buluntularıyla hem gömü geleneği hakkında bilgi edinilmiş hem de mezarlarda açığa çıkartılan Miken buluntuları sayesinde GH IIIA2 döneminde Yassitepe'nin deniz aşırı bağlantı alanı tanımlı hale gelmiştir.

ABSTRACT

Research has been carried out and data on local and imported cultural remains have been obtained on the settlements dating back to the 2nd millennium BC in the areas following the Coastal Aegean strip, starting from the Troas Region on the western coast of Anatolia and extending to Southwest Anatolia. Yassitepe Höyük, located in the center of İzmir, where the Bornova Plain opens to Inner Western Anatolia, stands out as a new area contributing to the 2nd millennium BC process of Western Anatolia with its archaeological findings. Located in the prehistoric settlement area of İzmir, Yassitepe Höyük, together with İpeklikuyu in the east and Yeşilova Mound in the south, was inhabited uninterruptedly for thousands of years, starting 8500 years ago from today until the Roman Period. Yassitepe Höyük, which is a small-scale area with a size of 3 hectares, like the contemporary period settlements in İzmir and its surroundings, has provided data that will contribute to the Middle and Late Bronze Ages of Western Anatolia, although it can be studied in limited areas due to being buried under modern structures. While Yassitepe largely reflects the local characteristics of Anatolia with its architecture, pottery and small finds, it also shows that it is connected to distant regions with a small number of imported finds. In this context, a connection was established with Central Anatolian cultures through caravan routes, and the existence of commercial relations was proven.

by archaeological findings regarding the measurement system. With the tomb finds identified in plotno. 77, information about the burial tradition was obtained, and thanks to the Mycenaean finds unearthed in the tombs, the overseas connection area of Yassitepe during the LH IIIA2 Period became defined.

Giriş

Anadolu'da, Erken Tunç Çağı'nın ortalarından itibaren sosyo-ekonomik ve kültürel anlamda bir değişim yaşanır ve bu durum yerleşimlerin mimari verilerine, seramik, metal, taş ve kemik gibi bulgularına yansır. Söz konusu süreçte karşımıza çıkan bu değişimin birçok alt başlığı olmasına rağmen belki de en öne çıkanı uzak mesafeli ticaretin varlığıdır.¹ Özellikle Orta Anadolu ve Batı Anadolu'daki önemli merkezlerin konumları, T. Efe ve V. Şahoğlu tarafından önerilen ticaret rotalarına referans oluşturmaktadır.² T. Efe'nin *Büyük Kervan Yolu* önerisinde olduğu gibi söz konusu rotalar, uzun yıllar bölgeler arası etkileşimde önemli rol oynasa da Orta Tunç Çağı'na geçiş dönemi olarak tanımlanan süreçte, politik ve kültürel değişimlere bağlı olarak önemini kaybetmekte ve Batı Anadolu'da yeni alternatif rotalar ortaya çıkmaktadır.³ Bahsi geçen dönemde Anadolu'nun batı kıyıları bir yandan kervan yollarıyla Orta Anadolu ile etkileşim halindeyken diğer taraftan MÖ 2.binyıl ilk yarısında Minos, ikinci yarısında Mikenli tüccarların organize ettiği denizyolu ticareti ile temas halindedir. Bu bağlamda Anadolu'nun yerel ürünlerinin yanı sıra genellikle Ege kökenli olmak üzere, Mısır ve Kıbrıs'a kadar uzanan etkileşim ağına ait ürünlere Anadolu'nun kuzeybatı kıyılarında Troas Bölgesi'nde, İzmir ve çevresini kapsayan Orta Batı Anadolu kıyılarında ve Güneybatı Anadolu kesiminde rastlanılmıştır.⁴ Bu gelişmeler dâhilinde Kıyı Ege'de Yassitepe yerleşimi, MÖ 2. binyılda Anadolu yerel özelliklerinin yanı sıra Ege kökenli bulguların da tespit edildiği bir yerleşim olarak dikkat çekmektedir. Bu çalışmada Yassitepe'de ele geçen bulgulara dayanarak MÖ 2. binyıl sürecinde Yassitepe'nin ticaret ve olası bağlantı rotaları üzerindeki yeri üzerinde durulmuştur.

Yassitepe Höyüğü'nde MÖ2.binyıl tabakaları

Yassitepe Höyüğü İzmir ili Bornova ilçesi

Kazımdirik Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Yeşilova Höyüğü ve İpeklikuyu Höyüğü ile birlikte yaklaşık olarak 1200 metre çapındaki alanda İzmir'in Tarih Öncesi yerleşimin bir parçasıdır. İç Ege ve Kıyı Ege arasında bir bağlantı noktası olan Yassitepe'de Geç Neolitik Dönemden Roma Dönemine kadar farklı kültür katları tespit edilmiştir. Yassitepe'deki Orta (IIA) ve Geç Tunç Çağı (II0) yapı kalıntıları, höyüğün doğu ve güneydoğusunda yoğunlaşmaktadır (Fig. 1).⁵ Geç Tunç Dönemine ait yapı kalıntıları höyüğün güneydoğusundaki parsel kazılarında ve höyük merkezindeki Orta Tunç yapılarını tahrip eden çöp çukurlarından bilinmektedir. Orta Tunç Dönemine tarihlenen iki farklı evrede yapı kalıntılarına ulaşılmıştır. IIA1 erken evre yapı kalıntıları taş temel üzerine kerpiç kullanılarak inşa edilmiş dikdörtgen planlı yapılardan, IIA2 geç evrede yine dikdörtgen planlı taş temelli yapılar bulunmuştur. Bunların dışında avlu niteliğindeki alanda açık ocaklar tespit edilmiştir.⁶ Bu sebeple yerleşimin ana karakteri domestik yapılardan oluşan, sivil mimaridir (Fig. 2). Mimari dışında çanak çömlek, pişmiş toprak, yontmataş, ve kemik buluntu tespit edilmiştir.

Yassitepe'nin MÖ.2. binyıl ticaretine ilişkin bulguları

MÖ.2. binyılda Batı Anadolu'da Erken Tunç Çağı'nda olduğu gibi 2.binyılda da uzun mesafeli ticari faaliyetlerin devam ettiği ve bu şekilde farklı bölgelerle yoğun kültürel ilişkilerin kurulduğu anlaşılmıştır. Bu dönemde bakır, kalay, altın ve gümüş gibi ticareti yapılan ürünlerin kara ve deniz yoluyla uzak yerleşimlere kadar taşındığı bilinmektedir. MÖ 2. binyıl tabakalarındaki bazı buluntu ve kalıntılar Yassitepe'nin İç Anadolu ve Ege adaları ile olan ticaretine ilişkin somut veriler olarak görülmektedir. Bunlarda biri taş terazi ağırlığıdır (Fig. 3).

2022 yılı kazı çalışmalarında F13a plankaresinde yürütülen çalışmalarda kuzeybatı-güneydoğu doğrultuda inşa edilmiş, dikdörtgen biçimli bir yapı ortaya çıkartılmıştır. Yapının kuzey duvarı yakınında hematit taşından yapılmış,

1 Kamış 2022: 781.

2 Şahoğlu 2005, Efe 2007, Efe 2020.

3 Efe ve Ay-Efe 2001: 55

4 Pieniasek vd. 2018: 375-400.

5 Derin vd. 2023: 181-183.

6 Erdem 2023.

Sphendonoid formlu bir terazi ağırlığı ele geçmiştir. Terazi ağırlığı, 4.5 cm genişliğinde 1.2 cm çapında ve 20 gr ağırlığındadır. Taş terazi ağırlığı Anadolu'da, Erken Tunç Çağı I sürecinden itibaren bilinmekte ve değerli eşyaları tartmak için kullanılmasının yanı sıra özellikle metalürjik ürünlerin tartımı ile ilişkilendirilmektedir. Bu tür taşlar Mezopotamya'dan başlayıp Kuzey Suriye üzerinden Orta Anadolu'ya oradan da derin vadiler aracılığıyla Troas Bölgesi, İzmir ve çevresi ile birlikte Güneybatı Anadolu'ya ulaşan ticaret yolları üzerindeki önemli yerleşmelerde tespit edilmiştir. Batı Anadolu kıyı kesiminde Yassitepe'deki terazi ağırlığı Orta Tunç Çağı'na tarihlenen, şu an için tanımlı tek örnektir.

Anadolu'da hematit taşından, silindir biçimli ağırlıkların benzerleri Erken Tunç Çağı ile birlikte görülmektedir. Bu tür buluntular Efes Çukuriçi Höyük'te ETÇ I tabakasında⁷, Troya IIg⁸ tabakasında, Tarsus Gözlüküle'de⁹, Alishar Höyük'te¹⁰ ve Erken Tunç Çağı III sürecinde Acemhöyük'te¹¹ ve Küllioba'da¹² karşımıza çıkar. MÖ 2. binyıla ait örnekler Asur Ticaret Kolonileri Dönemi yerleşimlerinde Kanış-Karum'da tespit edilmiştir.¹³ Alishar'da Hitit İmparatorluk dönemi tabakalarında ele geçen örnek, kazıcısı tarafından perdah taşı olarak nitelendirilmiştir. Rahmstorf'da bu buluntuları yeniden değerlendirerek, bunların ağırlık olabileceğini ifade ederek, bazılarını Orta Tunç Çağı'na tarihlendirmiştir.¹⁴ Derekutuğun Maziönü mevkiinde yürütülen çalışmalarda ortaya çıkartılan ağırlık Ünsal Yalçın tarafından ETÇ III sonu OTÇ başı olarak yorumlanmıştır.¹⁵ Troya VI. tabakada bulunan ve perdah taşı olarak tanımlı örnek, siyah renkli ve parlak olarak belirtilmiştir. Söz konusu form üzerinde durduğumuz

ağırlıklardan biri olmalıdır (Fig. 4).¹⁶

Bu tür taş ağırlıklar daha çok terazi olarak adlandırabileceğimiz düzeneklerle birlikte kullanılmıştır. Batı Anadolu'daki terazi ile ilişkili en erken örnekler terazi/denge çubuğu olarak tanımlı nesnelere aittir. Troya'da Schliemann'ın kazı raporlarında belirttiği altın çubuklar¹⁷ ve Küllioba'da kemikten denge çubukları bu konuda öncül niteliğindedir.¹⁸ MÖ 2. binyılda Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde Kanış Karum'da 5 ve 6 no.lu küp mezarlarda¹⁹ ve Karum'un II. yapı katında da benzer biçimde terazi kefeleri Anadolu'da uzun süreli ticari faaliyetlerin devam ettiğine dair kanıtlardır.²⁰

Erken Tunç Çağları ile birlikte Mezopotamya'dan başlayıp Troya ve hatta adalara kadar uzanan ticaret rotaları üzerinde belirli malların değiş tokuşuna yönelik kefe ve denge çubukları ile birlikte ölçüm için ağırlıklar kullanılmaktadır. Kazılarda bütün olarak ele geçmiş bir terazi örneği bulunmamakla birlikte teraziye ait kefe, zincir ve ağırlık aletleri, terazilerin varlığına dair arkeolojik kanıtlar daha çok Mezopotamya'da karşımıza çıkmaktadır²¹. Bununla birlikte mermer, hematit ve kurşundan yapılmış ağırlıklar birçok kültür tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Bunların içinde hayvan biçimli ve silindirik formlu olanları dikkati çeker. Hematit taşının üretimde seçilmiş olmasının nedeni, aşınmaya karşı dayanıklı olmasıdır.²² Bilgi'ye göre bu ağırlıklar Mezopotamya'da o dönemlerde geçerli olan *mina ve shekel* gibi ölçü birimlerine denk gelmektedir.²³

Yassitepe Höyüğü'nde MÖ 2.binyıl ticaretine ilişkin bulgular höyüğün Geç Tunç Çağı(IIA0) tabakasında da tespit edilmiştir. Höyük merkezinde Geç Tunç Çağı'na ait mimari kalıntılar, höyüğün üst katmanlarının tarımsal faaliyetlerle tahrip edilmesinden dolayı bulunamamıştır. Buna karşın bazı noktalarda açılan çöp çukurlarında Geç Tunç Çağı'na ait bulgular ele

7 Horejs 2009: 365-366, Fig. 8.

8 Blegen vd.1950: 363, 35-445; 368 Fig. 363, 37-515.

9 Goldman 1956: 420, 118-120.

10 Osten 1937: 230, 236, Fig. 264:d 2887, e 810, e 950, d 1962; Rahmstorf 2009, 210, Fig.3.

11 Kamış 2022: 790, Resim 15.

12 Efe 2020: 128, Fig.7

13 Kulakoğlu ve KANGAL 2011: 319, Resim 377-384.

14 Osten 1937: 230-236;Rahmstorf 2009: 210, Fig.3.

15 Bu veri 4. Türkiye Tarihi Madenler Konferansında Ünsal Yalçın tarafından paylaşılmıştır. Ünsal Yalçın buluntunun ele geçtiği tabakayı MÖ 2200'lere tarihlendirerek, Anadolu kronolojisinde Orta Tunç Çağı'nın bu süreçlerde başlamış olabileceğini ifade etmiştir. Yalçın 2024(baskıda)

16 Blegen vd 1953: 26, 270, Pl.299, 37-214.

17 Esin 1991: 36-38, Bilgi 2003: 17, Resim 1.

18 Efe 2007: 58-60, Fig.16.

19 Özgüç ve Özgüç, 1953: 69, Lev. LVI, Resim 539, 540-541

20 Kulakoğlu ve KANGAL 2011: 323, Resim.405.

21 Karpe 2004: 49, Taf.64-1073; 13, Taf.16-220.

22 Bilgi 2003: 18.

23 Bilgi 2003: 18-20.

geçmiştir. Ayrıca höyüğün hemen doğusunda yer alan 77 no.lu parsel kazısında da bu dönemi yansıtan bulgulara ulaşılmıştır. Özellikle 77 no.lu parselde, bir temel kazısı sırasında taş sanduka ve pithos mezardan oluşan bir mezarlık ortaya çıkartılmıştır (Fig. 5). Farklı tarzdaki bu mezarların ortak özelliği mezarların pyxisler ve takı olarak kullanılmış frit, akik ve lapis lazuli taşından yapılmış boncuklarıyla birlikte, Miken kültürüne ait buluntular sunmasıdır (Fig. 6: 1-2). Söz konusu buluntular Kıta Yunanistan, Kiklad Adaları ve Girit Adası üzerinden Batı Anadolu kıyılarına ulaşan deniz aşırı ticari ilişkilerin varlığını ortaya koymuştur. Her iki mezarda tespit edilen pyxislerin benzerleri daha önce yayımlanan örneklerinde kimi zaman alabastron olarak tanımlanmıştır. Pyxisler çağdaş dönemde Hellas kronolojisine göre GH IIIA2, MÖ 1375-1300 zaman dilimindeki örnekler ile benzerlik gösterir.²⁴ Bu tanımlama dâhilinde pyxislere Troas Bölgesi'nde Beşiktepe²⁵ ve Troya'da²⁶ rastlanılmıştır. İzmir çevresinde Panaztepe'de,²⁷ Baklatepe'de,²⁸ Halkapınar'da,²⁹ Güneybatı Anadolu'da Müskebi'de³⁰ ve Pilavtepe³¹ mezar odalarında bulunmuştur.

Yassitepe MÖ 2. binyıl ticaretine ilişkin diğer bir veri, yerleşimin Orta ve Geç Tunç Çağı tabakalarında bulunan çanak çömleklerdir. Yassitepe'de MÖ 2.binyıl tabakası II0'da az da olsa bu döneme ait keramik parçaları ele geçmiştir. Yüzeğe yakın küçük bir alanda ortaya çıkan keramikler arasında parlak açkılı gri ve kırmızı mallar öne çıkar. Yonca ağızlı testiler, dışa açılan ağızlı çanaklar, yüksek ayaklı kaideler ve ilmek kulplar dönemin yaygın formlarındandır.³² Bunların dışında gövde açık renk üzerine siyah renk spiral bezemeli gövde parçası Miken kültürüne ait yerel üretim malları olarak görülebilir (Fig. 7: 6). Söz konusu bezemeli örneğin benzerlerine Troya'da bulunan

Geç Hellas IIIA1 ve 2 sürecine tarihlenen Miken priform testi, kylix ve kraterlerinde de rastlanmıştır.³³ Bu bağlamda Yassitepe'deki bezemeli gövde parçaları pyxisler ile benzer bir sürece tarihlenmesi açısından önemlidir.

Yassitepe, IIA1 ve IIA2 tabakalarında tespit edilen keramiklerin %98'inin yerel %2'lik kısmının ise ithal olduğu anlaşılmıştır. Yerel olduğu düşünülen örnekler arasında dönemin yaygın formu "beadrim'lerin" değişik varyasyonları, yonca ağızlı ve gaga ağızlı testiler, yivli ağızlı çömlekler öne çıkmaktadır.³⁴ Bunların dışında az sayıda olsa da ithal olabilecek örnekler tespit edilmiştir. Bunların içinde çömlek ve akıtacaklı bazı kapların benzerleri Troya'da karşımıza çıkar.³⁵ Pavuk bunların Erken Troya VI tabakasına ait örnekler olduğunu ve adalardan geldiğini ifade eder.³⁶ Kâse olarak değerlendirilen bir parça, Çeşme Bağlararası'nda Minos tipi kap ve Milet'te bulunan Orta Minos kap formlarıyla benzerlerdir.³⁷ Bardak formu bir kap Milet'te bulunan Minos tipi Kamerer kapları ile yakınlık göstermektedir.³⁸ Ayrıca Yassitepe'de krem ve açık kahverengi boyalı gövde parçalarına da rastlanılmıştır. Yüzeylerinde açık kırmızı ve açık kahverengi yatay şerit bezemeler yer alır (Fig. 7: 1-5).³⁹ Yassitepe'de bulunan yerel ve olası ithal bu tür mallar doğrudan ticari ilişkiler sonucu yerleşime getirilmiş olabilir. Ayrıca bu tür formların Orta Anadolu ve Ege kökenli kültürlerden etkilenen yerel ustalar tarafından taklit olarak yapılmış ihtimali de bulunmaktadır. Formların benzerlerinin Orta Anadolu ve Ege Adaları üzerinde görülüyor olması ticari ilişkinin iki ayrı yönünü işaret etmektedir.⁴⁰

Yassitepe Höyüğü'nün MÖ 2. binyılda olası bağlantı yolları.

Yassitepe Höyük II0-IIA tabakaları ve hemen yakınındaki 77 no.lu parselden elde edilen çanak

24 Mountjoy 2001: 4, Tablo 1, Fig. 76: 160.

25 Dresely ve Wahl 1986: 341-343.

26 Akyurt 1998: 11, Şekil 8e, Blegen vd. 1953: Şekil 294, C52 (Pl.324: 34.281)

27 Günel 1999a: 58-59, Levha 131: 1-6.

28 Aykurt ve Erkanal 2017: 18, 41, Resim 53-54, Levha 15: 2-3.

29 Akyurt 1998: 28, Şekil 21d; Meriç 1982, s 31; Özgünel 1987: 547.

30 Akyurt 1998: 33, Şekil 30: a, b, c; Boysal 1967b, 31.

31 Benter 2010: 345-347, Resim 6: 7-12.

32 Erdem 2023: 81.

33 Mountjoy 2020: 529-535.

34 Erdem 2023: 136-144, 153, 223-227, : Levha 4: 49, Levha 5: 18, Levha 6: 1-10, Levha 39: 2-4, Levha 70: 1.

35 Erdem 2023: 192, Levha 24: 8, 263: Levha 89: 2.

36 Pianiezek vd. 2018: 382, Fig. 8.

37 Erdem 2023: 216, Levha 36: 1-2; Şahoğlu 2007: 319, Fig. 12.

38 Erdem 2023: 228, Levha 41:5-7; Raymond 2005: 274, Fig.4.2: AT.96.231.1

39 Erdem 2023: Levha 130: 2.

40 Erdem 2023: 304.

çömlek verileri, hematit ağırlık ve mezar buluntularından yola çıkarak Yassitepe'nin MÖ 2. binyılda ticari ilişkilerin hem Orta Anadolu hem de Ege'de yer alan kültürler ile yürütüldüğünü söylemek mümkündür. Bu ilişkiler hem kara ve hem de denizyolu üzerinden gerçekleşmekteydi. Denizyolu ticaretinde olasılıkla kıyı şeridini takip eden küçük tekneler ile bağlantı sağlanıyordu. Mevsimlere göre yön değiştiren rüzgârlara göre saat yönünün tersine doğru bir rota takip ediliyordu.⁴¹ Elverişsiz hava koşullarında korunaklı koy ve limanlarda bekleniyor, ulaşım en uygun noktadan karaya aktarılıp kervan yolları üzerinden devam ediyordu.⁴²

Yassitepe'nin Orta Anadolu ile olan bağlantısı, kuzeyden güneye doğru; Bakırçay, Gediz, Küçük Menderes ve Büyük Menderes vadileri ile bu vadileri çevreleyen dağların yüksek kesimlerinden ovalık alanlara ulaşan ara kervan yolları ile mümkündür. Batı Anadolu'nun ticari hayatını şekillendiren kervan yollarının Büyük Menderes Vadisi noktası Afyon'dan başlayıp, Uşak, Denizli, Aydın ve son olarak Güneybatı Anadolu kıyılarından Ege Denizi'ne ulaşmaktadır. Orta Anadolu'yu Troas bölgesine bağlayan noktalar ise Eskişehir, Kütahya üzerinden geçmektedir. İzmir ve çevresine olan kervan rotaları ise kuzeyde Gediz ve güneyde Küçük Menderes vadileri güzergâh için uygun alanlardır (Fig. 8).⁴³

İzmir merkezine ulaşmak için izlenen yollara bakıldığında yakın döneme kadar kullanıldığı bilinen güzergâhlar bize ipuçları verebilmektedir. Bu doğrultuda üç farklı güzergâhtan bahsetmek mümkündür. Bu rotalar üzerinden İzmir, Kuzeybatı Anadolu'nun kıyı kesimine, İç Batı Anadolu'ya ve Güneybatı Anadolu'ya bağlanmaktadır. MÖ 2. binyıl sürecinde yazılı metinlerin olmadığı, arkeolojik malzemeler ile bağlantı kurabildiğimiz bağlantı rotaları için, Roma Dönemi sınır taşlarına ve biraz daha yakın dönemde Evliya Çelebi'nin Seyehatname'lerine bakılması yol gösterici olabilir. Bu noktada 1. yol, İzmir merkezin kuzey ile olan bağlantısını içeren, Roma Dönemi Smyrna-Pergamon yolu üzerinden takip edilebilir. Bu güzergâh üzerinde 1833 yılında bölgede yapılan bir temel kazısında, sınır taşı olarak belirtilen, mermer bir yazıt tespit

edilmiştir. Söz konusu yazıt üzerinde Smyrna kent meclisinin aldığı bir karar anlatılmaktadır. Bu karara göre deniz ulaşımında karşıya geçiş ile ilgili ücretlendirmeden bahsedilmektedir. Körfez karadan dolaşımında zahmetli ve zaman kaybı olarak ele alındığında deniz taşımacılığının önemi öne çıkmaya başlamıştır. Bu nedenle İzmir'in Menemen ve Bergama'ya ulaşımında deniz yolundan yararlanıldığı anlatılmıştır. Doğer, İzmir'in Gediz Vadisi'ne açılan bu güzergâh için Menemen iskelesi olarak belirtilen iskelden yararlanıldığı düşünülmektedir. Bu iskelenin günümüzde Çiğli ve Şemikler arasında bir yere denk geldiği bir alanda, alüvyon dolgu altında kaldığı için tespit edilemeyen bir yer olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴ Smyrna-Pergamon yolunun kara yönden bağlantısının zorlu güzergâh olduğu ve bu güzergâh üzerinde deniz ulaşımı için kullanıldığı düşünülen iskelelerin bulunduğu yönelik daha yakın tarihli ifadeler, Evliya Çelebi'nin Seyehatname'sinde de geçer. Çelebi, Menemen'den İzmir'e geçişi anlatırken, Ulukent, Küçük Çiğli, Serinkuyu, Dedebaşı ve Soğukkuyu'ya ulaşır. Soğukkuyu'da Geçit Kal'a-i Geçit olarak tanımlı merkezden bahseder.⁴⁵ Söz konusu tepenin Küçük Yamanlar Höyüğü olduğu açıktır. Geçidin bulunduğu bölgeyi doğruya doğru tarif ederken dağlık, bağlı alanlar olarak tanımlar. Bu geçidin alt taraflarında da bir iskele bulunduğu, bu iskelenin de Urla veya Kuşadası'na gidecek kişiler tarafından kullanıldığını belirtmiştir. İbrahim Şahin'e göre bahsi geçen liman da muhtemelen günümüzdeki Alaybey Limanıdır.⁴⁶ Dağlık, bağlık alanlar ise Naldöken- Çınarlı arasında kalan bölgeyi ifade eder. Naldöken adından da anlaşılacağı üzere hayvanların geçişlerde çok zorlandıkları bir alan olarak tanımlanmıştır. Çınarlı'ya geldiğinde yol Bornova ve Alsancak olmak üzere ikiye ayrılır.⁴⁷ Seyyahın Bornova olarak belirttiği alan günümüzdeki Halkapınar'dır. Halkapınar'dan doğruya doğru gidildiğinde Ankara asfaltından Belkahve geçidine ulaşılır. Halkapınar'dan güneye devam edildiğinde ise Yeşildere Caddesi üzerinden Gaziemir ve Torbalı'ya bağlantı söz konusudur. Seyyahın Alsancak yolu olarak belirttiği alandan batıya doğru devam edildiğinde, 3 saatlik yürüme mesafesinde Kala-i Sancakburnu olarak

41 Agouridis 1997:3-7.

42 Sazcı 2002: 47-48, Derin vd. 2023: 188.

43 Efe 2007, Fig.1; Şahoğlu 2005, Fig.1-2.

44 Doğer 2006, 109-110.

45 Şahin 2013, 97-98.

46 Şahin ve Doğan 2013, 147-149.

47 Şahin 2013, 98.

belirttiği bir iskeleden söz eder. Bu iskele günümüzde Sahilevleri olarak belirtilen alanda, Deniz Kuvvetleri askeri sınırları içerisinde yer alır ve Yeni Kale olarak bilinir.⁴⁸ Söz konusu kalenin üst taraflarında yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilen Çalicatepe ve Sivritepe yerleşimleri tespit edilmiştir. Buradan yola çıkarak İzmir sınırları içerisinde MÖ 2. binyıl kale tipi yerleşimlerin İzmir Körfezi'ne hâkim alanlarda kurulduğu anlaşılmaktadır (Fig. 9).

2. yol, Smyrna-Sardes yolu üzerinden değerlendirilmektedir. Bu yol Basmahane Garı'nın hemen güneyinde yer alan Magnesia, Kapısı'ndan başlamaktadır. Bu alandan doğuya doğru ortalama 3,5km.gidildiğinde Kervan Köprüsü olarak belirtilen yere ulaşılmaktadır. Günümüzde Kemer tren istasyonunun bulunduğu alana denk gelen bu köprü geçilerek kuzeydoğu istikametine önce günümüzdeki Gıda Çarşısı'na çıkan Gaziler Caddesi'ne oradan da Kemalpaşa Caddesi kullanılarak Kavaklıdere mevki Belkahve'ye ulaşılır. Oradan da Kemalpaşa Ovası'na geçilir.⁴⁹ Doğu batı yönlü 20 km'lik bir mesafeyi işaret eden bu yol, Bornova Ovası üzerinde özellikle MÖ 2. binyıl iskânı için önemli bir tercih sebebi olabilir. Bu güzergâh ile bağlantılı olduğu düşünülen bir de ara yol bulunmaktadır. Söz konusu yol Bornova Ovası'ndan başlayıp Bornova'nın yüksek kesimlerinde yer alan, köyleri içine alan kervan yollarıdır. 1-1.50 m. genişliğinde, yüzeyi düz taşlardan oluşan deve yürüyüşlerine uygun bu kervan yolu Çiçekli ve Yakaköy sınırları içerisinde geçer. Yakaköy sınırları içinde Çiçekli köprüsüne gelindiğinde yol ikiye ayrılır. Bir yön Kemalpaşa Ovası'na ulaşırken diğer bir yön kuzeye doğru devam ederek Manisa Ovası'na açılır (Fig. 9).⁵⁰ Kervan yollarının geçtiği hattın MÖ 2. binyılda da kullanılması olasıdır. Yol güzergâhı üzerinde MÖ 2. binyıla tarihlenen mezarlar içerisinde ele geçen dışa kalınlaştırılmış dudaklı çanaklar ve sarkık dudaklı yivli ağızlı çömlekler, bu alanlarda söz konusu dönemde yerleşim olduğunu gösterir.⁵¹

3. yol Smyrna-Ephesos yolu olmalıdır. Bahsi geçen güzergâhın Roma Dönemi'nde kentin Güneybatı Anadolu ile olan bağlantısını sağladığı

düşünülmektedir. Bu rota günümüzde Eşrefpaşa Yağhaneler'de, henüz belirlenememiş bir noktada bulunan Ephesos Kapısı'ndan başlayıp, güneye doğru devam edildiğinde, bugünkü Gaziemir Seydiköy'e ulaşılmaktadır. Seydiköy yolu üzerinde bulunan bir yazıtta da İmparator Vespasianu'nun Pergamon Ephesos yolunu tamir ettirdiği belirtilmektedir.⁵² Söz konusu yolun, MÖ 2. binyılda İzmir merkezi, Gaziemir üzerinden Torbalı Ovası'na, oradan da güneydoğuya doğru Selçuk ve Kuşadası'na bağlaması muhtemeldir (Fig. 9). Torbalı Ovası'nda yer alan Bademgediği Tepesi MÖ 2. binyıl tabakalarıyla bu güzergâh için iyi bir istasyon noktası olabilir.⁵³

Yassitepe'nin Ege Denizi üzerinde yer alan kültürler ile olan bağlantısı Orta Tunç Çağı'nda Minos, Geç Tunç Çağı'nda Miken kültür bölgeleri ile kurulmuş olmalıdır. Doğrudan Kıta Yunanistan üzerinden bir bağlantı olmadığı, güneyden Kiklad Adaları ve Girit rotası yoluyla Güneybatı Anadolu kıyılarına, kuzeyden Euboea üzerinden Troas bölgesine bir rota kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Pavuk ve Pieniasek'e göre Minos ve Miken kültürünün İzmir Körfezine ulaşması Troya ve Milet merkezleri aracılığıyla sağlanmış olmalıdır.⁵⁴

Değerlendirme ve Sonuç

MÖ 2. binyılda Yassitepe Höyüğü'nün geçmiş olduğu kültürel süreçte kara ve deniz yolu ticaretinin önemi büyüktür. Çağdaş dönemde Yassitepe'nin 5 km kuzeyinde Bayraklı/Tepekule Höyüğü'nde⁵⁵ ve 6 km güneydoğusunda Tepebağ Höyüğü'ndeki bulgular⁵⁶ İzmir'in doğu ve batıyla kültürel-ticari hayatına ilişkin somut veriler olarak görülebilir.⁵⁷ İzmir'in ticari hayatının, Anadolu'nun Ege Denizi'ne İzmir Körfezi üzerinden açılan son noktalarından biri de Bornova

48 Şahin 2013, 101.

49 Doğer 2006: 110.

50 Derin vd. 2023: 185-190

51 Derin ve Batmaz 2005: 94, Resim 16-17.

52 Doğer 2006: 110.

53 Aybek ve Arslan 2022: 350

54 Pieniasek vd. 2018: Fig.24.

55 İzmir merkez içerisinde MÖ 2. Binyıl yerleşimi görmüş ve İzmir Körfezinin doğal liman özelliğinden yararlanan diğer bir yerleşim Bayraklı/Tepekule Höyüğüdür. 2014 yılından itibaren Prof. Dr. Cumhuriyet Tanrıver başkanlığında ve Doç. Dr. Aylin Ümit Erdem denetiminde Tunç Çağı tabakaları yeniden kazılmaya başlanmıştır. (Erdem 2017: 417-426; Akar-Tanrıver ve Erdem: 105-119)

56 Derin ve Batmaz 2004: 81.

57 Erdem 2023: 439, Harita 1.

Ovası'nın ortasındaki Yassitepe olmalıdır.⁵⁸ Yakın döneme kadar kullanıldığı bilinen ve Çiçekli ve Yakaköy üzerinden köprüler yardımıyla Manisa ve Kemalpaşa'ya ulaşan deve yolları İç Batı Anadolu ile bağlantıyı sağlayan ticari yolların birer kanıtı niteliğindedir (Fig. 10).

Yassitepe'nin MÖ. 2.binyıl tabakalarında ortaya çıkan süreç (IIA0-1-2), sosyo ekonomik açıdan Anadolu'da kral ya da beylerin denetiminde değerli eşyaların ve hammaddelerin değiş tokuşuyla şekillenmiş uzun mesafeli ticaretini yansıtmaktadır. Bu noktada Asur'dan gelen tüccarların yollarında taşıdıkları terazi kefelere ve hematit taşından standart ölçülerdeki ağırlıklar önemli arkeolojik kanıtlardır. Madencilik faaliyetleri ile dikkati çeken ve kazıcıları tarafından Koloni Döneminin önemli kentlerinden biri olan Derekuğun'da benzer tipte ağırlığın bulunması, değerli madenlerin tartımında bu tip ağırlıkların ticarete kullanılmış olabileceğini gösterir. Üzerinde durulan ağırlıkların T. Efe ve V. Şahoğlu'nun önerdiği, Mezopotamya'dan başlayıp Orta Anadolu üzerinden Kuzeybatı Anadolu'da Troya, Batı Anadolu'nun orta kesiminde İzmir, Güneybatı Anadolu'da da Milet'e uzanan kral yolu ve kervan yolu üzerindeki yerleşmelerde görülüyor olması,⁵⁹ ticaretin Anadolu genelinde yayılımını ifade eder. Yassitepe Höyüğü'nde de ele geçen hematit ağırlık Yassitepe'nin de Anadolu ticaret ağı noktalarından biri olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Yassitepe'nin Geç Tunç Çağı tabakasına ait (II0) taş sanduka ve pithos tipi mezarlarda ele geçen Pyxis'ler, stilistik olarak benzer buluntular ile karşılaştırıldığında P. Pavuk'un Gelişkin Geç Tunç Çağı olarak yorumlandığı süreç ile çağdaştır.⁶⁰ Bahsi geçen zaman diliminde İzmir merkezde ve hatta yakın çevresinde bir Miken yerleşiminin olmaması, kolonizasyondan çok Mikenli tüccarların İzmir Körfezi'ne uzanan ticari ağını gösterir. Bu bakımdan Yassitepe sakinleri Geç Tunç Çağı'nda Miken kültürü ile tanışmış olmalıdır.

Bibliografya

- AGOURIDIS 1997: C. Agouridis "Sea Routers and Navigation in the Third Millenium Aegean", *Oxford Journal of Archaeology*, 16(1), 1-24.
- AKAR-TANRIVER ve Erdem 2020: D. Akar-Tanriver, A.Ü. Erdem, "Eski Smyrna Bayraklı Höyüğü", *İzmir Araştırmaları Dergisi*, 12, 105-119.
- Aybek ve Arslan 2022: S. Aybek, B. Arslan, "Eski Çağlardan Günümüze Torbalı Ovası'nda Ulaşım Ağı ve Metropolis'in Sratejik Önemi", 18. *Türk Tarih Kurumu Kongresi- 2018*, Cilt XI, 341-359.
- AKYURT 1998: İ.M. Akyurt, *M.Ö. 2. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*, TTK Basımevi, Ankara.
- AYKURT ve ERKANAL 2017: A. Aykurt, H. Erkanal, *Baklatepe Geç Tunç Çağı Mezarları*, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara.
- BENTER 2010: M. Benter, "Milas'daki Pilavtepe Miken Oda Mezarı", *Belleten* 74(270), 343-350.
- BİLGİ 2003: Ö. Bilgi, "Klasik Çağ Öncesinde Anadolu'da Ölçü ve Tartı Aletleri", *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*, Ed. G. Kürkman, İstanbul, 16-22.
- BLEGEN vd. 1950: C. W. Blegen, L. C. John, R. Marion, S. Jerome, *Troy: I The First and Second Settlement*, Princeton University Press, Nev Jersey.
- BLEGEN vd. 1953: C. W. Blegen, L. C. John, R. Marion S. Jerome, *Troy: III The Sixth Settlement*, Princeton University Press, Nev Jersey.
- DERİN vd. 2023: Z. Derin, Ö. Çelik, M. A Erdem, "İzmir-Yassitepe Höyüğü", ed. M. Işıklı, E. Fidan, A. Türker, M.A. Yılmaz, *MÖ. III. Binyılda Anadolu*, İstanbul. 181-196.
- Derin ve Batmaz 2004: Z. Derin, A. Batmaz, "Bornova-Kemalpaşa(İzmir) Arkeolojik Envanteri", *TÜBA-KED*, Sayı 2, 75-100.
- DOĞER 2006: E. Doğer, *İzmir'in Smyrna'sı: Paleolitik Çağ'dan Türk Fethine Kadar*, İletişim Yayınları, İzmir.
- DRESELY ve WAHL 1986: V. Dresely, J. Wahl, "Die Menschenknochenfunde der Grabungen 1983 und 1984 (Beşiktepe)" *Archäologischer Anzeiger*, Berlin. 339-345.
- EFE ve AY-EFE 2001: T. Efe, D.Ş. M. Ay-Efe, "Küllüoba: İç Kuzeybatı Anadolu'da bir İlk Tunç Çağı Kenti; 1996-2000 Yılları Arasında Yapılan Kazı Çalışmalarının Genel Değerlendirmesi", *TÜBA - AR* 4, 2001, 44-78.
- EFE 2007: T.Efe, "Great Caravan Route' between Cilicia and Troya: The Early Bronze Age III Period in inland Western Anatolia", *Anatolian Studies*, Sayı 57, Ankara. 47-64.
- EFE 2020: T. Efe. "Once Again on Early Bronze Age Trade and Trade Routes in Western Anatolia", Eds. E. Perniçka, C.B. Rose, P.Joblanka, *Studia Troica* 11, 121-133.

58 Derin vd. 2023: 189.

59 Şahoğlu 2005; Efe 2007

60 Pavuk 2022, 53-54

- ERDEM A.Ü 2017: A.Ü. Erdem, "İzmir Bayraklı Höyüğü Tunç Çağ Çalışmaları",38. *Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 2*, Edirne, 417-426.
- ERDEM 2023: M.A. Erdem, *Orta Tunç Çağı'nda Yassitepe Höyüğü*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi, İzmir (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- ESİN 1991: U. Esin, *Heinrich Scheliemann'ın Kazı Raporları ve Mektuplarından Seçme Parçalarla Troya*, Sandoz Kültür Yayınları, İstanbul.
- EKMEK F. G. 2011: F. G. Ekmen, "M.Ö. 2. Binyılda Anadolu Teraziler Hakkında Gözlemler", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol.4, Sayı 2, Çorum, 35-44.
- GÜNEL 1999: S. Günel, *Panzatepe II: M.Ö. II. Bin'e Tarihendirilen Panzatepe Seramiğinin Batı Anadolu ve Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- GOLDMANN 1956: H. Goldmann, *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus, Vol.2: From The Neolithic Through the Bronze Age*, Princeton University Press, New Jersey.
- HOREJS 2009: B. Horejs, "Metalworkers at the Çukuriçi Höyük? An Early Bronze Age Mould and a "Near Eastern Weight" from Western Anatolia" ed. Tobias L. Kienli, Ben V. Roberts, *Metals and Societies, Studies Honor of Barbara S. Ottaway*, 2009, Bonn, 358-368.
- KULAKOĞLU ve KANGAL 2011: F. Kulakoğlu, Selmin K., "Katalog" *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu, Asurlular İstanbul'da*, ed. F. Kulakoğlu, S. Kangal, İstanbul, 160-358.
- KAMIŞ 2022: Y. Kemiş, "Acephalocentrus ve Erken Tunç Çağı Ticaret Ağları" *Belleten*, Aralık 2022, Cilt 86, Sayı 307, 779-825.
- KARPE 2004: K. M. Müller, "Untersuchte Metallobjekte aus Mesopotamien", *Die Metallindustrie Mesopotamiens von den Anfängen bis zum 2. Jahrtausend v. Chr.*, Berlin.
- MOUNTJOY 2020: P.A. Mountjoy, "The Mycenaean Pottery at Troy: An Overview", Eds. E. Pernicka, C.B. Rose, P. Joblanka, *Studia Troica* 7, 524-547.
- OSTEN 1937: Von Der H. Osten, *The Alishar Hoyuk seasons of 1930-32*, Part II, The University of Chicago Oriental Institute Publication, Chicago.
- ÖZGÜÇ ve ÖZGÜÇ 1953: T. Özgüç, N. Özgüç, *Kültepe Kazısı Raporu 1949*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZGÜNEL 1987: C. Özgünel, "Selçuk Arkeoloji Müzesinde Saklanan Miken Pyxisi ve Düşündürdükleri" *Belleten*, Cilt 51, 200, Ankara. 535-548.
- PAVUK 2022: P. Pavuk, "Geç Tunç Çağı'nda İonia", ed. Yaşar E., Elif K., Yapı Kredi Yayınları, İonia'lılar: *Ege Kıyılarının Bilge Sakinleri*, İstanbul. 48-59.
- PIENIAZEK vd. 2018: M. Pieniazek, P. Pavuk, E. Kozal, "The Troad, South Aegean, and the Eastern Mediterranean. Long Distance Connection during the Middle and Late Bronze Age", eds. N. Bianka N., N. Daniel, B. Martin, *Ressourcenkulturen 8, Bronzezeitlicher Transport*, Tübingen Press, Germany. 375-410.
- RAHMSTORF 2006: L. Rahmstorf, "In Search Of The Earliest Balance Weights, Scales and Weighing Systems From The Eastern Mediterranean, The Near and Middle East" *Weights in Context: Bronze Age Weighing Systems of Eastern Mediterranean, Chronology, Typology, Material and Archaeological Context, Proceeding of The International Colloquium Roma 22nd-24th November 2004*, Instituto Italiano Di Numismatica, Roma, 8-45.
- RAHMSTORF 2009: L. Rahmstorf, "Early Bronze Age Balance Weights From Tarsus, Alishar Höyük and Other Sites" *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt 2*, Ankara, 201-210.
- SAZCI 2002: G. Sazcı, "Denizsel Troya Kültürü" ed. D.S. Çalış, *Troya, Efsane ile Gerçek Arası Bir Kente Yolculuk İçinde*, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 67-73.
- ŞAHİN 2013: İ. Şahin, "Evliya Çelebi'nin Günümüz İzmir İl Sınırları İçinde Kullandığı Güzergâh ve Seyahatname'de Buna Dair Sorunlar", Ed. M. Ekici, *Kent ve Seyyah: Evliya Çelebi'nin Gözüyle İzmir ve Çevresi-III*, Ege Üniversitesi Yayınevi, İzmir. 81-135.
- ŞAHİN ve DOĞAN 2013: İ. Şahin, Ş. Doğan, "Evliya Çelebi Seyahatname 'sinin İzmir Bölümünde (Nif-İzmir Merkez Arası) Geçen Anabilimcil Söz Varlığının Tasnif ve Değerlendirilmesi" Ed. M. Ekici, *Kent ve Seyyah: Evliya Çelebi'nin Gözüyle İzmir ve Çevresi-III*, Ege Üniversitesi Yayınevi, İzmir. 137-165.
- ŞAHOĞLU 2005: V. Şahoğlu, "The Anatolian Trade Network and The Izmir Region During the Early Bronze Age", *Journal of Archaeology*, Sayı(24/4), Oxford. 339-360.
- YALÇIN 2024: Ü. Yalçın, "Derekutuğun Tarih Öncesi Maden İşletmeleri ve Madenci Yerleşimi", *4. Türkiye Tarihi Madenler Konferansı*, 12-14 Mayıs 2022-İzmir (baskıda)

Makale Gönderim Tarihi: 02.02.2024

Makale Kabul Tarihi: 28.04.2024

MEHMET AKİF ERDEM

Orcid ID: 0000-0003-4705-4471

Yeşilova Höyüğü, Karacaoğlan Mah.6253 sok.
No.15,Bornova,

İzmir/TÜRKİYE

mehmet.akiferdem@hotmail.com

ZAFER DERİN

Orcid ID: 0000- 0002-0282-0593

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,

Arkeoloji Bölümü

İzmir/TÜRKİYE

zaferderin@gmail.com

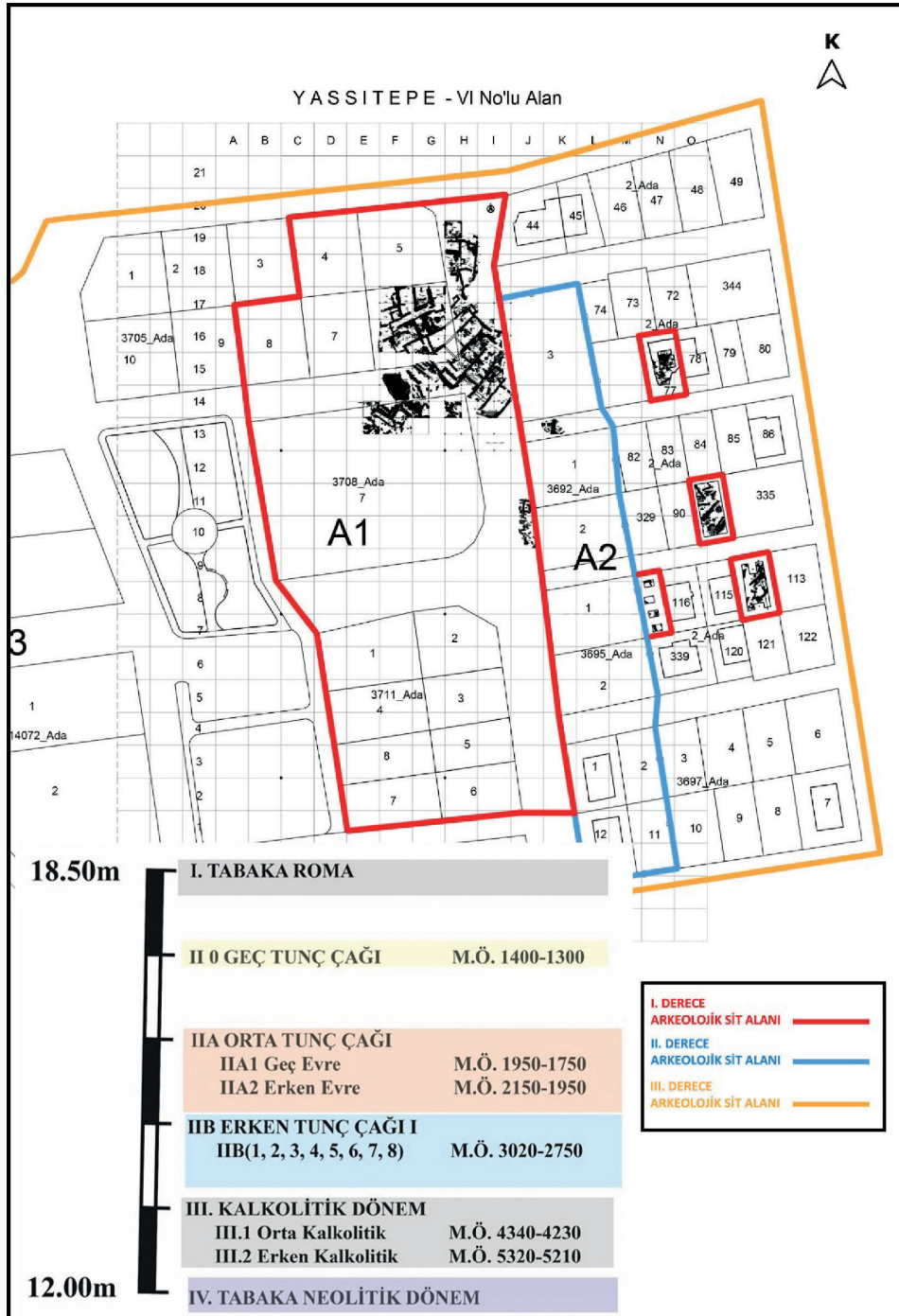

Fig. 1. Yassitepe Höyüğü Kazı Alanları ve Tabakalanması

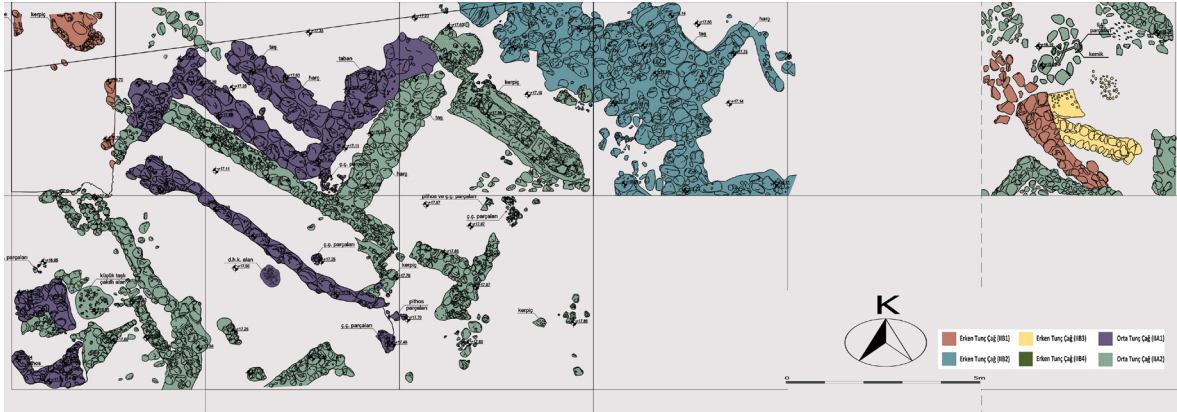

Fig. 2. Yassitepe Höyüğü MÖ 2. Binyıl Mimari Verileri

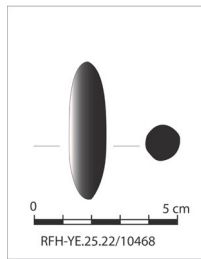

Fig. 3. Yassitepe Höyüğü Hematit Ağırlık

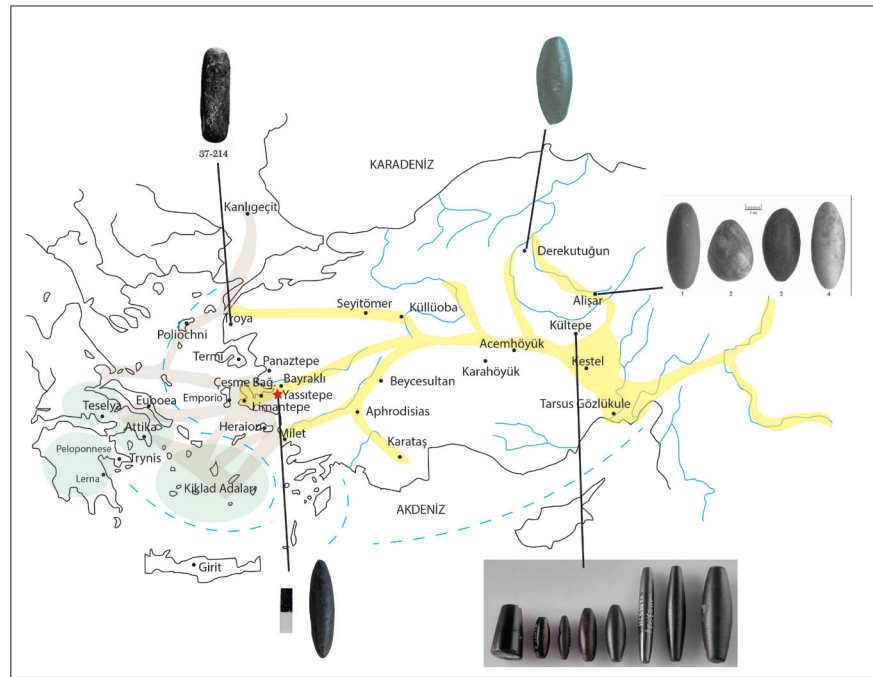

Fig. 4. MÖ 2. Binyılda Anadolu'da Görülen Terazi Ağırlıkları

Fig. 5. 77 no.lu Parsel Taş Sanduka ve Pithos Tipi Mezarlar

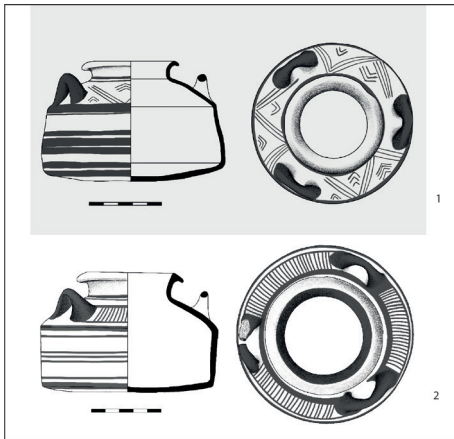

Fig. 6. 77 no.lu Parsel'de Ele Geçen Pyxisler

Fig. 7. Yassitepe Hüyükü Boyalı Çanak Çömlekleri

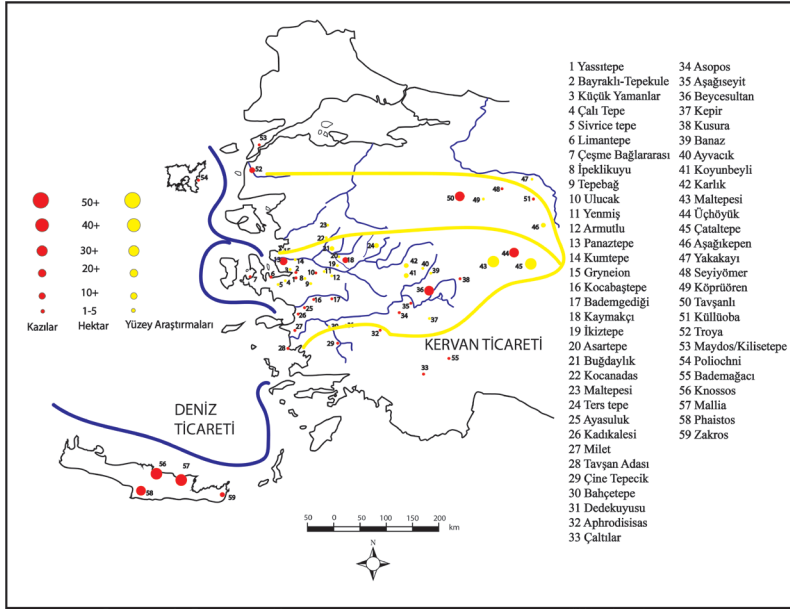

Fig. 8. Batı Anadolu MÖ 2. Binyıl Yerleşim Yerleri ve Olası Bağlantı Rotaları

Fig. 9. İzmir Merkezi'nin Tarihöncesi Olası Ticaret Yolları

Fig. 10. Çiçekli Köy Kervan Yolu

Afşin Ovası'nda Yeni Bir Kazı: Tanır Yassihöyük Kazısı Ön Değerlendirme

[A NEW EXCAVATION IN AFŞIN PLAIN: PRELIMINARY EVALUATION OF TANIR
YASSIHÖYÜK EXCAVATION]

Elif BAŞTÜRK - Ahmet TÜRKAN

Anahtar Kelimeler

Roma Dönemi, Geç Demir Çağı, Akhaemenid Dönem, Afşin- Elbistan Ovası, Bazilika.

Keywords

Roman Period, Late Iron Age, Achaemenid Period, Afşin – Elbistan Plain, Basilica.

ÖZET

Kahramanmaraş'ın Afşin İlçesi sınırlarında yer alan Tanır Yassihöyük, 19.yüzyıldan bu yana birçok araştırmacı tarafından ziyaret edilerek, arkeolojik potansiyeline vurgu yapılmış bir höyüktür. 2021 yılı itibarıyla höyükte başlattığımız arkeolojik kazı çalışmaları, henüz çok erken bir aşamada olmasına rağmen höyüğün yerleşim tarihine dair önemli sonuçları ortaya koymuştur. Bu çalışmalar, bir kısmı çanak çömlek buluntularıyla bir kısmı ise steril mimari tabakalarla temsil edilmek üzere, Tanır Yassihöyük'ün günümüzden en az 7000 yıl öncesine dayanan yerleşim silsilesi boyunca kullanım gördüğünü ortaya koymaktadır. Höyüğün en üstteki I. Tabakası, Roma Dönemine tarihlediğimiz (MS 3. yüzyıl), içinde sütun altlıkları da bulunan bir bazilika yapısı ve bu yapıyla bağlantılı mekanlarla temsil edilmektedir. II. Tabaka ise Geç Demir Çağı Sonu – Hellenistik Dönem mimarisi ve seramikleri ile tanımlanan IIA evresinin hemen altındaki kamusal nitelikteki Geç Demir Çağı/Akhaemenid Dönem yapıları (IIB) ile tanımlanmaktadır. Höyüğün kuzeydoğu sektöründe aynı döneme ait iki mekân ve içerisinden çok sayıda boyalı Geç Demir Çağı seramiği açığa çıkarılmıştır. Kuzeydoğu yamaçtaki bir teraslama uygulamasıyla bağlantılı olan bu yapılar alttaki tabakaları kazıyarak, doğrudan Kalkolitik Dönem tabakaları ve mimarisi üzerine oturmaktadır. Kalkolitik Döneme ait mezarların da tespit edildiği bu çalışmalarda en önemli verileri, ender rastlanılan taban altı kafatası gömüsü ve bilinçli kafatası deformasyonu gibi kültürel uygulamalar oluşturmaktadır. Kalkolitik Dönem ile Geç Demir Çağı arasındaki süreci höyüğün kuzeydoğu sektöründeki tahribat kaynaklı karışık kontekstlerden ele geçen buluntular aracılığıyla tespit edebilmekteyiz. Ancak halihazırdaki veriler, Tanır Yassihöyük'ün ilerleyen dönem çalışmalarında hem bölge hem de Anadolu arkeolojisi için oldukça önemli bilgileri ortaya koyacağını gösterir niteliktedir.

ABSTRACT

Tanır Yassihöyük, located in the Afşin district of Kahramanmaraş, has been a subject of interest for researchers since the 19th century due to its archaeological potential. Archaeological excavations began on the mound in 2021 and have already yielded significant results regarding the settlement history of the area, despite being in the early stages. The archaeological evidence from Yassihöyük, consisting of partly pottery and partly sterile architectural layers, indicates that the site was continuously inhabited for at least 7000 years prior to the present. The mound's uppermost stratum, Stratum I, features a basilica structure with column bases and associated rooms dating back to the Roman period (3rd century AD). Stratum II is characterised by Late Iron Age/Achaemenid public buildings (IIB) located just below Phase IIA, which is defined by Late Iron Age-Hellenistic architecture and pottery. In the north-eastern sector of the mound, two large rooms from the same period were uncovered, along with a significant quantity of painted Late Iron Age pottery fragments. These structures are associated with the terracing of the northeastern slope and directly overlay the Chalcolithic levels and architecture by scraping the underlying levels. The main data from these investigations, which also revealed Chalcolithic burials, consist of cultural practices such as rare underfloor skull burials and deliberate skull deformation. The period from the Chalcolithic to the Late Iron Age can be identified by the finds recovered from the mixed contexts in the northeastern sector of the mound due to destruction. However, according to current data, Tanır Yassihöyük is expected to continue providing significant information for the region and Anatolian archaeology.

Tanır Yassihöyük'ün Genel Görünümü ve Araştırma Tarihçesi

Akdeniz Bölgesi'nde yer alan Kahramanmaraş İli, ortasından geçen Antitoros Dağları nedeniyle kuzey ve güney ovaları olarak birbirinden farklı kültürel, coğrafi ve iklimsel özellikler gösteren iki alana ayrılmaktadır. Torosların güneyinde Maraş Merkez, Pazarcık ve Türkoğlu Ovaları; kuzeyinde ise Elbistan, Göksun ve Afşin Ovaları yer alır. Çevresi yüksek dağ sıralarıyla çevrili olan ve yaklaşık 1.100 m yüksekliğe ulaşan kuzeydeki ovalar kapalı bir havza görünümünde olup, alçak tepelerle birbirinden ayrılmaktadır.¹ Afşin Ovası, coğrafi olarak Yukarı Fırat Bölümü'nün en batı sınırını kapsamakta ve Doğu Anadolu ile Orta Anadolu'nun birbirine en çok yaklaştığı alanı oluşturmaktadır. Bu nedenle Afşin Ovası ve çevresi, hem Doğu Anadolu, Orta Anadolu ve Akdeniz bölgelerindeki kültürlerin birbirlerine geçiş alanı hem de Orta Anadolu'yu Mezopotamya'ya bağlayan önemli bir kavşak noktasıdır. Bölgedeki yerleşim şablonunu şekillendiren temel etken Ceyhan Nehri'nin en büyük kollarından biri olan Hurman Suyu'dur. Sivas-Gürün'e bağlı Akdere köyünden doğan Hurman Suyu, kuzeybatıda dar bir boğazdan Afşin Ovası'na girerek güneye devam eder ve Elbistan Ovası'nda Ceyhan Nehri'ne bağlanır. Bu yol – su sistemi, Afşin – Elbistan ovalarını Sarız üzerinden Orta Anadolu'ya bağlayan yol güzergâhının da temelini oluşturur.² Hurman Suyu akış yönü boyunca bazı noktalarda kayaları oyarak görece derin vadiler oluşturmakla birlikte, Dağlıca'dan sonra Tanır Yassihöyük'e kadar kayalık ancak fazla derin olmayan bir vadiye akar. Bu alanlarda özellikle Tanır Kasabası'nda birçok kaynak ve küçük pınarın Hurman Suyu'na karıştığı görülmektedir.³

Tanır Yassihöyük bu güzergâh üzerinde, Sarız yol ayrımına yakın konumu ve kuzey ovaları yerleşimleri içerisindeki boyutuyla dikkat çekmektedir (Fig. 1). Afşin ilçesinin yaklaşık 20 km kuzeyindeki Tanır Yassihöyük, Tanır Mahallesi'nin 4 km güneyinde, Hurman Suyu'nun hemen

batı kıyısında yer almaktadır. Kuzeye doğru daralan görünümüyle kabaca bir üçgeni anımsatan höyüğün üst kısmı, büyük olasılıkla bir sur ile çevrelendiği için dümdüzdür. 4.16 ha'lık alanı ve 17 m. yüksekliği ile Kahramanmaraş'ın kuzey ovaları yerleşimleri içerisindeki ikinci büyük höyüktür (Fig. 2).⁴ Höyüğün batısından Afşin – Sarız karayolu geçmekte, yolun ise yaklaşık 250 m. batısında Çivri/Sivritepe adı verilen bir tümülüs yer almaktadır.

Güneyden Bozyer Köyü ile sınır olan höyüğün Hurman Suyu'na bakan doğu kesimi, güneyden kuzeye doğru yükselen kayalık bir alan üzerine oturmaktadır. Özellikle kuzeydoğu etekleri, sarnıç olarak kullanıldığını düşündüğümüz yüksekçe bir kaya çıkıntısı üzerine yayılmaktadır. Büyük sarnıç olarak adlandırdığımız bu kaya kütlelerinin hemen dibinden çıkarak Hurman Suyu'na karışan üç adet su gözesi bulunmaktadır. Höyüğün doğu yamacındaki kayalarda, suya inişi sağlamak amacıyla yapılmış basamaklar mevcut olmakla beraber, bu basamaklar zaman içinde yıpranarak formunu yitirmiştir. Bu alanın birkaç metre güneyinde ise en az sekiz basamakla inilen bir başka sarnıç yer almaktadır. Ne yazık ki kaçak faaliyetler nedeniyle en alttaki basamaklar parçalandığı için sarnıçın ağzı kaya parçalarıyla kapanmıştır. Hurman Suyu'nu takiben bu alandan güneye, köye doğru gidildiğinde ise höyükle bağlantılı kayalık kesimde biri aktif üçü kurumuş dört adet su gözesi daha bulunmaktadır. Bozyer Köyü'nün hemen doğusundan akarak güneye giden Hurman Suyu'na yine irili ufaklı pınarlar katılmaktadır. Höyüğün doğu yönünde, Hurman Suyu'nun açtığı vadinin karşı kıyısı ise dik bir kayalık alandan oluşmaktadır.

Tarihi coğrafya açısından bakıldığında, Tanır Yassihöyük, Eskiçağ'da uzun süre "Kataonia" olarak adlandırılan bölge içinde yer almaktadır. Kataonia adının ne kadar eskiye gittiğine dair bir fikir birliği olmamakla beraber, Akhaemenid hakimiyetinde bu adın Kappadokia'nın bir alt yönetim merkezi olarak kullanılmaya başlandığı, sonraki dönemin yazarları tarafından belirtilmektedir. Ayrıca Hint-Avrupa dillerinde "alt, aşağı" anlamına gelen "Kata-" kökünden türemiş

1 Konyar 2010b: 127.

2 Konyar 2011: 36 vd; Konyar 2008: 175.

3 Konyar 2010a: 138.

4 Çifçi ve Graves: 2010.

olabileceği, bu yüzden ismin Luwi dilinden geldiğine dair iddialar da bulunmaktadır.⁵

Klasik yazarlardan edinilen bilgilere göre Kataonia, doğuda Melitene (Malatya), batı ve kuzeybatıda Kappadokia, kuzey ve kuzeydoğuda Armenia, güneyde Kilikia ve güneydoğuda Kommagene ile çevrelenmiştir.⁶ Ceyhan Nehri ve onu besleyen çaylar sayesinde bereketli vadilerden oluşan Kataonia, dağlık bölgelerin genel karakteristiğini yansıtmaktadır.⁷ Strabon, burada yaşayan insanların dil ve kültür bakımından Kappadokyalılardan farklı olduklarını fakat buna rağmen Hellenistik Kappadokya Kralı Ariarathes tarafından Kappadokya'ya dahil edildiğini söylemektedir.⁸ Ayrıca Homeros'u Troia Savaşı'na katılanlar arasında Kataonialıları saymadığı için eleştirmektedir. Afşin, Elbistan ve Göksun Ovaları ise bu bölgenin en verimli yerleridir. Bölge tarihine bakıldığında, güçlü bir siyasi birliğin sağlandığı anlar nadirdir. Tahkim edilmiş yerleşimlerde yaşayan Kataonialılar, çoğu zaman başka bir devletin tebaası; Kataonia coğrafyası da eyaletlerin altında bir alt yönetim bölgesi olmuştur. Coğrafi konumu gereği ve tahkimata uygun fiziksel yapısı sayesinde, bu bölge her daim bir önemli bir üs ve sefer güzergahı olmuştur.⁹

1890 yılında Ramsay,¹⁰ 1893 yılında ise Hogart ve Munro'nun¹¹ Anadolu'nun içlerine yaptıkları gezi kayıtlarında, antik Roma yerleşimi Tanadaris/Ptanadaris ile bağlantılı olarak anılan Tanır Yassihöyük, 1929 yılında von der Osten¹² tarafından Jesar Höyük adıyla kaydedilmiştir. 1947 yılında Elbistan ve Afşin'de yaptığı araştırmalarına istinaden Özgüç, "*Elbistan Ovasının müstakbel hafirleri, yerinde yapacakları*

araştırmalardan ve hele Karahöyük kazılarının sonucunu öğrendikten sonra, Tanır köyü yanındaki Yassihöyüğü, Kuşkaya yanındaki Tedevin'i ve nihayet İğde'dekini kazı planlarına alacaklardır" ifadesiyle bölgenin dikkat çeken önemli yerleşimlerine dair görüşlerini belirtmiştir.¹³ Ardından 1959 yılında, Kökten tarafından Göksun Ovası ve çevresinin Prehistorik Dönemini aydınlatmaya yönelik bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda Kahramanmaraş'ın kuzeyi ve güneyinde olmak üzere sayısı 51'e ulaşan höyüğü ziyaret eden Kökten, "*...bilhassa Tanır köyündeki Yassı Höyük'te, onun civarındaki büyük tümülüste kazı yapılacak olursa bölgenin hatta Anadolu'nun tarihi için çok esaslı neticeler elde edilecektir.*" ifadesiyle Tanır Yassihöyük'ün önemini vurgulamıştır.¹⁴ 1962 yılında Brown tarafından tekrar ziyaret edilen höyükten Geç Kalkolitik, Erken, Orta ve Geç Tunç Çağı, Demir Çağı, Hellenistik ve Roma dönemlerine tarihlenen seramik örnekleri toplanmıştır.¹⁵ 2009 yılında ise Kahramanmaraş Yüzey Araştırmaları kapsamında Konyar tarafından bir kez daha ziyaret edilen Tanır Yassihöyük, Tanır Kasabası'ndan başlayarak Hurman Suyu'nun Ceyhan Nehri'ne ulaştığı alana kadar konumlanan yerleşimler arasında yine boyutları, konumu ve yüzey buluntuları ile dikkat çekici bir yerleşim olarak kaydedilmiştir. Konyar, çalışmalarında Tanır Yassihöyük ile Elbistan Ovası'nın önemli ve en büyük höyüğü olan Elbistan – Karahöyük¹⁶ yerleşimi arasındaki benzerlikler ve Hurman Suyu aracılığıyla iki yerleşim arasında kurulan bağlar üzerine vurgu yaparak, yerleşimin asıl Hitit Döneminde büyüyüp geliştiğini ifade etmektedir.¹⁷ Yerleşimin ilk arkeolojik kazıları 2021 yılında, Elbistan Şehir Müzesi başkanlığında katılımlı kazı olarak başlamıştır. 2022 yılından itibaren Cumhurbaşkanlığı Kararlı Kazı statüsünde Elif Baştürk'ün başkanlığı altında yürütülmektedir.¹⁸

5 Yıldızduran 2020: 217 – 218.

6 Strab. 12.5.32;

7 Kentlerin ve devlet kurumlarının oluşumundaki yaşlılık ya da bu kurumların tamamen reddedilmesi ile yazının kullanımına karşı mesafe bu tür bölgelerin genel karakteristiğini oluşturmaktadır. Bir örnek için bkz. Thonemann 2013.

8 Strab.12.1.2.

9 Kataonialı Aspis'in Akhaemenidlere karşı isyanında, ardından Demetrios ve Seleukoslar arasındaki mücadele sırasında, Kataonia bölgesi tahkim edilmiş ve ordulara rahatça ikmal sağlayabilecek önemli bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır: Nep. Dat. 4.1.; Plut. Demetr. 48 – 49;

10 Ramsey 1890: 273.

11 Hogart ve Munro 1893: 722.

12 Von der Osten 1929: 106, Map. VII.

13 Özgüç 1948: 227.

14 Kökten 1960: 43.

15 Brown 1967: 161.

16 Uysal ve Çifçi 2021.

17 Konyar 2010a: 138; Konyar 2010b: 27.

18 Çalışmaların başlangıcından itibaren sponsorluğumuzu üstlenerek, büyük maddi ve ayni destekte bulunan Afşin Belediye Başkanlığına teşekkürü bir borç biliriz. Tanır Yassihöyük seramik bulgularının değerlendirilmesi, FEF.A4.22.012 numaralı BAP projesi kapsamında Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri birimi tarafından desteklenmiştir. Ayrıca,

Tanır Yassihöyük Kazıları

2021 yılında doğu ve kuzeydoğu sektörü, 2022 yılı itibarıyla de merkez sektöründe olmak üzere üç farklı alanda sistemli arkeolojik kazılar gerçekleştirilen Tanır Yassihöyük kazısı henüz çok yeni ve kısa süreli bir çalışmadır. Höyük tabakalanmasına dair verilerin bir kısmı mimari yapı katları bir kısmı ise seramik ve küçük buluntularla temsil edilmekte olup, MÖ 6. binyıldan MS 4. yüzyıla kadar uzanan bir yerleşim silsilesinin varlığını ortaya koymuştur.

Yöre halkının anlatımlarına göre 20 – 25 yıl öncesinde üzerinde tarımsal faaliyet yürütülen Tanır Yassihöyük'ün, özellikle Hurman Suyu'na bakan doğu ve kuzeydoğu kesimleri başta olmak üzere, birçok noktasının kaçak kazılar ile tahribata maruz bırakıldığı görülmektedir. Doğu yamaçtan yöre halkının şahsi kullanım için toprak alması ve iklim koşulları, söz konusu alanın eriyerek buradaki kerpiç duvarların açığa çıkmasına neden olmuştur. Höyüğün en dik yamacını oluşturan bu kesimde, tabakalanmayı tespit etmek ve bahsi geçen kerpiç duvarlara ulaşacak güvenli bir zemin oluşturmak amacıyla basamaklı bir açma açılmıştır.

Kuzeydoğudaki “Büyük Sarnıç” olarak adlandırığımız kayalık çıkıntı 2021 yılının diğer çalışma alanını oluşturmaktadır. Bu alan, kuzeyindeki küçük bir boşluktan içine girilebildiği için yöre halkı tarafından “kral mezarı” olarak tanımlanmış ve uzun yıllar kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Alanda defineciler tarafından sarnıcın içine girebilmek amacıyla üst kesimden yaklaşık 2 m. çapında büyük bir kaçak kazı çukuru açılmış ve yaklaşık 6 m. kadar derine inilmiştir. Gittikçe tehlikeli olması nedeniyle içine çeşitli malzemeler atılarak bırakılan bu çukur, jandarma tarafından kepçeyle toprak doldurularak kapatılmıştır. Buradaki tahribatın belgelenmesi ve kayalık alan üzerindeki en erken yerleşim evresini tespit etmek amacıyla höyüğün kuzeydoğu sektöründeki tahribat çukuru etrafında çalışmalar başlatılmıştır. Kısa süreli gerçekleşen bu kazılarda karışık bir konteksten ele geçen küçük buluntu ve seramik buluntular, Erken Tunç Çağı'ndan Geç Demir Çağı'na kadar uzanan tarihsel sürecin

höyükteki varlığını ortaya koymuştur. Çukur etrafındaki tahribat kaynaklı dağınık konteks temizlendikten sonra alanının genişletilmesiyle birlikte steril bir tabakayla temsil edilen Geç Demir Çağı yapıları ve bu yapılarla bağlantılı yoğun miktarda seramik buluntu açığa çıkarılmıştır.

2022 ve 2023 yılında ise höyüğün farklı sektörlerinde belirlenen alanlarda 0.25 – 5.00 m. arası derinliğin tarandığı arkeojeofizik (GPR – manyetik) ölçümler yapılmıştır. Bu ölçümlerde bazıları anıtsal boyutlu olmak üzere, höyük genelinde yaygın bir yapılaşmanın varlığı tespit edilmiştir (Fig. 3). 0.25 – 0.75 m. arasında yoğunluk gösteren yapılardan en dikkat çekici olanı merkez sektöründeki apsisli yapı, güney sektördeki, uzunluğu 25 – 30 m.'ye ulaşan büyük boyutlu bir yapı ve kuzeydoğudaki olası *granarium* yapısıdır. Yerleşimin en geç dönemini de temsil eden bu yapılardan şimdilik merkez sektördeki apsis ve çevresindeki domestik mekanlarda kazı çalışması gerçekleştirilmiştir.

Roma Dönemi (I.Tabaka)

Höyüğün merkez sektöründe yapılan jeofizik araştırmalarının sonuçlarına istinaden gerçekleştirilen kazılar, I. Tabaka olarak adlandırdığımız Roma Dönemi'nin kısa süreli olmakla beraber en az üç yapı katıyla temsil edildiğini göstermektedir. Merkez sektörde yüzey toprağının hemen altında tespit etmeye başladığımız güneybatı-kuzeydoğu uzanımlı bir bazilika yapısının apsisli ile yaklaşık 10 m. kadar güneyindeki domestik nitelikli mekanlar, şu an için Roma Dönemi'nin en belirgin ve asıl yapı katını teşkil etmektedir.

1. Yapı Katı (TYH. IA)

Roma Dönemi'ne ait son yerleşim evresi bazilikanın olasılıkla kullanımdan çıktıktan sonraki bir sürecinde, apsis tabanı üzerine inşa edilen, özensiz ve geçici nitelikteki mimariyle temsil edilmektedir. Dolayısıyla höyükteki son kullanım evresi bazilikanın inşasından sonraki bir tarihe, karışık gelen malzemedeki en geç tarih olan MS 4. yüzyıla tarihlenebilir. Bu yapı katına ait kuzey-güney uzanımlı bir duvar kalıntısı ve hemen yanındaki, tek sıra taştan yapılmış dikdörtgen biçimli ocak, apsis tabanını bölse de apsisin formuna zarar vermeden inşa edilmiştir. Nef ayaklarını kapatacak şekilde örülen ince bir duvar ise bu kullanım evresinin yalnızca yer düzenlemesi amacıyla inşa edildiğini düşündürmektedir (Fig.4).

makalenin fotoğraf ve çizim çalışmalarını gerçekleştiren A.Furkan ALTUNPAK ve Özlem HEPER'e teşekkür ederiz.

2. Yapı Katı (TYH. IB)

Tanır Yassihöyük'teki Roma tabakasının 2. Yapı katını temsil eden güneybatı – kuzeydoğu yönlü bazilikanın, sadece apsis kısmı ile yan nefin 4 m. uzunluğuna kadar olan kesimi açığa çıkarılmış olup, yapının bütününe ait plan ile ilgili verilerimiz jeoradar manyetik ölçüm sonuçlarına dayanmaktadır. Güneybatı yönündeki apsisin çapı 14.70 m. olup, karşılıklı *bema* duvarları arasında *in situ* olarak tespit ettiğimiz iki adet *toskana* tipi sütun kaidesi yer almaktadır. Üst yapıya ilişkin herhangi bir verinin bulunmadığı, yaklaşık 0.70 m. yükseklikteki taş temelin açığa çıkarıldığı bu yapı genelinin, kerpiç ve toprak karışımından sıkıştırılarak yapılmış çok sert bir tabana sahip olduğu görülmektedir (Fig. 5).

Bazilika apsisinin, bir önceki evreye ait bir depolama alanı (3. Yapı Katı) üzerine inşa edildiği anlaşılmaktadır. Oldukça kalın ve özenli yapılan apsis tabanının eriyen/tahrip olan bazı kısımlarında, altta yer alan pithoslar daha seviye inilmeden tespit edilebilmiştir. Halihazırdaki veriler, düz bir zemin elde etmek için depolama alanı içerisindeki bazı pithosların tıraşlandığını, ardından kalın bir tabanla kapatılarak apsisli yapının inşa edildiğini göstermektedir. Apsis duvarının, bir pithosun tam üzerine oturuyor olması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bazilika ile çağdaş domestik nitelikteki mimari kalıntılar ise apsisin yaklaşık on metre kadar güneyinde açılan plankarelerde (K17, K18, L17, L18), birbiriyle bağlantılı mekanlarla temsil edilmektedir (Fig. 6).

Bazilikanın apsis tipi ve yönü bu alanın bir kilise olarak kullanılıp kullanılmadığı konusunda şüpheye yol açmaktadır. Kilise mimarisinin en erken ve tekil örneklerinden biri olan Ürdün – Umm al Jamal'daki St. Julianus Kilisesi ile form olarak oldukça yakındır. Bu kilisenin çevresinde de Tanır Yassihöyük örneğinde olduğu gibi galerilere ayrılmış mekanlar bulunmakta ve bir manastır kompleksini oluşturmaktadır.¹⁹ Aynı tipte bir başka örnek Kuzey Suriye'deki Qirkbize Kilisesi'dir. Bunlar, kilise içinde törenlerin gerçekleştirildiği ana salon olan *aula ecclesiae*'nin ilk örnekleridir ve Yassihöyük'teki bazilika gibi MS 3.yüzyılın sonu ile MS 4.yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir. Tanır Yassihöyük'deki bazilika yapısı, komşu bölgeler olan Kappadokya, Isaura ve Kilikia'daki bazilika

mimarisini ile benzerlik göstermemektedir.²⁰

3. Yapı Katı (TYH. IC)

Höyükteki Roma tabakasının 3. Yapı katı ise şu an için apsisin altındaki depolama alanı ve K18 plankaresindeki mimari kalıntılardan oluşmaktadır. Apsis tabanı altındaki tabakalanmayı tespit etmek amacıyla tabanın güney kesimi kaldırılarak 3. Yapı katına ait yedi adet pithos ve iki duvar kalıntısı açığa çıkarılmıştır (Fig. 7). Tabanın kaldırılmayan kesiminin kesitinde yer alan bir pithos ve yan nefin tabanındaki pithos ağzından anlaşıldığı üzere bahsi geçen depolama alanı geniş bir alana yayılmaktadır. Hemen hepsi aynı forma sahip kulplu pithoslar alttaki II. Tabakaya ait yapıları da tahrip etmiştir.

Bu depolama alanı ile çağdaş olan K18 plankaresindeki mimari kalıntılar ise açmanın doğu kesitinden güney kesitinin içine doğru yaklaşık 50 cm mesafeyle birbirine paralel yapılmış, 60 cm. genişliğinde iki duvarın arasının kerpiç ile doldurulması şeklinde inşa edilmiştir. Bazı alanlarda sıkıştırılmış toprak bir tabanla, bazı kesimlerde ise yoğun ve yanmış kerpiç döküntüyle ilişkili olarak açığa çıkarılan bu duvar kalıntısı ile bağlantılı seramik buluntular, biri tüme yakın olmak üzere çok sayıda pithos parçası ve MS 3. yüzyıl seramiklerinden oluşmaktadır.

2. ve 3. Yapı katlarıyla ilişkili olarak, bir tanesi II. Claudius (Gothicus), beş tanesi ise Aurelianus dönemine ait birbirinin ardışığı iki imparatora tarihlenen altı adet bronz sikke açığa çıkarılmıştır (Fig. 8). MS 268 ile 275 yılları arasına tarihlenen bu sikkeler ve yine Roma Dönemi'ne ait seramik parçaları (Fig. 9), söz konusu yapıların MS 3. yüzyıla tarihlenebileceğini göstermektedir. Bahsi geçen sikkelerden biri Palmyra Krallığı tarafından basılmış olan ortak sikkedir ve bir yüzünde Vaballathus, diğer yüzünde ise Aurelianus'un büstleri bulunmaktadır. Söz konusu sikkelerin işaret ettiği tarih aralığı, Tanır Yassihöyük'ün MS 3. yüzyıldaki siyasi sürecini de işaret etmektedir.

MS 3. yüzyıl Roma İmparatorluğu için bir kriz dönemidir ve batıda Galia, doğuda Palmyra Krallıkları neredeyse bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Palmyra Krallığı, MS 240'lı yıllarda yöneticisi Septimius Odenathus ile bölgesel bir güç hâline gelmiş, özellikle Sassanilerle olan

¹⁹ Butler 1969: 18, fig.11.

²⁰ Balderstone 2007: 6-7, Fig.3.

mücadelesinde Roma'ya yardım etmesi nedeniyle hayati bir öneme sahip olmuştur. Ayrıca Arabistan'dan gelen akınlara karşı önemli bir tampon konumunda olması diğer Roma kentlerinin aksine, Palmyra'ya bölgesel bir otonomluk kazandırmıştır.²¹ Odenathus'un ölümüyle birlikte oğlu Vaballathus'un naibi olarak başa geçen Kraliçe Zenobia, eşinin tüm unvanlarını oğluna aktarmıştır. Zenobia bir süre Roma'yla çatışmaya girmekten kaçınmıştır fakat II. Claudius'un Palmyra'ya karşı olan düşmanca tavrı bu durumu tersine çevirmiştir. Batıda Goth akınlarıyla uğraşan Claudius, Zenobia'nın saldırılarına direnmemiştir. Palmyra MS 268'de Antiokheia'yı ele geçirmiş; Claudius'un MS 270 yılındaki ölümünden sonra Quintillus ve Aurelianus'un iktidar mücadelesinden istifade ederek, bölgedeki gücünü pekiştirmiştir.²² Aurelianus'un iç savaştan galip çıkıp devletin tek hâkimi olmasıyla Zenobia, Antiokheia darpanesinde ön yüzünde Vaballathus'un, arka yüzünde ise Aurelianus'un portresi olan sikkeler bastırmıştır. Bu sikkelerden biri de Yassihöyük kazısında apsisli yapı içinde tespit edilmiştir. Bölgede Palmyra sikkelerinin dolaşımında olması, Kataonia ve Yassihöyük'ün bu dönemde Palmyra Krallığı'nın etki alanında olduğunu göstermektedir. Öyle ki Zenobia ve Vaballathus yönetiminde Palmyra, batı sınırlarını Tyana – Caesarea hattına kadar genişletmiştir. Bu süreçte Arabistan, Mısır ve Suriye, krallığın kontrolüne girmiştir. Ardından Zenobia kuzeybatı Anadolu'yu ele geçirmeye çalışmış ancak başarısız olmuştur.²³

MS 271 yılında İmparator Aurelianus, Palmyra üzerine sefere başlamış, 272'nin baharında Anadolu içlerine ilerlemiştir. Aurelianus 272 kışında Tyana'ya ulaşmış ve burada direnişle karşılaşmıştır. Uzun süren bir kuşatmanın ardından kent teslim olmuştur. Tyana'nın düşüşüyle Anadolu'daki diğer kentler ve bölgeler de Aurelianus'un hakimiyetini tanımıştır. İmparator Kilikia'ya ilerlemiş ve Antiokheia'nın kuzeyinde, Asi Nehri kıyısındaki İmaae'de Palmyra ordusuna karşı galip gelmiştir. Bu savaşın ardından Antiokheia kenti Aurelianus'a teslim olmuştur. Zenobia Palmyra'da sıkışmış ve Aurelianus'un kuşatmasına bir süre direndikten sonra kentten

kaçarken yakalanmıştır.²⁴ MS 272'nin sonlarında Palmyra'da isyan çıkmıştır ancak bu da Aurelianus tarafından bastırılmıştır. İmparator MS 275'teki zafer kutlamalarında *Restitutor Orbis*, yani "Dünyanın Yenileyicisi" unvanını almış, tüm imparatorlukta bu unvanın bulunduğu sikkeler basılmıştır. Bu sikkelere dört örnek de Yassihöyük kazılarında ortaya çıkmıştır. Yukarıda bahsedilen II. Claudius'a ait sikke de eklendiğinde, yerleşimin İmparatorluğun MS 268 ile MS 275 arasındaki yedi yıllık sürecini yansıttığı, dolayısıyla Tanır Yassihöyük'ün de içinde yer aldığı Kataonia bölgesinin bu süreçten doğrudan etkilendiği söylemek mümkündür.

Geç Demir Çağı

Roma Dönemi yapıları altında açığa çıkarılmaya başlanan Geç Demir Çağı ile ilişkili yapı katları II. Tabaka olarak tanımlanmaktadır. Üstteki IIA tabakası yapıları, doğrudan IIB yapıları üzerine inşa edilmiş ve birçok noktada bu yapı katının mimarisini tahrip etmiştir.

Geç Demir Çağ Sonu – Erken Hellenistik Tabakaları (TYH. IIA)

Geç Demir Çağı – Erken Hellenistik Dönem kalıntıları, apsisli yapının tabanı altında, TYH. IC evresine ait pithoslar tarafından tahrip edilmiş duvar ve taban kalıntılarıyla bağlantılı seramik buluntularla temsil edilmektedir (Fig. 5, Fig. 7). Hellenistik Döneme ait karakteristik seramik parçaları oldukça azdır. Yine az olmakla beraber Geç Demir Çağı'ndan devam eden dışa çekik ağız kenarlı çanak formlarının Hellenistik özelliklerle harmanlandığı yerel nitelikteki seramikler bulunmaktadır. Açığa çıkarılan seramik buluntuların büyük bir kısmı ise Geç Demir Çağı tabakalarında gördüğümüz monokrom mallar ve sayıca az olan polikrom boya bezemeli seramiklerden oluşur. Öte yandan bu alanın tahrip olmuş bir taban kalıntısı üzerinden iki adet Fenike tipi cam boncuk ele geçmiştir (Fig. 10).²⁵ Örneklerden biri yüz kısmı kırık olmakla beraber alnı

24 Watson 1999: 85 – 88.

25 Çoğunluğu insan başı şeklinde olmak üzere kuş, horoz, keçi başı, uzun salkımı gibi çeşitli şekillerde yapılan bu boncuklar, mavi, siyah, sarı, beyaz ve kırmızının tonlarında birçok rengin uygulandığı, çubuğa sarma tekniğinde üretilmiş eserlerdir. MÖ 7. yüzyıl ile MÖ 2. yüzyıl ortalarına kadar tarihlenebilen bu eserler birçok araştırmacı tarafından çeşitli tiplere ayrılarak incelenmiştir.

21 Burgersdijk 2018: 1 – 5.

22 Watson 1999: 21 – 27.

23 Özman ve Doğan 2021: 358 – 359.

sınırlandıran iki sıra nokta dizisinin bulunduğu insan başı şeklinde yapılmıştır. Haevernick'in Tip 6, Seefried'in ise tip FI olarak adlandırdığı grup içerisinde yer alan bu örnek çoğunlukla MÖ 5. – 4. yüzyıla tarihlendirilmekle birlikte MÖ 150 yıllarına kadar uzanabileceği ifade edilmektedir.²⁶ Diğer örnek ise üzerinde üç sıra beyaz dalgalı çizginin bulunduğu, oldukça küçük, küresel formlu bir boncuktur.

II. Tabakanın daha iyi korunmuş mimari kalıntıları ise, apsisin güneyindeki Roma Dönemi'ne ait domestik yapıların altından gelmektedir. Akhaemenid Döneme ait bir yapı kompleksinin (TYH.IIB) hemen üzerine oturan büyük boyutlu iki mekânın kalıntıları Geç Demir Çağı – Erken Hellenistik Dönem ile ilişkili görülmektedir (Fig. 11).

Geç Demir Çağı /Akhaemenid Tabakası (THY. IIB)

Höyüğün merkez açmalarında, IIA Tabakası yapılarının hemen altında Akhaemenid döneme ait büyük olasılıkla idari işlevi olan bir yapı (Yerel Yönetici Sarayı?) kompleksi ortaya çıkarılmaya başlanmıştır. Tanır Yassihöyük Kazılarının 2023 yılı çalışmaları itibarıyla açığa çıkarılan bu yapı kompleksinin, şu an için tespit edilen kısmı iki birimli bir orta avlu çevresine yerleştirilmiş odalar ile son derece özenli şekilde yapılan taş döşemeli dış mekân ve koridorlardan oluşmaktadır. Yapıyla bağlantılı mekanların çevresi ve iç kısımları farklı boyutlardaki taşlarla farklı biçimlerde yapılan bir döşemeye sahiptir. Hem mimarideki özenli işçilik hem de mekân içi buluntu olarak ele geçen Akhaemenid Dönem mermer tabaklar, bu alanın kesinlikle domestik amaçlı kullanılmadığını düşündürmektedir (Fig. 11). Öte yandan höyüğün Kuzeydoğu Sektöründe tespit edilen Geç Demir Çağı/Akhaemenid tabakası, mimariyle bağlantılı olarak ele geçen çok sayıda ve geniş repertuardaki boyalı çanak çömlek (MÖ 6. – 4. yy) buluntularıyla ile temsil edilmektedir.

Kuzeydoğu sektöründeki defineci çukurundan kaynaklı tahribatın sınırları belirlenip temizlendikten sonra çalışma alanı batı ve güney yönünde genişletilmiştir. Höyüğün kuzeydoğu yamacına yapılmış bir teraslama uygulamasıyla bağlantılı olarak birbirine paralel uzanan iki uzun duvarın

oluşturduğu bir koridor ve bu koridorun kuzeyi ile güneyinde kalan iki mekân açığa çıkarılmıştır (Fig. 12). Bu yamaç üzerindeki en üst yapı katında, Geç Demir Çağı'ndan sonraki bir döneme ait olduğunu düşündüğümüz, oldukça büyük bir yapının kerpiç duvar yıkıntıları tespit edilmektedir. Söz konusu yapının temeli çalışma alanı dışında kalmaktadır ve kuzeye doğru devrilen yanık kerpiç duvar kalıntıları içerisinde de az sayıda seramik buluntu ele geçmiştir. Şu an için net bir tarih vermemiz mümkün olmayan bu kalıntıların hemen altında, doğu – batı yönünde uzanan Geç Demir Çağı koridorunun bir kısmı ve güneyindeki mekân yer almaktadır. Mekânın 0,65 m. genişliğe sahip güney duvarının şu an için 6,55 m. uzunluğundaki kısmı ile yaklaşık 5,50 m. mesafedeki tahrip olmuş kuzey duvarının küçük bir bölümü açığa çıkarılmıştır.

Güneydeki Geç Demir Çağı mekânı ise 8 m. uzunluğunda 0,90 m. genişliğinde doğu – batı uzanımlı bir duvar ve bu duvara güneyden bağlanarak alanı iki odaya ayıran bir bölme duvarıyla temsil edilmektedir. Bu odalardan batıda olanı yoğun bir taş döküntüyle bağlantılı olarak açığa çıkarılan bir başka mekânın köşesi altında kaldığı için henüz açılmamıştır. Öte yandan doğudaki oda, yüzey toprağının 30-40 cm altından başlayan oldukça sağlam temel kalıntılarıyla ortaya çıkarılmış ve tabanına ulaşılmıştır.

Kuzeydoğu sektöründeki en ilginç mimari kalıntılar ise bu iki mekânın arasında kalan 1,35 m. genişliğindeki koridor ve daha sonraki bir dönemde, bu koridor ile kuzeydeki mekânın duvarını bölerek üzerine yerleştirilmiş yekpare taş bloklardır. Biri 0,85 x 0,45 m. ebatlarındaki bir ögütme taşı, diğerleri ise 2,54 x 1,42 x 0,31 m., ve 1,40 x 1,30 x 0,35 m. ölçülerinde olan iki adet yekpare taş blok, üç tarafı sınırlandırılmış bir mimari öge ya da bir tür oda mezar olabilecek şekilde koridorun üzerine yerleştirilmiştir (Fig. 14). Olasılıkla höyüğün bir başka alanından sökülen bu blokların, kısa kenarlarına birbirlerini tutmaları için yuvalar işlendiği görülmektedir. Üzerinde herhangi bir betim ya da kabartma bulunmayan bu bloklar, koridorun kullanımından sonraki bir dönemde, alana açılmış bir çukur içine yerleştirilmiş ve etrafları çeşitli ebatlardaki irice taşlarla sıkıştırılmıştır. Söz konusu bloklar, koridorun içine yatırılan boyutları 0,80 m. ile 1,20 m. arasında dört adet yekpare taşın üzerine oturtulmuştur.

26 Seefried 1979: 22 – 24; Haevernick 1972: 178 – 190; Ahrens vd. 2010:64; Dönmez 2014: 50.

Her iki Geç Demir Çağı mekânından 800 tanesi boyalı olmak üzere, yaklaşık 3650 tane seramik parçası açığa çıkarılmıştır (Fig. 13). Söz konusu kapların boya bezemesiz olanları kızıl, kahverengi ve devetüyünün tonlarında, çoğunluğu mineral katkılı, perdahlı ve pürüzsüz bir dış yüzeye sahip örneklerdir. Basit ya da dışa çekik ağız kenarlı yayvan çanaklar, krater formları ve gaga ağızlı tek kulplu çömlekler en sık rastlanan formları oluşturur. Özellikle polikrom bezemeli çanaklar, basit ağız kenarlı, dış bükey gövdeli, kabın içi ve dışının bezendiği yayvan ya da sığ örneklerden oluşmaktadır. Açık renk zemin üzerine bordomsu kırmızı, kahverengi ve siyahın tonlarında yapılan bikrom ve polikrom bezeme, yoğunluklu olarak geometrik desenler ve bant bezeme uygulanmıştır. Dönemin karakteristiği olan bitkisel motifler ve Tuhaf Sital (*Bizarre Style*)'de yapılmış hayvan bezemeli bir örneğin de yer aldığı bu seramik kontekstini MÖ 6. – 4. yüzyıl arasına tarihlemek mümkündür. Kabın üst kısmına yerleştirilen açık renk bir panel üzerine parlak renkteki boya ile tekli ya da çoklu boya bezemenin uygulanmasıyla karakterize olan bu seramikler Kızılırmak Kavsisi içinde, başta Orta Anadolu olmak üzere Kuzey-Orta Anadolu ve Kapadokya'nın güneyine kadar yayılan çok geniş bir alanda karşımıza çıkmaktadır²⁷. Boya bezemeli kapların yanı sıra seramik konteksti içerisinde çok sayıda siyah renkli parlak ağızlı (Black Lustrous) mallar ve Akhaemenid kaseler de yer almaktadır.

Orta Demir Çağı'na ait buluntular ise kuzeydoğu sektördeki tahribat alanı ile basamaklı açmadan ele geçen az sayıda boyalı seramik ve monokrom malzemeyle temsil edilmekte olup henüz steril bir mimari tabaka açığa çıkarılmamıştır.

Erken Demir Çağı Tabakası

Höyükteki Erken Demir Çağı buluntuları kuzeydoğu sektördeki tahribat alanının kuzeyinde, tahribattan belli ölçüde korunmuş olan külle kaplı bir taban, bu tabanla ilişkili duvar kalıntıları ve dönemin karakteristik seramikleriyle temsil edilmektedir. Mimari olarak tanımlayabileceğimiz öğeler, büyük sarnıcın hemen üzerinde, ana kayanın meydana getirdiği sağlam zeminlerin aralarına örülen taş duvar kalıntıları ve bunlarla

bağlantılı taban parçalarından oluşmaktadır. Bu dağınık mimari ile ilişkili olarak, büyük boyutlu dört adet taşın basitçe kare oluşturacak şekilde yerleştirilip iç kısmı kerpiç sıvanan bir ocak ve çevresinden çok sayıda Erken Demir Çağı seramiği açığa çıkarılmıştır. Kaba mineral katkılı ve el yapımı olan bu seramikler yoğunluklu olarak açık çanak formları ve *hole mouth* adı verilen çömleklerden oluşmaktadır. Doğu Anadolu'dan bildiğimiz örneklerle paralellik gösteren bu buluntular içinde yivli seramik bulunmamaktadır. Ancak kazılan alanın anakaya üzerinde, yüzeyin hemen altında yer aldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim stratigrafik düzende höyük yükseltisi içerisinde tespit edilecek steril tabakaların Erken Demir Çağı ile ilgili bilgilerimizi netleştireceği şüphesizdir.

MÖ 3. ve 2. Binyıl Tabakaları

MÖ 2. binyıla ait verilerimiz yine tahribat çukuru etrafındaki steril olmayan dolgu içerisinde gelmektedir. Bahsi geçen veriler Assur Ticaret Kolonileri Dönemi'ne tarihlenen kurşun bir tanrı figürünü parçası, Suriye üslubunda bir silindir mühür ve taştan bir Hitit balta kalıbının yanı sıra az sayıda olmakla birlikte Erken Hitit ve Hitit İmparatorluk Dönemi seramiklerinden oluşmaktadır. Söz konusu buluntular bir başka çalışmanın konusu olmakla beraber höyüğün özellikle Assur Ticaret Kolonileri güzergahında muhtemel bir uğrak noktası olduğunun ön habercisi niteliğindedir.²⁸

Erken Tunç Çağı ile ilgili olarak en dikkat çekici buluntuları ise sayıca az olmakla beraber Erken Transkafkasya seramikleri oluşturmaktadır. Bugüne dek Maraş'ın kuzey ovalarındaki farklı yüzey araştırmalarında tespit edilen Erken Transkafkasya çanak çömleğinin sistemli bir kazıda ilk kez tespit edilmesi umut vericidir. ETr kültürünün Amik ovası ve Khirbek Kerak gibi daha güney bölgelere yayılımında Tanır Yasıhöyük verilerinin önemli bir yer tutacağı düşünülmektedir. Yine Aynı kontekste ele geçen Kenan tipi dilgiler de güney ile olan bağlantıları göstermesi açısından önemlidir. Bu buluntular dışında, Orta Anadolu'nun boyalı Erken Tunç Çağı seramik geleneklerinin de höyükte az sayıda örnekle temsil edildikleri gözlemlenmiştir.

27 Genz 2007, 142; Dönmez 2010, 147-150; Genz 2011, 349; Kealhofer ve Grave 2011, 421.; Dönmez 2015, 79.

28 Assur Ticaret Kolonileri Dönemine ait buluntular farklı bir makale olarak yayına hazırlanmaktadır.

MÖ 6. ve 4. Binyıl Tabakaları

Höyüğün kuzeydoğu sektöründeki çalışmalarda teraslama yöntemiyle höyük yamacına yapılan Geç Demir Çağı'na ait yapıların hemen altında, Kalkolitik Döneme ait tabaka ve buluntular tespit edilmiştir (Fig.15). Yine Kalkolitik Döneme ait mezarların da tespit edildiği bu çalışmalardaki en önemli verileri, ender rastlanılan taban altı kafatası gümüşü ve bilinçli kafatası deformasyonu gibi kültürel uygulamalar oluşturmaktadır. 2023 sezonun son günlerinde ulaşılan bu veriler ileri bir incelemeye muhtaç olup, detaylı bilgiler bir başka çalışmada ele alınmalıdır. Az sayıda örnekle temsil edilen Obeyd Dönemi seramikleri ise bölgenin Güney Mezopotamya ile olan kültürel bağlantılarını göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Tarihsel Değerlendirme ve Sonuç

Tarihsel süreçte, Kahramanmaraş'ın kuzeyindeki ovalarda, yerleşim karakterini belirleyen en önemli unsur Hurman Suyu'dur. Bu çay kıyısında kurulmuş olan Tanır Yassihöyük ve yaklaşık 30 km mesafede yer alan Elbistan – Karahöyük yerleşmeleri aynı zamanda Hitit yol güzergahının da belirleyicisidir. Kuzeybatıda dar bir boğazdan Afşin Ovası'na girerek güneye devam eden ve Elbistan Ovası'nda Ceyhan Nehri'ne bağlanan Hurman Suyu, Afşin-Elbistan ovalarını Sarız üzerinden Orta Anadolu'ya bağlayan yol güzergahının da temelini oluşturur.²⁹

Yazılı kaynaklar açısından bakıldığında Elbistan Ovası'nın MÖ 2. binyıl başlarında (Assur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde) önemli bir geçiş noktası olduğu genel kabul gören bir görüştür. Anadolu tarihinde Assurla yakın politik ve ekonomik bağların kurulduğu bu dönemde Assurlu tüccarların Orta Anadolu'ya giderken iki ana güzergâh kullandıkları varsayılmaktadır. Bunlardan kuzeydeki Elazığ – Tohma Çayı – Gürün – Darende, güneydeki ise Maraş – Göksun – Kemer – Sarız ve Zamanti üzerinden Kültepe'ye ulaşmaktadır. Bununla beraber söz konusu yollara değişik ara yollar eklenerek alternatif güzergâhlar kullanıldığı yönünde birçok öneri de bulunmaktadır.³⁰

Dönemin genel özelliği olarak, Anadolu'daki

merkez olan Kaneş Karum ile Mezopotamya'daki merkez Assur şehri arasında, ana güzergâhlar üzerinde kurulmuş çok sayıda *Karum* (ticaret merkezi) ve *Wabartum* (konaklama merkezi) yerleşimi yer almaktadır. Kültepe Kaneş Karum II ve Ib tabakalarında ele geçen tabletlerden ismi bilinen bu yerleşimlerin büyük çoğunluğunun yeri kesin olarak bilinmemekle beraber Anadolu'nun çeşitli bölgelerine lokalizasyon önerileri yapılmaktadır. Başta MÖ 2. binyılın önemli bir krallığı olan *Mama* ve bu krallığa bağlı prenslikler olmak üzere, *Timilkia*, *Salahsua*, *Hurama/Hurma*, *Tegarama*, *Kussara*, *Hahhum* ve *La(hu)wazantiya* (*Luhuzattia*, *Lusaanda*) gibi kent ve kent devletleri birçok bilim insanı tarafından Elbistan – Afşin – Göksun ovalarıyla bağlantılı olarak lokalize edilmektedir.³¹ Elbistan – Karahöyük ve/veya Tanır – Yassı Höyük özellikle, MÖ 2. binyıla ait çivi yazılı belgelerde sıklıkla adına rastlanan *La(hu)wazantiya* ve ona çok yakın konumda yer alan *Hurama/Hurma* kentiyle bağlantılı olarak ön plana çıkmaktadır.³² Tanır Yassihöyük'te 2021 yılında gerçekleştirilen ilk kazılarda, henüz steril tabakalardan ele geçmemiş olmakla birlikte, Assur Ticaret Kolonileri döneminin varlığını kanıtlayan buluntular gün yüzüne çıkarılmıştır. Seramik buluntuların yanı sıra ele geçen ingotlu Hitit taş balta kalıbı ve kurşun tanrı figürini başta Kültepe olmak üzere dönemin birçok önemli ticari ve idari merkezinde ele geçmiştir. Hitit İmparatorluk dönemindeyse *La(hu)wazantiya* şehri ve çevresi daha da önem kazanır. III. Hattuşili'nin eşi Pudu-hepa'nın memleketi de olan *La(hu)wazantiya* dönemin yazılı kaynaklarında sıklıkla karşımıza çıkar. Bu dönemde Kizzuwatna ülkesinin bir parçası olarak da anılan *La(hu)wazantiya* şehri için yapılan lokalizasyon önerileri arasında Tanır Yassihöyük, Elbistan – Karahöyük, Tatarlı Höyük ve Sirkeli Höyük yer almaktadır. Tanır Yassihöyük dışında adı geçen yerleşmelerde kazı çalışmaları yapılmış olmakla beraber *La(hu)wazantiya* şehri ile kesin özdeşlik kurulabilecek yeterli arkeolojik ve filolojik veri henüz tespit edilmemiştir. Tanır Yassihöyük'te ise yine karışık kontekstlerde ele geçen çanak çömlek parçaları yerleşimdeki Hitit Dönemi tabakalarının varlığını kanıtlar nitelikte

29 Konyar 2010b; Konyar 2011: 38,

30 Garstang ve Gurney 1959; Brown 1967; Orlin 1970; Barjamovic 2011.

31 Monte ve Tischler 1978: 124-126; Goetze 1940: 73; Orlin 1970: 142-145; Garstang ve Gurney 1959: 52-53; Yigit 1997; Günbattı 2017:103; Çifçi 2013: 146.

32 Balkan 1957; Forlanini 1988; Yiğit 1997; Gökçek 2005.

olup, henüz bahsi geçen lokalizasyon önerilerine cevap vermekten uzaktır. Ancak bu seramiklerin ele geçtiği kuzeydoğu sektöründe, Geç Demir Çağı yapılarının, alttaki tabakaları sıyrarak Prehistorik Dönem yapılarının üzerine oturması, Hitit tabakalarını höyüğün farklı alanlarında aramamız gerektiğini göstermiştir. Aynı durum Erken ve Orta Demir Çağı için de geçerliliğini korumaktadır. Geç Hitit krallıklarından Gurgum ve başkenti Marqaşi, günümüz Kahramanmaraş merkezine lokalize edilmekle birlikte, Güneydoğu Torosların kuzeyindeki alanların, Arslantepe merkezli Melitene Krallığı'nın etkisi altında olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Afşin'in Tanır beldesinde Sahren olarak adlandırılan kaynak suyu civarında 2009 yılında tespit edilen hiyeroglif yazıt,³³ Elbistan – Karahöyük kazılarında Geç Hitit tabakasında açığa çıkarılan Karahöyük Steli³⁴ ve Izgın Stelleri bu durumu destekler niteliktedir.³⁵

Geç Hitit Krallıkları'nın yıkılmasından sonra bölgede oluşan iktidar boşluğu önce Yeni Asur İmparatorluğu ardından da Kral Aribaios liderliğinde bir süreliğine siyasi birliğini sağlayan Kappadokya Krallığı tarafından doldurulmuş olmalıdır.³⁶ Ksenophon, Lydia liderliğinde Medlere karşı oluşturulan koalisyonunda, Büyük Phrygia kralı Artakamas, Hellespontos Phrygiası Kralı Gabaidos ile birlikte Kappadokia kralının da bulunduğunu yazmaktadır.³⁷ Aribaios'un Hyrkaniyalılar ile giriştiği mücadele sırasında yaşamını yitirmesiyle birlikte krallığın da sonu gelmiştir.³⁸

Bölgedeki belirsizlik MÖ 550 yılı itibarıyla Akhaemenid hakimiyeti ile bir süreliğine sona ermiş ve Kataonia, Kappadokya satraplığının alt yönetim birimi olarak organize edilmiştir. MÖ 6 – 4. yüzyıllarda Tanır Yassıhöyük'te yoğun bir yerleşimin gerçekleştiği görülmektedir. Höyüğün merkez sektöründeki açmalarda yapılan kazılar, benzerlerine Akhaemenid Dönem yönetim merkezlerinde rastlanan mermer tabakların taban üstü buluntu olarak ele geçtiği, ince işçilikle yapılmış bir yapı kalıntısını ortaya çıkarmaya başlamıştır. Bu da yerleşimin kamusal mimariye

şahip olduğunu ve önemli bir merkez olarak varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

Tanır Yassıhöyük'te bundan sonraki süreçle ilgili en detaylı verileri MS 3. yüzyıl, Roma Dönemi tabakalarından elde etmekteyiz. Roma İmparatorluğu'nun 3. yüzyıl krizi sırasındaki batıda Gallia'nın, doğuda ise Palmyra'nın güçlenerek bağımsız hâle gelmesiyle ortaya çıkan bölünmenin izlerine Yassıhöyük'te de rastlanmaktadır. Erken İmparatorluk Dönemi'ne ait buluntuların azlığı karşısında MS 3. yüzyılın sonlarına doğru höyük üstündeki yerleşimin yoğunlaştığı görülmektedir. Merkez sektörde gerçekleştirilen kazılarda, henüz dini bir işlevi olup olmadığını bilmediğimiz fakat az sayıda benzer örneğini Kuzey Suriye erken dönem kilise mimarisinde gördüğümüz bazilika yapısı ile çeşitli yapı komplekslerinin inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu yapılarda tespit edilen sikkeler, özellikle MS 268 – 275 arasındaki politik süreci net olarak ortaya koymaktadır. Görece iyi durumda olan bu altı sikkeden biri II. Claudius, biri Vaballathus, dördü ise Palmyra zaferi sonrasında Aurelianus dönemine ait olup yaklaşık 8 yıllık bir sürecin siyasi gelişmelerini yansıtmaktadır.

İmparatorluğun üçüncü yüzyılda içine girdiği kriz Diocletianus ve Constantinus'un imparatorlukları döneminde hafiflemesiyle, Kataonia bölgesinde de kentleşme yoğunlaşmıştır. Bu dönemde Kokusos (Göksun) ve Arabissos (Afşin) kent statüsüne ulaşmıştır.³⁹ Komana – Kokusos, Arabissos – Meletene ve Arabissos – Tanadaris (Tanır) yolları, önemli sefer ve ticaret yolları hâline gelmiştir.⁴⁰ Tanır Yassıhöyük'teki buluntuların MS 5. yüzyıl sonrasına gitmediği göz önünde bulundurulduğunda, yerleşimin 4. ve 5. yüzyıllarda varlığını sürdürmüş olabileceğini fakat Arabissos ile Tanadaris gibi iki büyük kent ve Afşin Ovası'nda gelişen diğer kasabaların arasında zamanla önemini yitirdiğini söylemek mümkündür.

33 Alparşlan ve Alparşlan 2011.

34 Özgüç ve Özgüç 1949.

35 Konyar 2010b: 154.

36 Simon 2022: 695- 701.

37 Ksen.Kyr. 2.1.5.

38 Ksen. Kyr.4.2.31.

39 Ptolemaios, Kataonia kentlerini şu şekilde saymaktadır: Kabassos, Kappadokia Komanası, Tynna, Tirallis, Kybistra, Claudiopolis, Dalisandros, Paduandos, Mopsukrene, Tanadaris, Leandis: Ptol. Geog. 5.7.7. Fakat bunlardan yalnızca Komana ve Tanadaris (Tanır) Kataonia bölgesine lokalize edilebilmektedir. Fakat Ptolemaios'un Kataonia'yı Kappadokya eyaletinin *strategia*'sı olarak ele aldığını ve bunun da siyasi sınırı ifade ettiği akıldla bulundurulmalıdır.

40 Bölgede yoğun olarak bulunan mil taşları için bkz. Sterrett 1888: 240 – 307.

Bibliyografya

- Ahrens et al 2008: A. Ahrens, E. Kozal, C. Kümmel, I. Laube, M. Kovak, "Sirkeli Höyük – Kulturkontakte in Kilikien Vorbericht über die Kampagnen 2006 und 2007 der deutsch-türkischen Mission", *IstMitt* 58.
- Arslan ve Bulut 2020: M. Arslan, E. Bulut, "Eskiçağ'da Kappadokia Bölgesi'nin Sınırları", *Journal of History Studies* 9/2, 49 – 65.
- Balkan 1957: K. Balkan, *Letter of King Anum-Hirbi of Mama to King Warshama of Kanish*, Ankara.
- Balderstone 2009: S. Balderstone, *Early Church Architectural Forms: A Theologically Contextual Typology for the Eastern Churches of the 4th – 6th Centuries*, Melbourne.
- Butler 1969: H.C. Butler, *Early Churches in Syria Fourth to Seventh Centuries: Edited and completed by E. Baldwin Smith 1929*, Amsterdam.
- Barjamovic 2011: G. Barjamovic, *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*, Copenhagen.
- Brown 1967: G.H. Brown, "Prehistoric Pottery from the Antitaurus", *AS* 17, 123 – 164.
- Burgersdijk 2018: D. Burgersdijk, "Rome and Palmyra in the Crisis of the Third Century CE", *Conference: International Symposium on Hellenistic Legacies on the Silk Road*, Tianjin, 2018, 1 – 12.
- Çifçi ve Greaves 2010: A. Çifçi, A. M. Greaves, "Settlement Patterns in the Second and First Millennia BC Elbistan Plain", *Anatolica* 36, 89-110.
- Çifçi 2013: A. Çifçi, "MÖ İkinci Binyılda Elbistan Ovası ve Çevresi", O. Tekin, M.H. Sayar, E. Konyar (Ed.), *Tarhan Armağanı M. Taner Tarhan'a Sunulan Makaleler*, İstanbul, 143 – 157.
- Doğan Alparslan – Alparslan 2011: M. Doğan Alparslan, M. Alparslan, "Kahramanmaraş/Tanır'da Bulunan Luwi Hiyeroglifli Bir Yazıt: Öncü Rapor", *TÜBA-AR* 14, 317 – 322.
- Dönmez 2010: Ş. Dönmez, "Yeni Arkeolojik Gelişmeler Işığında Orta Karadeniz Bölgesi Demir Çağ Kültürüne Genel Bir Bakış", *Anadolu Araştırmaları* 19/1 – 2006, 2010, 13 – 19.
- Dönmez 2014: Ş. Dönmez, "Byzantion'un (İstanbul) Kolonizasyonu Üzerine Yeni Değerlendirmeler", *Restorasyon Yıllığı* 8, 47 – 54.
- Dönmez 2015: Ş. Dönmez, "Oluz Höyük Kazıları Işığında Kuzey-Orta Anadolu (Pontika Kappadokia) Akhaimenid Varlığına Güncel Bir Bakış", *TÜBA-AR* 18, 2015, 71- 109.
- Forlanini 1988: M. Forlanini, "The Geography of Hittite Anatolia in the Light of the Recent Epigraphical Discoveries", S. Alp, A. Süel (ed), *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri* 1998, Ankara, 217 – 22.
- Garstang ve Gurney 1959: J. Garstang, O.R. Gurney, *The Geography of the Hittite Empire*, London.
- Genz 2007: H. Genz, 'Late Iron Age occupation on the northwest slope at Boğazköy' in Çilingiroğlu, A., Sagona, A. (Ed.), *Anatolian Iron Ages 6: The Proceedings of the Sixth Anatolian Iron Ages Colloquium, 16–20 August 2004, Eskişehir*. Leuven, 135–52.
- Genz 2011: H. Genz, "The Iron Age in Central Anatolia", G. Tsatskheladze (ed.), *The Black Sea, Greece, Anatolia and Europe in the First Millennium BC*, Leuven, 331-369.
- Goetze 1940: A. Goetze, *Kizzuwatna and the problem of Hittite Geography*, New Haven.
- Gökçek 2005: "Kültepe Tabletlerinde Maraş Bölgesi", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6 – 8 Mayıs 2004, Kahramanmaraş)*, İstanbul, 309 – 318.
- Günbatı 2017: C. Günbatı, *Kültepe – Kaniş Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler*, Kayseri.
- Haevernick 1977: Th. E. Haevernick, "Gesichtspelen", *Madrid Mitteilungen* 18, 152 – 231.
- Hogart ve Munro 1893: D.G. Hogart, J.A.R. Munro, *Modern and Ancient Roads in Eastern Asia Minor*, London.
- Kealhofer ve Grave 2011: L. Kealhofer – P. Grave, "The Iron Age on the Central Anatolian Plateau", Ed. S.R. Steadman – G. McMahon, *The Oxford of Ancient Anatolia*, New York, 415 – 442.
- Konyar 2008: E. Konyar, "Kahramanmaraş Yüzeysel Araştırması – 2007", *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, İstanbul, 175 – 186.
- Konyar 2010a: E. Konyar, "İlk Tunç Çağı'ndan Orta Demir Çağı'na Kahramanmaraş", Filiz Özdem (Ed.), *Dağların Gazeli Maraş*, İstanbul, 125 – 155.
- Konyar 2010b: E. Konyar, "Kahramanmaraş Yüzeysel Araştırması – 2009", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü – Haberler* 30: 26 – 28.
- Konyar 2011: E. Konyar, "Kahramanmaraş Yüzeysel Araştırması 2010," *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C.2, Ankara*: 35 – 50.
- Kökten 1960: İ.K. Kökten, "Anadolu Maraş Vilâyetinde Tarihten Dip Tarihe Gidiş", *Türk Arkeoloji Dergisi* 14, 42 – 52.
- Orlin 1970: L.L. Orlin, *Assyrian Colonies in Cappadocia*, Paris.
- Özgüç 1948: T. Özgüç, "Elbistan Ovası'ndaki Tetkik Gezileri ve Karahöyük Kazısı", *Bellekten* 12/45, 226 – 232.
- Özgüç ve Özgüç 1949: T. Özgüç, N. Özgüç, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Karahöyük Hafriyatı Raporu 1947. Ausgrabungen in Karahöyük, Bericht über die im Auftrage der Türkischen Geschichtskommission im 1947 durchgeführten Ausgrabungen*. Ankara.

- Özman ve Doğan 2021: R. Özman, E. Doğan, “Aurelianus ve Palmyra Krallığı'nın Çöküşü”, B. Çatma (Ed.), *Tarih ve Toplum Yazıları: Prof. Dr. Mehmet Karagöz Armağanı*, Ankara, 353 – 374.
- Ramsay 1890: W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, Cambridge.
- Robinson 1921: E. S. G. Robinson, “Coins of Aspeiasas Satrap of Susiana”, *Numismatic Chronicle* 5/1, 37 – 38.
- Seedfried 1979: M. Seefried, “Glass Core Pendants Found in The Mediterranean Area”, *Journal of Glass Studies* 21, 17 – 26.
- Sekunda 1988: N. Victor Sekunda, “Some Notes on the Life of Datames”, *Iran* 26, 35 – 53.
- Simon 2022: Z. Simon, “Pre-Achaemenid kingdom of Cappadocia and the Identification of Kerkenes Dağ”, J. Boardman, J. Hargrave, A. Avram, A. Podossinov (Ed.), *Connecting the Ancient West and East*, c.1, Bristol, 695 – 702.
- Speidel 2019: M. A. Speidel, “Hellenistic Kingdom of Cappadocia”, O. Tekin (Ed.), *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu*, İstanbul, 118 – 131.
- Sterrett 1888: J.R.S. Sterrett, *An Epigraphical Journey in Asia Minor*, c.2, Boston.
- Thonemann 2013: P. Thonemann, “Phrygia: An Anarchist History, 950 BC – AD 100”, *Roman Phrygia*, Cambridge, 1- 40.
- Uysal ve Çifçi 2021: B. Uysal, A.Çifçi, “2015 – 2020 Excavations at Elbistan Karahöyük and Hamzatepe: A Hittite Settlement and its Cemetery in the Elbistan Plain”, S.R. Steadman, G. MacMahon, *The Archaeology of Anatolia*, vol.IV, Cambridge, 96 – 108.
- Von der Osten 1929: H.G. Von der Osten, *Explorations in Central Anatolia Season of 1926*, Chicago.
- Watson 1999: A. Watson, *Aurelian and the Third Century Crisis*, London.
- Wheatley ve Dunn 2020: P. Wheatley, C. Dunn, *Demetrius the Besieger*, Oxford.
- Yıldızturnan 2020: D. Yıldızturnan, “Hellenistik Dönem'den Geç Antik Çağ'a Kadar Kataonia Bölgesi”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 52, 216 – 229.
- Yiğit 1997: T. Yiğit, “Eski Anadolu Kentlerinden Luhuzatia/Lawazantiya'nın Tarihi ve Lokalizasyonu Üzerine”, *Bellekten* 61/230, 1 – 14.

Makale Gönderim Tarihi: 20.01.2024

Makale Kabul Tarihi: 28.04.2024

ELİF BAŞTÜRK

Orcid ID: 0000-0003-3937-7799

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Kırşehir/TÜRKİYE

elif.basturk@gmail.com

AHMET TÜRKAN

Orcid ID: 0000-0002-3358-0828

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü

Eskişehir/TÜRKİYE

aturkan@ogu.edu.tr

Fig. 1. Tanır Yassihöyük'ün Yerini Gösterir Harita

Fig. 2. Tanır Yassihöyük'ün Kuzeydoğudan Genel Görünümü

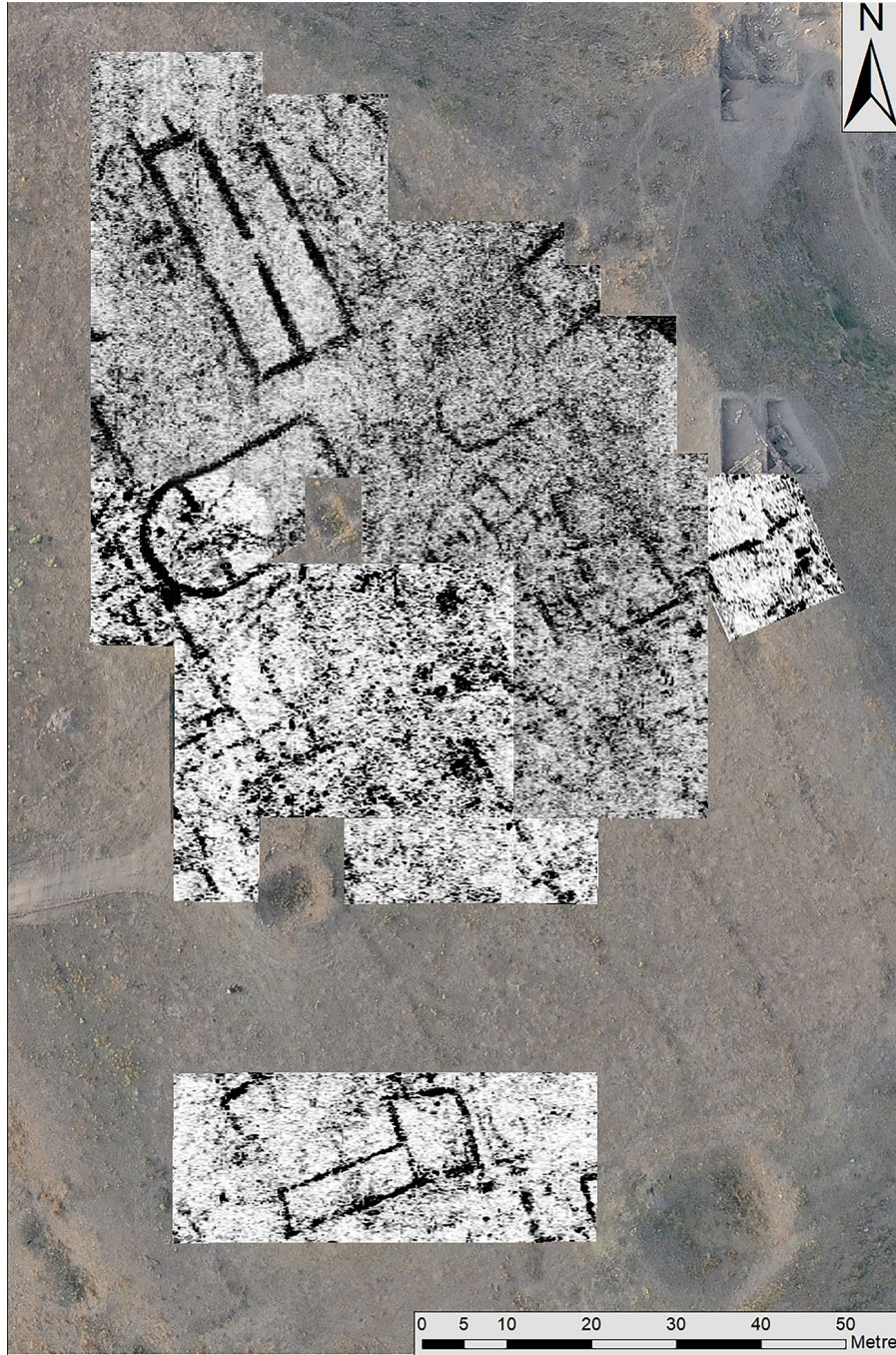

Fig. 3. GPR – Manyetik Tarama ile Tespit Edilen Mimari Kalıntılar

Fig. 4. Roma Dönemi 1. Yapı Katına (TYH. IA) Ait Apsis İçine İnşa Edilen Mimari Kalıntılar

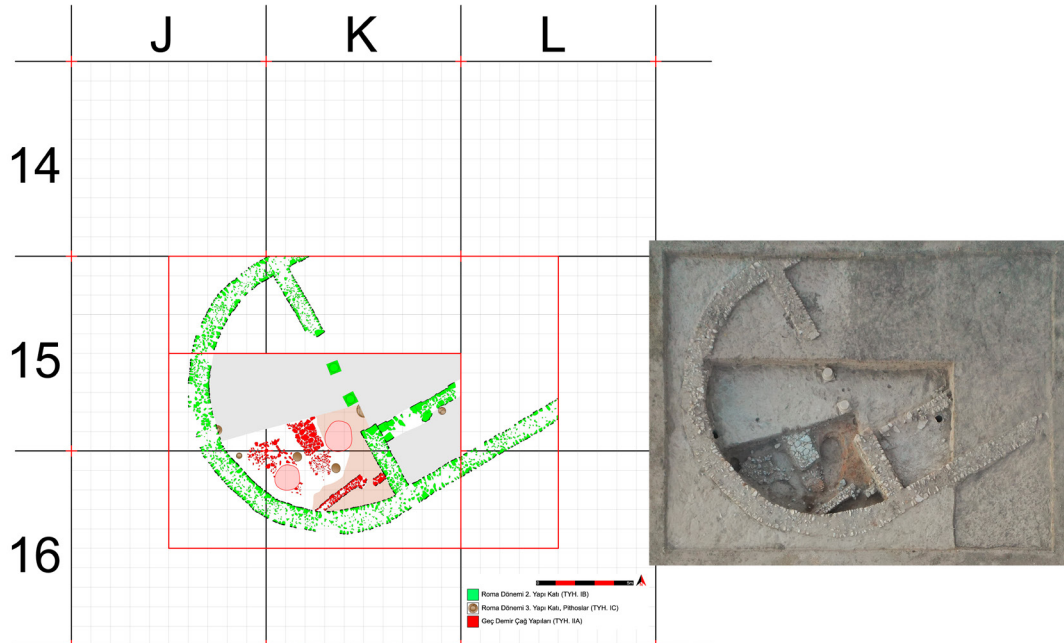

Fig. 5. : Roma Dönemi 2. Yapı Katı (TYH. IB) Bazilika Yapısının Apsis Kısmı ve Tabanı altındaki tahrip olmuş TYH. IIA Tabakası

Fig. 6. Roma Dönemi 2. Yapı Katı (TYH. IB) Domestik Mekanlar

Fig. 7. Roma Dönemi 3. Yapı Katı (TYH. IC), Depolama Alanı ve Pithoslar

Fig. 8. Roma Dönemine Ait Sikkeler

Fig. 9. Roma Dönemi Seramik Örnekleri

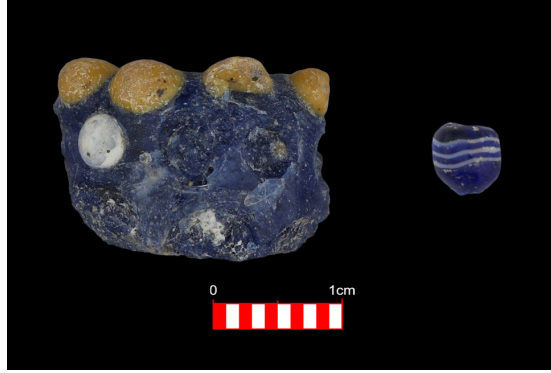

Fig. 10. Fenike Tipi Cam Boncuklar

Fig. 11. Merkez Sektördeki TYH IIA ve IIB Yapıları

Fig. 12. Kuzeydoğu Sektördeki Geç Demir Çağı Koridoru ve Çevresindeki Mekanlar

Fig. 13. Geç Demir Çağı Boyalı Seramik Örnekleri

Fig. 14. Geç Demir Çağı Koridoru Üzerindeki Yekpare Bloklar

Fig. 15. Kalkolitik Dönem Mimarisi ve Mezarlar

Eski Smyrna'da Tunç Çağı-Demir Çağı Geçişine İlişkin Yeni Veriler

[NEW DATA ON THE BRONZE AGE/IRON AGE TRANSITION IN OLD SMYRNA]

Bora ERTÜZÜN-Başak ONGAR-Carmelo COLELLI

Anahtar Kelimeler

Geç Tunç Çağı, Erken Demir Çağı, Protogeometrik Dönem, Gri Seramik, El Yapımı Seramik.

Keywords

Late Bronze Age, Early Iron Age, Protogeometric Period, Gray Ware, Handmade Ware.

ÖZET

Eski Smyrna, Batı Anadolu'da Tunç Çağı'ndan Klasik Dönem'in sonuna kadar kesintisiz kültür tabakalarına sahip az sayıdaki merkezden biridir. Bu özelliği, kenti Batı Anadolu'daki kültürel değişimin izlerini taşımasından dolayı önemli bir yere koyar. İlk kez Erken Tunç Çağı'nda iskân edilen kentin MÖ 11. yüzyılın sonu-10. yüzyılın başında bölgeye ulaşan Hellen topluluklarıyla kültürel bir değişim sürecine girdiği kabul edilir. 1948-51 yıllarında yürüttüğü çalışmalar sırasında Akurgal, bu değişimi gözlemlemiş ve Eski Smyrna'da Tunç Çağı'nın sonunu Demir Çağı'nın ise başlangıcını temsil eden "Aiol Yerleşimi" olarak adlandırdığı yeni bir yapı katı tespit etmiştir. 2017 yılında yeniden araştırılmaya başlanan Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı kültür tabakaları, S-XVI Açması'nda Akurgal'ın aktardığı gibi yeni bir yapı katının varlığını doğrulamış; ancak bu yapı katının aktarıldan daha farklı bir karaktere sahip olduğunu da göstermiştir. Bu çalışma 2017-18 yıllarında S-XVI Açması'nda yürütülen araştırmalardan yola çıkarak Eski Smyrna'da Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'na geçiş sürecindeki kültürel değişimi yorumlamayı amaçlamaktadır.

ABSTRACT

Smyrna, one of the few centers in Western Anatolia with continuous layers from the Bronze Age to the end of the Classical Period, holds significant importance due to its ability to reflect the traces of cultural change in Western Anatolia. The city, which witnessed settlement in the Early Bronze Age, entered a cultural transformation process with the arrival of Hellenic communities in the late 11th-early 10th century BC. During his excavations conducted between 1948 and 1951, Akurgal observed this change and identified a new layer in Old Smyrna, which he referred to as the "Aeol Settlement," representing the end of the Bronze Age and the beginning of the Iron Age. Resurveyed in 2017, the Late Bronze Age-Early Iron Age cultural layers in Trench S-XVI confirmed the existence of a level as reported by Akurgal, but also showed that it had a different character than the one reported. Based on the research carried out in Trench S-XVI in 2017-18, this study aims to describe the cultural change during the transition from the Bronze Age to the Iron Age in Old Smyrna.

Giriş

Eski Smyrna'da ilk sistemli arkeolojik kazılar 1948-51 yıllarında yürütülmüş ve bu çalışmalarda yerleşimin stratigrafik yapısının belirlenmesi amaçlanmıştır.¹ Araştırmalar sırasın-

da yerleşimin farklı noktalarında Tunç Çağı ve Demir Çağı'na ait yapı katlarına ulaşılmış, kentin MÖ 3. binyıldan MÖ 3. yüzyıla uzanan gelişim süreci sınırlı veriyle de olsa ortaya koyulabilmiştir (Figür 1). Eski Smyrna'da Tunç

1 1948-51 yıllarında gerçekleştirilen araştırmalara ait raporlar için bkz. Akurgal 1950; Cook 1952: 104-106;

Cook 1958/1959. Araştırmaların yürütüldüğü alanlar için bkz. Nicholls 1958/1959.

Çağı'na ilişkin elde edilen verilerin büyük bir kısmı ise çalışmalarına bu yıllarda başlanan E Açması ve B Açması'ndan gelmektedir. Akurgal, E Açması'nda Troia I-II yerleşimlerine çağdaş seramiklerle değerlendirdiği en erken yapı katını "Bayraklı I" olarak adlandırmış ve Erken Tunç Çağı'na tarihlenmiştir. B Açması'nda ise Troia VI yerleşimine çağdaş seramiklerle değerlendirdiği daha geç bir yapı katı belirlenmiş ve "Bayraklı II" olarak adlandırdığı bu yapı katını 1968-72 yıllarında H Açması'nda da tespit etmeyi başarmıştır.² Böylece Akurgal, kentin MÖ 2. binyıl kültür tabakalarını doğrulama fırsatı bulmuş ve Eski Smyrna'da Tunç Çağı'nı MÖ 3000-2500, MÖ 2500-2000 ve MÖ 1800-1200'e tarihlenen üç dönem ile ele almıştır.³ Bayne ve Spencer ise kazı raporlarından ve buluntulardan yola çıkarak B Açması'nda 14 farklı yapı katı tespit edildiğini, en alttan başlamak üzere Yapı Katı 1-3'ün Erken Tunç Çağı, Yapı Katı 4-6'nın Erken/Orta Tunç Çağı geçişi, Yapı Katı 7-10'un Troia VI yerleşiminin erken/orta evresi ve Yapı Katı 11-14'ün Troia VI yerleşiminin geç evresi ile çağdaş olduğunu ifade etmişlerdir.⁴ Ancak kontekst buluntularının sistematik bir biçimde yayınlanmaması sebebiyle somut verilerle desteklenemeyen bu görüşler, Eski Smyrna'da Tunç Çağı stratigrafisi hakkında çeşitli belirsizliklere sebep olmuştur.

2014 yılıyla kentin Tunç Çağı'ndaki gelişimini anlamak adına çalışmalara yeniden başlanmıştır. E Açması'nın bulunduğu noktada açılan ve "Batı Açması" olarak adlandırılan yeni kazı çukurunda Erken Tunç Çağı'na (MÖ 3000-2000) ve H Açması'nda yürütülen çalışmalarda Orta Tunç Çağı'na (MÖ 2000-1600) tarihlenen yapı katları saptanarak eski araştırmaların sonuçları teyit edilmiştir.⁵ Geç Tunç Çağı'na (MÖ 1600-1100) ilişkin ise H Açması'nda tespit edilen iki zayıf yapı katının dışında bir veri elde etmek mümkün olmamıştır. Demir Çağı yerleşiminin hemen altında tespit edilen ilk yapı katında bir pithos ve onu çevreleyen bir

taş sırası üzerinde ikisi minyatür olmak üzere dört adet el yapımı açık kap ele geçmiştir. Altındaki ikinci yapı katında ise kerpiçten bir fırına ait kalıntılar izlenmiştir. Birinci yapı katı ele geçen el yapımı seramikler ve küçük buluntular göz önüne alınarak Geç Tunç Çağı'nın geç safhasına, ikinci yapı katı ise monokrom seramik buluntularıyla Geç Tunç Çağı'nın erken safhasına tarihlenmiştir.⁶ Ancak oldukça küçük bir alanda tespit edilen bu yapı katlarında buluntu açısından zengin kontekstlerin ele geçmemesi kültür tabakaları hakkında kesin yorumlar yapmayı güç kılmaktadır. Geç Tunç Çağı'na dair elde edilen sınırlı verilerin yanına, 2021 yılında Batı Açması'nda tespit edilen tekil bir mezar⁷ ve S-XVI Açması'nda yürütülen çalışmalarda ele geçen bir matara ile Geç Hellas IIIB2 (MÖ 1250-1200) dönemi stil özellikleri gösteren Myken skyphos parçasını eklemek mümkündür. S-XVI Açması'ndaki bu kültür tabakası Geç Tunç Çağı yerleşiminin zayıf izlerini taşısa da kontekst içinden bu tarihi doğrulayacak daha fazla veri elde etmek mümkün olmamıştır.⁸ Dolayısıyla Eski Smyrna'da Geç Tunç Çağı'na ilişkin verilerimizin henüz yetersiz olduğunu ifade etmek gerekir. Bu stratigrafi sorunu, kültür tabakalarının zayıf olması kadar henüz Myken seramiği gibi nispeten daha tarihleyici mahiyetteki seramiklerin oldukça az ele geçmesi sebebiyle de çözümsüz kalmaktadır. Her ne kadar Eski Smyrna'dan ele geçen Myken seramik örnekleri bilinse de bu buluntuların büyük bir kısmı Demir Çağı tabakalarına karışmış bir şekilde tespit edilmiştir.⁹

Erken Demir Çağı yapı katlarında da durum farklı değildir. Akurgal, H Açması'nda yürütüldüğü çalışmalarda Protogeometrik Dönem'e tarihlenen üç yapı katı belirlediğini ve 7,00-6,60 m seviyesindeki kültür tabakasının ele geçen tüm bir oinokhoe ile Erken Protogeometrik

2 Akurgal 1950: 3-6; Cook 1958/1959: 9; Akurgal 1997: 14.

3 Akurgal 1997: 13-14.

4 Bayne ve Spencer 2007: 81, Fig.27.

5 Erdem 2016a: 4; Erdem 2017: 421; Tanrıver vd. 2022: 496-497; Tanrıver vd. 2023: 54. Eski Smyrna Tunç Çağı yerleşimine ilişkin güncel araştırmalar için bkz. Erdem 2016b; Erdem 2021; Erdem ve Eroğlu 2023; Erdem vd. 2023.

6 Erdem 2016a: 3-4; Erdem 2017: 420. Aşağıda aktarılacağı üzere benzer el yapımı örnekler Demir Çağı'nın erken safhalarında da görülmektedir.

7 MÖ 14. yüzyıla tarihlenen mezar için bkz. Tanrıver vd. 2022: 54, Res.2.

8 Tanrıver vd. 2022: 55-56.

9 Yeni araştırmalarda ele geçen bir örnek için bkz. Tanrıver vd. 2022: 498, Res.6c. Eski araştırmalar sırasında da Myken seramik örneklerinin ele geçtiği bilinmektedir. Ancak bu örneklerin kontekstleri hakkında somut bir veri bulunmamaktadır (Özgünel 1983: 709-712; Bayne ve Spencer 2007: 81).

Dönem'e (MÖ 1000-950) tarihlenebileceğini ifade etmiş; ancak kontekst içinden başka bir buluntu sunmamıştır.¹⁰ Güncel araştırmalarda ise kesin olarak Erken Protogeometrik Dönem'e tarihlenebilecek bir yapı katına henüz ulaşılmasa da bazı buluntu gruplarını bu dönem içinde değerlendirmenin mümkün olabileceği görülmüştür.¹¹

Akurgal'ın araştırmaları sırasında ortaya çıkan en dikkat çekici yapı katı ise Tunç Çağı ve Protogeometrik Dönem yerleşiminin arasına yerleştirilen süreçtir.¹² Akurgal, "Aiol Yerleşimi" olarak adlandırdığı ve MÖ 1050-1000'e tarihlendiği bu yapı katında Protogeometrik Dönem seramiğinin ele geçmediğini, yalnızca monokrom gri seramiklerin bulunduğunu ve bunların Tunç Çağı karakteri taşımadığını ifade etmiştir.¹³ Güncel Demir Çağı araştırmalarının yürütüldüğü R-XV Açması'nda Protogeometrik Dönem seramiğinin sayıca az da olsa ilk kez görülmeye başlandığı bir tabakadan elde edilen karbon örneğinin C14 analizi, Akurgal'ın önerdiği tarih aralığına yakınlığı açısından önemlidir. Örnek üzerine gerçekleştirilen analiz sonucu MÖ 1046±25 yılına işaret etmektedir ancak karbon örneği ile olası en geç tarihi saptanan bu kültür tabakası Akurgal'ın "Aiol Yerleşimi" için aktardığından oldukça farklı bir karakter sergilemektedir.¹⁴

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Eski Smyrna'da Geç Tunç Çağı ve Demir Çağı'nın erken safhasını temsil eden zengin kontekstlere ulaşmak mümkün olmamıştır. Ancak 2017 yılında Athena Caddesi'nin kuzeyinde açılan 5x5 m ölçülerindeki S-XVI Açması, bu eksikliği giderebilecek yeni veriler sunmuştur. Açmada zayıf bir Protogeometrik/Geometrik Dönem kültür tabakası ve hemen altında, 6,15-5,88 m seviyelerinde Protogeometrik Dönem seramiğinin artık görülmeyeceği, el yapımı/çark yapımı kaba seramikler ve monokrom seramiklerle temsil edilen yeni bir yapı katının varlığı tespit edilmiştir (Figür 2-3). Çok geçmeden aynı karakteri taşıyan kültür tabakaları R-XV Açması'nda 6,25-5,93 m ve R-XII/XIII Açması'nda 6,70-6,50 m seviyelerinde de görülmüştür.¹⁵ Böylece, Akurgal'ın H Açması'nda 6,40 m seviyesinde tespit ettiği "Aiol Yerleşimi"nin yalnızca 10 m doğusundaki R-XII/XIII ve H Açması'nın güneyinde yer alan R-XV Açması ve S-XVI Açması'ndaki kültür tabakalarına çağdaş olması gerektiği anlaşılmıştır.¹⁶ Sonuç olarak üç farklı açmada da Protogeometrik Dönem öncesine tarihlenebilecek homojen karaktere sahip tek bir yapı katı tespit etmek mümkün olmuştur. Bu çalışma, 1948-51 yıllarının ardından ilk kez S-XVI Açması'nda görülen Tunç Çağı-Demir Çağı geçiş tabakasına ait yeni buluntuları ortaya koymayı ve elde edilen yeni verilerle bu dönemin karakterini belirlemeyi amaçlamaktadır.

S-XVI Açması ve Buluntuları

S-XVI Açması'nda yürütülen çalışmalarda, kazıların başladığı 8,00 m seviyesinden 6,70 m seviyesine kadar tabakaların steril olmadığı görülmüştür. Ağız kenarına askı konsantrik yarım daire bezemeli skyphoslar (pendent semi-circle skyphos), dışa çekik ağız kenarına sahip düz kaideli fincanlar ve çeşitli kapalı kaplarla tanımlanan bu tabakalarda kimi zaman MÖ 8.

10 Akurgal 1997: 15, 18, Şek.4, Lev.7a-c. Cook da söz konusu buluntunun MÖ 10. yüzyılın ilk yarısına ait olabileceğini belirtmiştir (Cook 1958/1959: 10). Lemos ise bu örneği Koş mezarlarından ele geçen ve Geç Protogeometrik Dönem'e tarihlenecek bir örnek ile karşılaştırır (Lemos 2002: 71). Akurgal'ın aktardığı üzere eser şişkin gövdesiyle dikkat çeker. Ancak güncel araştırmalar şişkin gövdeli oinokhoelerin Geç Protogeometrik Dönem'in sonuna tarihlenecek kültür tabakalarında da ele geçmeye devam ettiğini, hamur rengi zeminin ise MÖ 9. yüzyıl sonuna kadar kullanıldığını göstermektedir. Batı Anadolu ve Ege adalarında hamur rengi zeminin kullanımı hakkında bkz. Lemos 2002: 72.

11 Erken Demir Çağı araştırmaları hakkında güncel bilgiler için bkz. Tanrıver vd. 2022: 498-500; Tanrıver vd. 2023: 55-57.

12 Akurgal, söz konusu yapı katında yalnızca gri seramiklerin ele geçtiğini aktarmış ve Aiol göçleriyle ilişkilendirdiği buluntulardan dolayı bu yapı katına Aiol Yerleşimi adını vermiştir (Akurgal 1997: 14-15).

13 Akurgal 1997: 14, 20.

14 Tanrıver vd. 2023: 55.

15 Tanrıver vd. 2022: 498-500; Tanrıver vd., 2023: 55-56.

16 Arazinin antik dönemde kuzeybatıdan güneydoğuya doğru bir eğime sahip olduğunu belirtmek gerekir. Bu eğim Erken Demir Çağı tabakalarının tamamında izlenebildiği gibi bugün mevcut haliyle korunan ve Klasik Dönem'e tarihlenecek yerleşimde de görülebilir. Dolayısıyla, kuzeyde yer alan H Açması ve R-XII/XIII Açması'nın güneyde yer alan R-XV Açması ve S-XVI Açması'na göre üst kotta olması olağan kabul edilmelidir.

ve 7. yüzyıla ait buluntuların ele geçmesi kontekstin güvenilirliğini azaltmaktadır. Ancak 6,70 m seviyesinin ardından Protogeometrik/Geometrik Dönem seramiği sayıca az olsa da steril bir kontekst içinde izlenebilmektedir. 6,70-6,46 m seviyelerindeki Geç Protogeometrik/Erken Geometrik Dönem'e tarihlenen kültür tabakası az sayıda boyalı seramiğin (Kat. No.1-2) yanında ele geçen monokrom seramikler ve el yapımı/çark yapımı kaba seramiklerle tanımlanabilir. 6,46-6,15 m seviyeleri arasında Protogeometrik Dönem boyalı seramiğinin tarihleyici bir niteliği olmasa da küçük parçalar halinde ele geçmeye devam ettiği görülür. Ancak tarihleyici verilerden uzak olan bu kültür tabakasını Protogeometrik Dönem içinde kesin bir aralığa koymak mümkün değildir. 6,15-5,88 m seviyelerinde ise Protogeometrik Dönem seramiğinin görülmediği, monokrom seramikler ve el yapımı/çark yapımı kaba seramiklerden oluşan kontekste sahip yeni bir yapı katına ulaşılar.

S-XVI Açması'nda Protogeometrik Dönem'den Geometrik Dönem'e geçerken seramik buluntuların gösterdiği değişimi Eski Smyrna'da Erken Demir Çağı araştırmalarının yürütüldüğü her açmada görmek mümkündür. MÖ 9. yüzyıl kültür tabakalarına ulaşılmalarıyla monokrom gri seramiklerin sayıca arttığı görülmektedir. Geç Protogeometrik Dönem'e gelindiğinde ise monokrom seramiğin yanında el yapımı kaba seramikler de karşımıza çıkar.¹⁷ Protogeometrik Dönem tabakalarında çoğu zaman parçalar halinde görülen bu üretimlerden bazılarının *in situ* durumda ele geçişi, el yapımı kaba seramiklerin Geç Protogeometrik Dönem'e kadar kullanıldığını gösterir. Dolayısıyla, Eski Smyrna'da Protogeometrik Dönem kontekstlerinin boyalı seramikler kadar çark yapımı MÖ 2. binyıl geleneğindeki monokrom seramiklerden, Protogeometrik Dönem'e tarihlenen monokrom gri seramiklerden ve el yapımı kaba seramiklerden oluştuğunu söylemek mümkündür.

S-XVI Açması'ndaki Protogeometrik Dönem öncesi yapı katının mimarisi hakkında söylebilecekler ise çok sınırlıdır. Açmada kuzey-güney yönelimli duvarlara ait olabilecek iki

zayıf taş sırası tespit edilmiştir (Figür 3). Batıdaki taş sırasına dayanarak inşa edilmiş bir fırın daha sonra doğudaki taş sırası ile tahrip edilmiştir. Tabanı korunarak ele geçen bir diğer fırının ise doğudaki taş sırasına dayanarak inşa edildiği görülmektedir. Dolayısıyla, bu alandaki yapı katları küçük buluntular ve seramikler ile birbirinden ayılamasa da mimari bulgularla bu dönemde iki evreli bir yerleşimin varlığından bahsetmek mümkündür. Aynı karakteri taşıyan R-XV Açması'ndaki yapı katında tespit edilen iki farklı yapı izi ise bu dönemde dörtgen planlı yapıların tercih edildiğini göstermektedir.¹⁸

Protogeometrik/Geometrik Dönem Boyalı Seramikleri (Kat.No.1-2, Figür 4)

S-XVI Açması'nda 6,70-6,46 m seviyelerinde ele geçen boyalı seramiklerin en önemli temsilcileri Kat.No.1-2'dir. Kat.No.1, boyunun alt kısmında ince firnis bant ve omuzda konsantrik yarım dairelerle bezeli olup eserin korunmuş kısmına bakılırsa tamamı firnisli bir gövdeye sahiptir. Korunan yüksekliğinin yaklaşık 8 cm olması eserin küçük bir oinokhoe ya da amphoriskos olarak değerlendirilmesine imkân verir. Nitekim iki form da Kat.No.1'e yakın örneklere sahiptir. Hem form hem de bezeme açısından oldukça yakın bir eser Akurgal ve Özgünel tarafından Orta Protogeometrik Dönem içinde değerlendirilmiştir.¹⁹ Kat.No.2, ilk kez Euböia Adası'nda gördüğümüz ve Batı Anadolu'daki çok sayıda merkeze ulaşan ağız kenarında askı konsantrik yarım daire bezemeli bir skyphostur.²⁰ Bezeme alanının alt kısmını sınırlayan iki ince firnis bant dışında²¹ Euböia Adası'ndan bildiğimiz standart bezeme

18 Tanrıver vd. 2022: 498-499, Res.5.

19 Akurgal 1997: Lev.7d; Özgünel 2003: s.72, Lev.6: Fig.1. Atina agorasından benzer oinokhoeler Protogeometrik Dönem'in erken evresinden geç evresine kadar, amphoriskoslar ise Erken/Orta Protogeometrik Dönem'de görülebilir (Papadopoulos 2017: 722, 729, Fig.6.10: T69/1, Fig.6.12: T69/2, T70/1).

20 Lemos 2002: 44. Eski Smyrna'dan örnekler için bkz. Özgünel 2003: Lev.3: Fig.1, 4-5; Tanrıver vd. 2022: Res.6b. Batı Anadolu'dan diğer örnekleri için bkz. Ersoy 2004: Fig.1c-d, Fig.3a-e, Fig.4a-b; Kerschner 2014.

21 Bezeme alanını sınırlayan ince firnis bantlar Euböia üretimlerinde çok sık kullanılmaz. Örnekler için bkz. Popham vd. 1980: 297-302; Popham ve Lemos 1996: 22-23; Ainian vd. 2020.

17 Monokrom gri seramiklerin tabakalardaki yoğunluğuna ilişkin Akurgal da benzer bir gözlemini paylaşmıştır (Akurgal 1997: 19).

şemasını kullanan eserin ağız kenarında kalın bir firnis bant, kulplar arası bezeme alanında iki adet askı konsantrik yarım daire bulunur. Eserin gövde altı ve iç yüzü korunabildiği kadarıyla tamamen firnislidir. Dışa çekik, yüksek ve gövde bağlantı noktasında içe ötelenmemiş basit ağız kenarına sahip bu örneğe benzer eserleri Kearsley, Tip 1 grubu içinde değerlendirir ve MÖ 850'den daha geç olduklarını ifade eder.²² Dolayısıyla 6,70-6,46 m seviyelerindeki dolguyu Geç Protogeometrik/Erken Geometrik Dönem'e tarihlemek yerinde olur. Nitekim tabakadan ele geçen diğer buluntular da bu görüşün aksini kanıtlayacak nitelikte değildir.

Monokrom Gri Seramikler (Kat.No.3-15, Figür 4)

Kültür tabakalarında monokrom seramikler içinde en sık karşılaşılan grubu gri seramikler oluşturur. Büyük bir kısmı çanak formunda ele geçen bu üretimleri alt gruplar içinde değerlendirmek mümkündür.

Literatüre "*bead rim bowl*" olarak giren Kat. No.3-4, 15-16 cm ağız çapına, içe eğik ağız ve dıştan yuvarlatılmış ağız kenarına sahiptir. Sığ ve omurgalı gövde profili sergileyen örneklerin korunan kısımlarında kulpa dair bir iz yoktur. Ancak benzer eserlerde tek ya da çift yatay kulp bulunabildiği gibi kulpsuz örneklerini de görmek mümkündür.²³ Eserlerden Kat.No.4 ağız kenarının altında yatay yivlerle bezenmiştir ve ağız kenarının iç kısmında bir yive sahiptir. Form ilk kez Troia V yerleşiminde (MÖ 2000-1800) kırmızı ve gri mal gruplarında karşımıza çıkar.²⁴ Orta Tunç Çağı'nda Beycesultan'da da yaygın olan bu eserler erken dönemde açıklıdır ve genellikle kırmızı nadiren ise gri mal grupları içinde karşımıza çıkarlar.²⁵ Bayne ise bu formun Eski Smyrna Yapı Katı 7-10'da tespit

edildiğini ve Troia VI yerleşiminin erken/orta safhaları (MÖ 1800-1400) ile çağdaş olduğunu aktarmaktadır.²⁶

Kat.No.5-6 dik profilli ağız, dıştan kalınlaştırılmış ve düzeltilmiş ağız kenarına sahip olmasıyla önceki gruptan ayrılır. 17-22 cm ağız çaplı bu eserler keskin olmayan omurgalı gövdeye sahiptir. Eserlerden Kat.No.6 ağız kenarı altında yivler ile bezelidir. Benzer örnekler Orta Tunç Çağı'nda Liman Tepe, Troia, Panaztepe, Miletos, Ayasuluk Tepesi ve Yassitepe'de görülebilir.²⁷

Kat.No.7-11 iç bükey ağız profiline, basit ağız kenarına ve omurgalı gövde profiline sahiptir. Eski Smyrna depolarında muhafaza edilen ve iyi korunabilmiş bir örnekten yola çıkarak benzer ağız kenarı profillerinin kulpsuz ve yüksek ayaklı kadehlerde kullanıldıklarını da söylemek mümkündür. Büyük boyutlu örneklerde ağız çapı 20 santimetreye kadar ulaşırken daha küçük örneklerde 10-14 cm arasındadır. Kat.No.7-9'un ağız kenarı altında yivlerle bezenildiği görülür ancak Kat.No.10-11 gibi bezemesiz örnekler de bulunur. Kat.No.7-9'a benzer örnekler Orta Tunç Çağı'nda Liman Tepe, Larisa ve Troia'da karşımıza çıkar.²⁸ Kat.No.10-11'e benzer, omurgadan dışa eğik ağız kenarına sahip örnekler ise Geç Tunç Çağı'nda Liman Tepe ve Bademgediği Tepesi'nde görülebilir.²⁹ Bayne, bu tip seramiklerin Eski Smyrna'da ilk kez Yapı Katı 8-9'da görüldüğünü ve Beycesultan'da Proto Minyas olarak adlandırılan seramiklerle benzerlik gösterdiğini ifade etmiştir.³⁰

22 Kearsley 1989: 84-86, Tablo 4.

23 Blegen vd. 1953: 45.

24 Blegen tarafından Troia VI yerleşiminde tespit edilen ve A56 olarak isimlendirilen bu form Pavúk tarafından BS A23 olarak adlandırılmıştır. Form, Blegen'e göre Troia VI'nın orta evresinde sıkça gözükmemektedir. Ancak Pavúk, Blegen'e ait söz konusu tabakaların steril olmadığını savunmuş ve formun Troia VI'nın erken evresinde yoğun olarak kullanıldığını aktarmıştır. bkz. Blegen vd. 1953: 45; Pavúk 2002: 40.

25 Lloyd ve Mellaart 1965: 82, 87.

26 Bayne 2000: 69, Fig.10: 7. Bayne ve Spencer'e ait Eski Smyrna stratigrafisi için bkz. Bayne ve Spencer 2007: 81-82.

27 Liman Tepe için bkz. Aykurt 2020: 23, Lev.175: 6-7 (MÖ 1800-1700). Troia için bkz. Pavúk 2014: 289-291, Tip H1, Tip H4b (MÖ 1700-1600). Panaztepe için bkz. Aykurt 1999: Lev.24: 3 (MÖ 1800-1600). Miletos için bkz. Raymond 2005: Fig.3.7. Ayasuluk Tepesi için bkz. Konakçı 2012: Lev.3: ÇT5b.6 (MÖ 1800-1600). Yassitepe için bkz. Erdem 2023: Lev.6, Çanak Tip 7.8 (MÖ 1925-1750).

28 Liman Tepe için bkz. Aykurt 2020: Lev.77: 2 (MÖ 1900-1800). Larisa için bkz. Boehlau ve Schefold 1942: Fig.2: e (yaklaşık MÖ 18. yüzyıl). Troia için bkz. Blegen vd. 1953: 440: 22-23 (MÖ 2000-1800).

29 Liman Tepe için bkz. Mangaloğlu-Votruba 2012: Lev 41: b (1200-1100). Bademgediği Tepesi için bkz. Meriç 2022: Lev.2: 803, 1794, 2033 (MÖ 1500-1300).

30 Bayne 2000: 69. Bayne bu seramik grubunu "everted

Kat.No.12 hafif içe eğik ağız, dışa çekik ağız kenarı ve omurgalı gövdeye sahiptir. Ağız çapı 21 cm olan eser benzer boyutlardaki diğer üretilere göre oldukça ince cidarlıdır. Ağız kenarı altında yivlerle bezeli bu esere en yakın üretimler Geç Tunç Çağı'nda Liman Tepe ve Bademgediği Tepesi tabakalarında ele geçmiştir.³¹

Omurgalı gövde profiline sahip Kat.No.13 ve küresel gövde profili sergileyen Kat.No.14 dışa çekik ağız kenarlıdır. MÖ 2. binyıla tarihlenen diğer örneklerin aksine bezemesiz gövdeye sahip bu eserlerden Kat.No.13'e yakın üretimler Orta Tunç Çağı'nda Panaztepe'de, Geç Tunç Çağı'nda ise Bademgediği Tepesi'nde görülebilir.³² Kat.No.14'e yakın formları ise Orta Tunç Çağı'nda Troia ve Panaztepe, Geç Tunç Çağı'nda ise Bademgediği Tepesi'nde görmek mümkündür.³³

Son örneği ise Demir Çağı kültür tabakalarında oldukça sık karşımıza çıkan dik profilli ağız, basit ağız kenarı ve ağız kenarının hemen altındaki yivleri ile standartlaşmış bir profil çizen Kat.No.15 temsil eder. 15 cm ağız çapına sahip eserin kulplarına dair bir iz ele geçmemiştir. Kat.No.15'e yakın profil sergileyen Eski Smyrna buluntusu bir fincan Akurgal ve Bayne tarafından Protogeometrik/Geometrik Dönem içinde değerlendirilmiştir.³⁴ Dik gövde duvarına sahip benzer fincan örneklerine Protogeometrik/Geometrik Dönem'de Troia'da da rastlamak mümkündür.³⁵ Aynı dönemde Troia ve Lemnos'ta benzer profile sahip skyphos örneklerinin olduğu da unutulmamalıdır.³⁶ Ancak formu skyphos ya da fincan fark etmeksizin bu üretimleri Protogeometrik Dönem'den önce görmek mümkün değildir.

rim bowl" olarak isimlendirmiştir.

31 Liman Tepe için bkz. Mangaloğlu-Votruba 2012: Lev 72 (MÖ 1400-1300). Bademgediği Tepesi için bkz. Meriç 2022: Lev.19: 2028 (MÖ 1500-1400).

32 Panaztepe için bkz. Aykurt 1999: Lev.29: 4-5 (MÖ 1800-1600). Bademgediği Tepesi için bkz. Meriç 2022: Lev.41: 1414 (MÖ 1500-1400).

33 Troia için bkz. Blegen vd. 1953: Lev.433: F8-9.67 (Troia V/MÖ 2000-1800). Panaztepe için bkz. Aykurt 1999: Lev.19: 2-3 (MÖ 1900-1600). Bademgediği Tepesi için bkz. Meriç 2022: Lev.2: 800 (MÖ 1400-1375).

34 Akurgal 1997: Lev.6e; Bayne 2000: Fig.38: 1-3.

35 Aslan 2019: Lev.23: 161.

36 Danile 2015: Fig.3a; Aslan 2019: Lev.33: 231.

El Yapımı ve Çark Yapımı Kaba Hamurlu Seramikler (Kat.No.16-28, Figür 4)

Yukarıda aktarıldığı gibi el yapımı seramikler Geç Protogeometrik Dönem'den daha erken tabakalara doğru sayıca artış gösterir. Ancak Protogeometrik Dönem ya da öncesinde ele geçen buluntularda teknik, form ve bezeme açısından bir farklılık gözlenmemiş, üretim grubunun homojen bir yapıya sahip olduğu anlaşılmıştır.

Çoğunlukla açkısız ancak bazen sert bir alet ile düzeltilmiş, siyahtan kahverengine değişkenlik gösteren alacalı bir yüzeye sahip olan bu eserler, kum, taşçık (3,5 mm'ye kadar ulaşan), kireç ve mika katkı oranı yüksek hamur yapısıyla karşımıza çıkar. Eserlerde kapalı kap formlarının baskın olduğu görülür. Form repertuarı genellikle derin ve küresel gövdeye, dışa çekik ağız kenarına sahip depolama kaplarından oluşur. Orta boya ve çapa sahip (14-20 cm, Kat.No.19, 20, 22) eserlere ek olarak büyük boyutlu (>20 cm, Kat.No.18, 21) eserleri de görmek mümkündür.³⁷ Bazı örneklerin iç yüzünde sucuk tekniğine (coiling/coil technique) ilişkin üretim izleri görülebilir (Kat.No.21). Pek çoğuna açık uygulanmadığı gibi dekoratif öğelerin de fazla kullanılmadığını söylemek yerinde olur. Muhtemelen eseri boydan boya çevreleyen, üzeri çapraz kazıma çizgili plastik kordonla bezeli Kat.No.16 ve bazı kapalı kapların omuz kısmında görülen tek bir yumru ile bezeli Kat.No.18 bezeme repertuarının kısıtlılığını yansıtır.³⁸ Eserlerde görülen tek yumru süsleme yeni bir tür uygulama değildir. Tunç Çağı'na tarihlenen çark üretimi eserlerde bulunabilen bu bezemeyi Eski Smyrna çark üretimi örnekleri üzerinde de görmek mümkündür.³⁹

37 Benzer formlar Troia, Bademgediği Tepesi ve Liman Tepe'de görülür. Liman Tepe için bkz. Mangaloğlu-Votruba 2012: Lev.80d, 81a (GH IIIA2). Troia için bkz. Hnila 2012: Rim Shape No.344, 1165, 1433, 1602 (Troia VII). Bademgediği Tepesi için bkz. Meriç 2022: Lev.27, 1581, 2085, 351, 1570, 1574, Lev.28, 1572(GH IIIA, GH IIIC).

38 Benzer plastik kordon bezemelere MÖ 2. binyılın sonunda Troia'da ele geçen el yapımı seramiklerde (Hnila 2012: Lev.205: 1105, Lev.209: 779), Demir Çağı'nda ise Troia, Larisa ve Kyme'de rastlamak mümkündür (Aslan vd. 2014: Fig.20: 19; Boehlau ve Schefold 1942: Lev.3: 13; Colelli 2021a: Kat.No.148).

39 Konakçı 2012: Lev.59: 1. Benzer süsleme ögesine sahip çark üretimi eserler, Eski Smyrna'da farklı açmalardaki geçiş tabakası buluntuları içinde de görülmektedir.

Açık kap form repertuarının ise en az kapalı kaplardaki kadar kısıtlı olduğu görülür ve sayıca az olan bu örnekler tek kulplu minyatür kaplar⁴⁰, kâse ya da tek kulplu fincanlardan oluşur (Kat.No.23).⁴¹

Bölgedeki merkezlerin Protogeometrik Dönem kültür tabakalarında el yapımı üretimleri çok sık görmek mümkün değildir. Bu dönemde benzer üretimleri Klazomenai ve Ephesos'taki az sayıda eser temsil eder.⁴² Geç Tunç Çağı'nın sonunda ise Liman Tepe, Panaztepe ve Bademgediği Tepesi'nden el yapımı örnekler bilinir.⁴³ Dolayısıyla el yapımı seramik üretiminin bölgeye yabancı olmadığını söylemek yerinde olur. Eski Smyrna'da Geç Tunç Çağı hakkındaki verilerimiz kısıtlı olsa da yakın merkezlerdeki kültür tabakaları göz önüne alındığında bu üretim tekniğinin geçmişten süregelen bir uygulama olduğu düşünülebilir. Yukarıda da aktarıldığı üzere yeni çalışmalar sırasında H Açması'nda benzer bir yapı katı tespit edilmiş ve el yapımı seramiklerle tanımlanan bu yapı katı Geç Tunç Çağı'nın sonuna tarihlenmiştir. Özellikle Bademgediği Tepesi'nden elde edilen yeni veriler bölgedeki üretim sürekliliğini kanıtlar niteliktedir. Hem Ephesos'ta Protogeometrik Dönem'e tarihlenen el yapımı eserlere hem de Eski Smyrna'da Protogeometrik Dönem ve öncesine tarihlenen el yapımı eserlere paralel örneklerin Bademgediği Tepesi'nde ele geçmesi, bu seramik kültürünün Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı'na geçişteki sürekliliğini göstermesi açısından önemlidir.⁴⁴

40 H Açması'nda bulunan ve Erdem tarafından Geç Tunç Çağı'nın sonuna tarihlenen örneklerle aynı forma sahip tek kulplu minyatür kaplar hem Protogeometrik Dönem hem de Protogeometrik Dönem öncesi tabakalarda ele geçmektedir (Erdem 2017: Res.4).

41 Benzer ağız kenarı profiline sahip el yapımı eserleri Troia'da da görmek mümkündür (Hnila 2012: Rim Shape No.1648). Eski Smyrna'dan el yapımı açık kaplara bir diğer örnek için bkz. Tanrıver vd. 2022: Res.6a.

42 Vaessen 2014: 185, Fig.5.29; Forstenpointner vd. 2008: 33-34, 36, Fig.14.

43 Mangaloğlu-Votruba 2012: Lev. 8b, 8c, 13b, 65a, 71b, 80d, 81a, 91d, 95a, 97a; Erkanal 1999: 327, Res.3-4; Çınardalı-Karaaslan 2008: 63; Meriç 2022: 49, 75-79, Lev.27-30.

44 Bademgediği Tepesi örnekleri için bkz. Meriç 2022, Lev.30. Ephesos örnekleri için bkz. Forstenpointner vd. 2008: 33-34, 36, Fig.14. Eski Smyrna örnekleri

Kültür tabakasından, muhtemelen kırık seramik parçalarının ufak darbelerle şekillendirilerek oluşturulduğu ve çapları birkaç santimetreyi geçemeyecek büyüklükte olan iki adet disk formu obje ele geçmiştir (Kat.No.17). Bu objelerden birinin merkezinde delik bulunduğu görülür. Literatüre *peessos* olarak giren bu objeler MÖ 2. binyıl kontekstlerinden bilirse de en büyük yayılımı Protogeometrik ve Geometrik Dönem arasında göstermiş ve Akdeniz'deki birçok merkezde belgelenmiştir. Atina'da çok sayıda örneği bilinen bu eserlerin genellikle merkezlerinde delikleri yoktur ancak bazı örneklerde bir tane⁴⁵, daha nadiren iki^{46/üç}⁴⁷ tane delik bulunabilir.⁴⁸ Tiryns'ten bilinen örnekler, MÖ 2. binyıl kontekstinden gelir ve hepsinin merkezinde delik bulunur.⁴⁹ Batı Anadolu'da ise Aphrodisias, Demircihöyük ve Asopos Tepesi'nde Tunç Çağı örneklerini görmek mümkündür.⁵⁰ Bu objelerin, masa oyunları için oyun taşı olarak kullanıldığı ve Yunan edebi kaynakları tarafından *peessos* olarak tanımlanan birincil kullanımı olduğuna inanılmaktadır.⁵¹ Ancak tekstil için kullanılan ağırlık ve ağırşak, olta ağırlığı, sayaç ve ticari faaliyetler için ağırlık olmak üzere farklı amaçlar için de kullanılmış olabilirler.⁵²

çin bkz. Erdem 2017: Res.4.

45 Brann 1961: 373, Lev.84: H74; Lalonde 1968: 131, Lev.37b; Verdan 2013: 164, Lev.111, Fig.c. Merkezde yer alan tek delik Tiryns örnekleri (Rahmstorf vd. 2015: 270) ve MÖ 2. binyıla tarihlenen diğer örnekler için standart görünmektedir.

46 Kyme'den bir örnek için bkz. Colelli 2021b: Kat. No.8.

47 Atina'dan örnekler için bkz. Young 1939: 86, Fig.57: XVII, 23.

48 Merkezinde tamamlanmamış delik izi bulunan bir örnek için bkz. Konakçı 2012: Lev.134: 10.

49 Rahmstorf vd. 2015: 270.

50 Joukowsky 1986: Fig.459, Fig.485; Kull 1988: Lev.36: 1-4; Konakçı 2012: 554, Lev.149.

51 Liddell ve Scott 1940: 1205.

52 Kronoloji için bkz. Colelli 2021b. Tiryns'ten yayınlanan son örneklere göre, şeklin düzensizliği, parçaların boyutu ve deliğin boyutu nedeniyle bu nesnelerin ağırşak olamayacağı sonucuna varılmıştır (Rahmstorf vd. 2015: 271). Kynos'tan olta ağırlığı olduğu düşünülen örnekler için bkz. Dakoronia ve Kounouklas 2015: 37, Fig.4: 2-4. Bu yorumlara karşın, benzer küçük nesnelerin miktar belirlemede sayaç ya da temsil ettiği ürünün niteliğini gösteren bir sınıflandırma elemanı olarak kullanıldığına ilişkin yorumlar için bkz. D'Onofrio 2007: 1-6. Ayrıca,

En az el yapımı örnekler kadar sık ele geçen bir diğer grubu çark yapımı kaba hamurlu seramikler temsil eder. Bu grubu kendi içinde kaba hamurlu pişirme kapları ve nispeten arıtılmış bir kile sahip evsel kullanım kapları olarak iki ayrı grupta değerlendirmek mümkündür. Kaba hamurlu pişirme kapları, el yapımı seramiklerde olduğu gibi iri parçacıklara sahip yoğun katkılı bir kille üretilir. Dolayısıyla ateş ve ateşin yaratacağı genleşmeye karşı daha dayanıklı bir yapıya sahiptir. Pişirme kaplarına nazaran arıtılmış bir kile sahip olan eserlerde ise depolama kabı olabilecek büyük formlar ve çeşitli açık kap formları görülebilir. Eserlerin yüzeyleri düzeltilmiş ya da hafif açkılı olabildiği gibi bazı örneklerde astar da uygulanmıştır. Neredeyse tüm halde ele geçmiş olan iki büyük eserden Kat.No.24'ün ağız kenarı profiline Orta Tunç Çağı'nda Panaztepe'de ve Geç Tunç Çağı'nda Liman Tepe'de⁵³, Kat.No.25'e benzer bir profile ise Geç Tunç Çağı'nda Aphrodisias'ta⁵⁴ rastlanır. Erken Demir Çağı kültür tabakalarında ise bu formların kullanıldığına dair bir veri yoktur. Açık kaplar içinde bir adet küresel gövdeli kâse (Kat.No.28), bir adet alçak konik kaideli kâse (Kat.No.26)⁵⁵ ve bir adet yüksek kulplu fincan yer alır (Kat.No.27). Özellikle yüksek kulplu fincanın monokrom seramik formlarını taklit ettiği dikkat çeker.⁵⁶ Ancak monokrom seramiklerin aksine bu üretimlerde sığ yivler ve kazıma detaylar gibi bezeme unsurlarına rastlanmaz.

Değerlendirme ve Sonuç

S-XVI Açması'nda yürütülen çalışmalarda üç farklı kültür tabakası tespit edilmiştir. Birinci tabaka 6,70-6,46 m seviyeleri arasında ele

günümüzde Sudan'ın doğusunda yer alan Mahal Teglinos buluntuları üzerine bir çalışma, benzer nesnelerin altın ticaretinde ağırlık olarak kullanılmış olabileceğini de önermektedir (Manzo 2017: 53-54).

53 Panaztepe için bkz. Günel 1999: Lev.85-86. Liman Tepe için bkz. Mangaloğlu-Votruba 2012: Lev.78 (MÖ 14. yüzyıl).

54 Joukowsky 1986: Fig.491: 8 (MÖ 13. yüzyıl).

55 Benzer profilli tek kulplu ve yüksek ayaklı eserlerde Thermi'de (Bayne 2000: Fig.27: 9) ve Eski Smyrna örneği gibi alçak konik kaideli örnekleriyle Antissa'da (Bayne 2000: Fig.29: 4) görmek mümkündür.

56 Larisa ve Bademgediği Tepesi'nden benzer formlara örnekler için bkz. Boehlau ve Schefold 1942: Fig.9g; Meriç 2022: 44, C1a. Eski Smyrna'dan bir örnek için bkz. Bayne 2000: Fig.14: 4a.

geçen buluntularla Geç Protogeometrik/Erken Geometrik Dönem'e tarihlenir. Bu kültür katmanının altında Protogeometrik/Geometrik Dönem seramiği etkisi mevcut değildir. 6,46-6,15 m seviyeleri arasında oldukça az sayıda ve küçük parçalar halinde ele geçen boyalı seramiklerden yola çıkarak bu tabakayı da Protogeometrik Dönem'e tarihlemek gerekir. Ancak kültür tabakasını Protogeometrik Dönem içinde bir yere koymak ve en erken tarihini belirlemek mümkün olmamıştır. Protogeometrik Dönem seramiğinin artık görülmediği 6,15-5,88 m seviyelerinde ise MÖ 2. binyılın sonuna tarihlenebilecek yeni bir kültür tabakası kendini göstermektedir. Bu tabaka monokrom gri, devetüyü, krem ve kırmızı astarlı seramiklerden, el yapımı/çark yapımı kaba seramiklerden oluşan homojen bir yapıya sahiptir.⁵⁷ Ancak bu yapı katının kesin tarihini belirlemek güçtür. Öncelikle ele geçen monokrom seramiklere göre tabakanın Orta Tunç Çağı'nın sonu Geç Tunç Çağı'nın ise başına (MÖ 1800-1600/1500) tarihlenebileceği görülür. Ancak bu tarihler arasında Batı Anadolu'nun hiçbir merkezinde el yapımı seramikler bu denli yoğun bir biçimde karşımıza çıkmaz. Diğer yandan aynı hamuru, yüzey uygulaması ve formları kullanan el yapımı eserlerin Geç Protogeometrik Dönem tabakalarına kadar kimi zaman *in situ* vaziyette ele geçiyor olmaları, Protogeometrik Dönem ve öncesine tarihlenen bu kültür tabakası arasında çok geniş bir zaman dilimi olmadığını bir kanıtı olarak görülebilir.⁵⁸ Ancak monokrom seramiklerin form olarak Orta Tunç Çağı ve Geç Tunç Çağı'nın erken evresini işaret etmesi kronolojik bir sorunu ortaya çıkarmaktadır. Bu seramiklerin antik dönemdeki çeşitli faaliyetlerle üst tabakalara ulaşması ve bu tabakaya ait olmaması mümkün olsa da kültür tabakasından yalnızca kaba seramiklerin ele geçiyor olması da akla yatkın gelmemektedir. Dolayısıyla, bazı çark yapımı monokrom seramik formlarının ön görülenden daha uzun yaşadığını düşünmek yerinde olacaktır.

El yapımı seramikleri, yakın merkezlerden Bademgediği Tepesi'ndeki ve Kuzeybatı

57 Katalog numarası 5, 7, 11, 12, 13, 17, 18 ve 25 olan eserler bu kültür tabakasından ele geçmiştir.

58 Katalog numarası 1-4, 6, 8-10, 14-16, 19-24 ve 28-28 olan eserler Protogeometrik Dönem kültür tabakalarından ele geçmiştir.

Anadolu'da yer alan merkezlerdeki benzer kültür tabakalarında görmek mümkündür. Troia'da VIIb1 tabakası ile görülmeye başlanan benzer bir grup seramik, VIIb2 tabakasında karşımıza çıkan "Buckelkeramik/Knobbed Ware" örnekleriyle Demir Çağı'nın erken safhalarına kadar varlığını sürdürür. Benzer bir durum Troia'nın kuzeyindeki Maydos-Kilisetepede de mevcuttur.⁵⁹ Bademgediği Tepesi'nden elde edilen yeni veriler ise en azından Tunç Çağı'nın son evresinde bu üretimlerin varlığını gösterir; ancak bu merkezde Erken Demir Çağı tabakalarının ele geçmemesi üretim kültürünün sürekliliği adına bir yorum yapmaya imkân sağlamaz.⁶⁰ Bu merkezlerdeki kültür tabakaları göz önüne alındığında, Eski Smyrna'da Protogeometrik Dönem yerleşiminin altında tespit edilen el yapımı eserleri Tunç Çağı'nın son evresi içinde değerlendirmek mümkün gözükmemektedir.

Yukarıda aktarıldığı üzere, el yapımı seramiklerin Protogeometrik Dönem süresince karşımıza çıkması iki kültür tabakası arasında bir bağ olduğunun kanıtıdır. Akurgal'ın elde ettiği sonuçlar ve yeni araştırmalar sırasında ele geçen üretimler göz önüne alınarak Eski Smyrna'da Protogeometrik Dönem'in başlangıcı için önerilen yaklaşık MÖ 1050/1000 tarihi, MÖ 2. binyıl kültür tabakası için olası en geç tarihtir.⁶¹ Yapı katının en erken tarihi için ise veriler oldukça kısıtlıdır. Bu kültür tabakasının altında ele geçen bir matara ve bir Myken seramik parçası göz önüne alınarak en erken tarihin GH IIIB2 (MÖ 1250-1200) olduğu ifade edilebilir.⁶² Bu tarih, Troia ve Bademgediği Tepesi kültür tabakalarına da uygun gözükmemektedir ancak söz konusu buluntuların ele geçtiği tabaka bu tarihi doğrulayacak zengin bir kontekste sahip değildir. Bu sebeple, R-XV

Açması'ndaki çalışmalarda elde edilen bir karbon örneği üzerine gerçekleştirilen analizin Protogeometrik Dönem'in başlangıcı için MÖ 1046±25 tarihine işaret etmesi, bu yapı katı için en güvenli tarih aralığının MÖ 11. yüzyılın ilk yarısı olabileceğini gösterir.⁶³ Sonuç olarak, Eski Smyrna'da en geç MÖ 11. yüzyılın ilk yarısında, monokrom seramiklerin ve çark yapımı kaba hamurlu seramiklerin yanında, kentte varlığını daha önce bilmediğimiz el yapımı seramik örnekleri görülmeye başlamıştır. Protogeometrik Dönem'in erken safhalarıyla hızla değişen materyal kültüre karşın monokrom seramik örnekleri, MÖ 2. binyıl formlarından uzaklaşıp Demir Çağı'nda sıkça göreceğimiz yeni formlarına kavuşurken, el yapımı seramik grubu sayıca azalsa da Geç Protogeometrik Dönem'e kadar belirgin bir değişim göstermeden üreilmeye devam edilmiştir. Dolayısıyla, bu üretim grubunun Tunç Çağı ve Demir Çağı tabakalarının ilişkisini belirlemede önemli bir rol oynayacağını ifade etmek mümkündür.

S-XVI Açması'nda yürütülen çalışmalar, Akurgal'ın H Açması'nda tespit ettiği ve "Aioli Yerleşimi" olarak adlandırdığı yapı katına ilişkin ifadelerini de gözden geçirme fırsatını sunmuştur. Ancak Akurgal'ın görüşlerini aktarmadan önce Aioli göçlerine ilişkin yazılı kaynaklara ve araştırmalara kısaca değinmek yerinde olacaktır. Aiolis, coğrafi bir terim olarak ilk kez MÖ 7. yüzyılda Hesiodos'un *İşler ve Günler* adlı eserinde ve Mimnermos'un *Smyrneis* adlı eserinden günümüze ulaşan bir fragmanda karşımıza çıkar.⁶⁴ MÖ 5. yüzyılda Herodotos, Aiolis'i coğrafi bir bölge olarak tanımlar ve Batı Anadolu kıyılarında kurulan, içinde Eski Smyrna'nın da bulunduğu 12 Aioli kentinden bahseder.⁶⁵ Ancak Aioli topluluklarının göç hareketine ilişkin en kapsamlı veriler MÖ 1. yüzyılda Strabon tarafından sunulmuştur.⁶⁶ Yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler, Troia savaşının ardından Thesselia ve Boiotia'dan Batı Anadolu'ya göç eden Aioli topluluklarının izlerine ilişkin somut veriler aranmasına ve göç hareketinin açıklanmasına

59 Blegen vd. 1958: 142-147; Aslan 2009: 146-148; Sazcı ve Çalış-Sazcı 2020: 58-62.

60 Meriç 2022: 21.

61 Akurgal 1997: 15, 17-19. Yeni araştırmalar sırasında doğrudan Erken Protogeometrik Dönem'e tarihlenebilecek bir buluntu ele geçmemiştir. Ancak karbon örnekleri üzerine gerçekleştirilen analizler ve yazılı da olsa bazı kontekstler Protogeometrik Dönem'in erken safhasına dair bilgiler edinmemize olanak tanır (Tanrıver vd. 2022: 499). Çalışmanın başında da belirtildiği gibi R-XV Açması'ndan alınan bir karbon örneğinin MÖ 1046±25 tarihini vermesi, Protogeometrik Dönem'in başlangıç tarihi için MÖ 1050/1000 yıllarının dikkate alınmasını gerektirir.

62 Tanrıver vd. 2022: 55-56.

63 Tanrıver vd. 2022: 55.

64 Rose 2008: 401-402. Hesiodos için bkz. West 1978: 317. Mimnermos'un fragmanları için bkz. West 1972: 87; Allen 1993: 74, 84.

65 Rose 2008: 402; Hdt. I.149.

66 Rose 2008: 402; Strab. XIII.I.1-4.

ilişkin pek çok çalışmaya neden olmuştur. Dil üzerine yürütülen araştırmalar, Eski Yunanca diyalektlerinden yola çıkarak Thesselia, Boiotia ve Lesbos diyalektini Aiolik olarak tanımlamış, Thesselia ve Boiotia'ya ait diyalektin Lesbos'tan daha erken olduğunu savunarak bunu göç hareketine ilişkin bir veri olarak ele almıştır. Arkeoloji bilimi açısından ise Aiol topluluklarının göç ettiği aktarılan bölgede, göçün tahmini tarihine yakın kültür tabakalarının belirlenebildiği Troia ve Eski Smyrna gibi kentlerde materyale dayalı bir analiz gerçekleştirilmiştir.⁶⁷

20. yüzyılın ortalarında kapsamlı çalışmalara konu olan Eski Smyrna'da da bu konuya ilişkin cevaplar aranmıştır. H Açması'nda çalışmalar yürüten Akurgal, Protogeometrik Dönem kültür tabakalarının altında MÖ 2. binyıl karakteri sergilemeyen bir yapı katı tespit edildiğini, 6,40 m seviyesinde tespit edilen bu yapı katında kuzey-güney yönelimli bir duvar temeli ve ona uzanan doğu-batı doğrultulu duvar temellerinden oluşan üç odalı bir yapı tespit edildiğini aktarmıştır. Akurgal, bu alanda yalnızca, Aiol toplulukları ile ilişkilendirdiği, MÖ 2. binyıl karakteri taşımayan monokrom gri seramiklerin ele geçtiğini ve MÖ 1050-1000 yıllarına tarihdlediği bu yerleşimin ilk kez Aiol toplulukları tarafından iskân edildiğini de ifade etmiştir.⁶⁸ Ancak yeni araştırmalarda elde edilen sonuçlar, Akurgal'ın, yorumlarını antik kaynaklara bağlı kalarak geliştirildiğini ve elde edilen verileri yorumlarken bazı buluntu grupları için seçici davrandığını düşündürmektedir. Kültür tabakasından yalnızca monokrom gri seramiklerin ele geçtiğinin aktarılması ve diğer buluntu gruplarından söz edilmemesi de bu eğilimi niteliktedir. Antik kaynakların aktarımlarından yola çıkarak Aiol topluluklarının göç hareketine dair izleri tespit etme amacı, MÖ 2. binyıla tarihlenen devetüyü, krem ve kırmızı renkli seramik gruplarının, Protogeometrik Dönem öncesine tarihlenen ve Geç Tunç Çağı karakteri göstermeyen bu tabakaya ait olmadıklarını düşündürmüş olmalıdır. Benzer bir durum el yapımı seramikler için de geçerli olabilir. Çalışmaların yürütüldüğü 1948-51 yıllarında henüz el yapımı seramiklerin Geç Tunç Çağı

ve Erken Demir Çağı ile ilişkisi bilinmemektedir.⁶⁹ Dolayısıyla, bu seramiklerin kazılarında yapıldığı tarihlerde basit mutfak kapları olarak ele alınmış olması muhtemeldir. Yine de 1983 tarihli kitabından, Akurgal'ın Deger-Jalkotzy, Rutter ve French'in bu konu hakkındaki güncel çalışmalarından haberdar olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁰ Diğer yandan, Akurgal'ın bu kültür tabakasından ele geçtiğini aktardığı ve Aiol topluluklarıyla ilişkilendirdiği gri seramik örnekleri, yine Akurgal'ın kültür tabakası için belirlediği tarih ile uyumlu gözükmemektedir.⁷¹ Batı Anadolu'daki diğer merkezlerden de bilindiği üzere, söz konusu örnekleri Protogeometrik Dönem'den daha erken tabakalarda görmek mümkün değildir. Bu noktada, Akurgal'ın materyal ile etnik kimliği eşleştirme çabası ve Aiol göç hareketini kanıtlayacak yeni bir tip seramik belirleme amacı; onun, Troia kültür tabakalarından bildiği MÖ 2. binyıla tarihlenen seramik gruplarını dikkate almamasına sebep olmuş olmalıdır. Yapı katı için önerilen tarih ise buluntu gruplarından bağımsız bir değerlendirme ile elde edilmiştir. Akurgal, Protogeometrik Dönem'in başlangıcı için yaklaşık MÖ 1000 tarihini önermiş ve söz konusu kültür tabakasından Protogeometrik Dönem seramiğinin ele geçmediğini, Aiol göç hareketinin bir ya da iki kuşak sürmüş olabileceğini ve Eusebios'un aktardıklarından yola çıkarak elde ettiği Eski Smyrna'nın kuruluş tarihini göz önüne alarak MÖ 1050-1000 yıllarını önermiştir. Bu açıdan bakıldığında, Akurgal'ın MÖ 2. binyıl monokrom seramiklerine karşı uzak olan tutumunun sebebi daha iyi anlaşılabilir. Nitekim, eğer Eski Smyrna yazılı kaynakların aktardığı üzere MÖ 11. yüzyılın ikinci yarısında kurulduysa ve Aiol toplulukları yeni bir tip seramikle bölgede varlığını sürdüreceyse, söz konusu MÖ 2. binyıl seramiklerinin bu kültür tabakasından bulunmaması gerekir. Yukarıda da aktarıldığı üzere, bu kültür tabakasından ele geçen pek çok buluntu MÖ 2. binyılın sonundan ziyade Orta Tunç Çağı'nın sonuna ve Geç Tunç

69 Blegen, Korakou'da gerçekleştirdiği çalışmada bu gruba ait örneklerle rastlamış olsa da buluntuların varlığı 1970li yıllara kadar bilim insanlarının ilgisini çekmeyecektir (Blegen 1921: 73, Fig.104-105).

70 Akurgal 1997: 5. Metinde bahsi geçen yazarların ilgili yayınları için bkz. Rutter 1975; French ve Rutter 1977; Deger-Jalkotzy 1977.

71 Akurgal 1997: Lev.6.

67 Rose 2008: 404-406.

68 Akurgal 1997: 14, 20, Şek.3.

Çağı'nın başına tarihlenebilir. Son olarak, yapı katından tespit edilen mimari izlere ilişkin bir yorum yerinde olacaktır. Akurgal'ın sunduğu planlardan yola çıkarak net yorumlar yapmak güç olsa da kentte yürütülen yeni araştırmalar sonucunda, Tunç Çağı'na ve Erken Demir Çağı'na ait yapıların çok odalı planlara sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, Akurgal'ın sunduğu plan dışında, bu dönemde Eski Smyrna'da çok odalı mimarinin varlığını destekleyecek verilerin ele geçmediğini belirtmek gerekir. Sonuçta yeni araştırmalar, Eski Smyrna'da Akurgal'ın varlığını öne sürdüğü MÖ 1050-1000 arasına tarihlenebilecek, yalnızca monokrom gri seramiklerin ele geçtiği ve Aiol topluluklarının göç hareketiyle ilişkilendirilebilecek bir kültür tabakasının mevcudiyetini sorunlu kılar.

Teşekkür ve Katkı

Eski Smyrna (Bayraklı) Ören Yeri Kazı Başkanı Prof. Dr. Cumhuriyet Tanrıver'e çalışmaya olan katkıları ve izinleri için teşekkürü borç biliriz. Ayrıca ek bilgi olarak, yazarlardan Bora Ertüzün'ün, "Erken Demir Çağı'nda Eski Smyrna: Tabakalanma ve Buluntular" adlı doktora tez çalışması dahilinde, Başak Ongar'ın, "2. Binyıl Başından Arkaik Dönem Sonuna Kadar Eski Smyrna'da Gri Seramikler" adlı doktora tez çalışması dahilinde kapsamlı çalışmalarını sürdürdüğü belirtilmelidir. Yazarlardan Carmelo Colelli, S-XVI açmasındaki el yapımı seramiklerin değerlendirilmesine katkı sunmuş ve disk formu pişmiş toprak objeleri değerlendirmiştir.

Katalog

Fig.4.1. Kapalı kap omuz parçası. Tabaka: BMY. Omuz çapı: 10 cm. Yükseklik: 7,7 cm. Hamur: 5 YR 6/6 reddish yellow (kum, mika, kireç katkılı). Astar: 5 YR 6/4 light reddish brown. Firnis: 2.5 Y 2.5/1 black.

Fig.4.2. Skyphos ağız ve gövde parçası. Tabaka: BNJ. Çap: 16,2 cm. Yükseklik: 8 cm. Hamur: 7.5 YR 5/3 brown (kum, kireç katkılı). Astar: 7.5 YR 6/3 light brown. Firnis: 10 YR 3/1 very dark gray.

Fig.4.3. Çanak ağız ve gövde parçası. Tabaka: BNM. Çap: 15,6 cm. Yükseklik: 5,1 cm. Hamur: 10 YR 6/3 pale brown (kum, mika, taşçık katkılı). Astar: İç yüzde 7,5 YR 4/2 brown, dış yüzde 10 YR 4/1 dark gray. Eser açıksızdır.

Fig.4.4. Çanak ağız ve gövde parçası. Tabaka: BNL. Çap: 16 cm. Yükseklik: 3,7 cm. Hamur: 7.5 YR 7/1 light gray (kum, kireç katkılı). Astar: 10 YR 5/1 gray. Eser açıksızdır.

Fig.4.5. Çanak ağız ve gövde parçası. Tabaka: BNN.

Çap: 22,2 cm. Yükseklik: 7 cm. Hamur: 2.5 Y 4/1 dark gray (kum, mika, kireç katkılı). Astar: 2.5 YR 5/1 dark gray. Eser açıksızdır.

Fig.4.6. Çanak ağız ve gövde parçası. Tabaka: BNK. Çap: 17 cm. Yükseklik: 3,9 cm. Hamur: 10 YR 6/1 gray (kum, mika, taşçık katkılı). Astar: 10 YR 6/1 gray. Eser açıksızdır.

Fig.4.7. Çanak ağız ve gövde parçası. Tabaka: BNN. Çap: 13,2 cm. Yükseklik: 5,6 cm. Hamur: 2,5 YR 5/1 gray (kum, mika, taşçık katkılı). Astar: 2,5 Y 5/1 gray. Eser açıksızdır.

Fig.4.8. Çanak ağız ve gövde parçası. Tabaka: BNK. Çap: 13,4 cm. Yükseklik: 4,4 cm. Hamur: 10 YR 5/1 gray (kum, mika, taşçık katkılı). Hamur: 10 YR 5/1 gray (kum, mika, kireç katkılı). Astar: İç yüzde 10 YR 5/1 gray, dış yüzde 10 YR 4/1 dark gray. Eser açıksızdır.

Fig.4.9. Çanak ağız ve gövde parçası. Tabaka: BNL. Çap: 20 cm. Yükseklik: 5,3 cm. Hamur: 10 YR 7/1 light gray (kum, taşçık katkılı). Astar: 2,5 Y 6/1 gray. Eser açıksızdır.

Fig.4.10. Çanak ağız ve gövde parçası. Tabaka: BNK. Çap: 10,2 cm. Yükseklik: 2,7 cm. Hamur: 7,5 YR 7/1 light gray (kum, kireç mika katkılı). Astar: 2,5 Y 6/1 gray. Eser açıksızdır.

Fig.4.11. Çanak ağız ve gövde parçası. Tabaka: BOA. Çap: 11,8 cm. Yükseklik: 3,6 cm. Hamur: 10 YR 6/1 gray (kum, kireç katkılı). Astar: 10 YR 6/1 gray. Eser açıksızdır.

Fig.4.12. Çanak ağız ve gövde parçası. Tabaka: BNZ. Çap: 21 cm. Yükseklik: 5,2 cm. Hamur: 10 YR 5/1 light gray (kum, mika katkılı). Astar: 2,5 Y 3/1 very dark gray. Eser açıksızdır.

Fig.4.13. Çanak ağız ve gövde parçası. Tabaka: BNZ. Çap: 13,6 cm. Yükseklik: 3,5 cm. Hamur: 7,5 YR 7/1 light gray (kum, mika, taşçık katkılı). Astar: 7,5 Y 4/1 dark gray. Eser açıksızdır.

Fig.4.14. Çanak ağız ve gövde parçası. Tabaka: BNM. Çap: 14,2 cm. Yükseklik: 4,9 cm. Hamur: 2,5 YR 5/1 gray (kum, mika katkılı). Astar: 10 Y 5/1 gray. Eser açıksızdır.

Fig.4.15. Çanak ağız ve gövde parçası. Tabaka: BNS. Çap: 15 cm. Yükseklik: 6,4 cm. Hamur: 5 YR 6/1 gray (kum, kireç, taşçık katkılı). Astar: 2,5 Y 4/1 dark gray. Eser açıksızdır.

Fig.4.16. Çömlek gövde parçası. Tabaka: BNK. Yükseklik: 2,5 cm. Hamur ve yüzey: 7.5 YR 7/3 pink-7.5 YR 6/2 pinkish gray geçişi (mika katkılı). Eser açıksızdır.

Fig.4.17. Seramik obje. Tabaka: BPR. Çap: 4 cm. Cidar kalınlığı 0,6-0,7 cm. Hamur: 5 YR 8/4 pink (kum, mika, kireç katkılı). Yüzey: 5 YR 8/3 pink. Eser açıksızdır.

Fig.4.18. Çömlek. Tabaka: BNN. El yapımı. Çap: 32,6 cm. Yükseklik: 13,1 cm. Hamur: Çekirdek kısmı 2.5 Y 3/1 very dark gray, çekirdek dışı 2.5 YR 6/8 light red (kum, mika, kireç, taşçık katkılı). Yüzey rengi: 5 YR 6/6 reddish yellow-5 YR 4/1 dark gray geçişli. Eser açıksızdır.

Fig.4.19. Çömlek. Tabaka: BNK. El yapımı. Çap: 18 cm. Yükseklik: 11,2 cm. Hamur: 5 YR 5/8 yellowish red (kum, mika, kireç, taşçık katkılı). Yüze rengi: 2,5 YR 5/6 red. Eser açıksızdır.

Fig.4.20. Çömlek. Tabaka: BNK. El yapımı. Çap: 22 cm. Yükseklik: 9,5 cm. Hamur: 5 R 5/2 reddish gray (kum, mika, kireç, taşçık katkılı). Yüze rengi: 5 YR 3/1 very dark gray-5 YR 5/3reddish brown geçişli. Eser açıksızdır.

Fig.4.21. Çömlek. Tabaka: BNM. El yapımı. Çap: 32 cm. Yükseklik: 10,2 cm. Hamur: 2,5 YR 5/8 red (kum, mika, kireç, taşçık katkılı). Yüze rengi: 2,5 YR 6/3 light reddish brown. Eser açıksızdır.

Fig.4.22. Çömlek. Tabaka: BNM. El yapımı. Çap: 20 cm. Yükseklik: 4,2 cm. Hamur: 5 YR 4/3 reddish brown (kum, mika, kireç, taşçık katkılı). Yüze rengi: 5 YR 4/1 dark gray. Eser açıksızdır.

Fig.4.23. Dikey kulplu açık kap. Tabaka: BNM. El yapımı. Çap: 16 cm. Yükseklik: 9,7 cm. Hamur: 10 YR 5/6 yellowish brown (kum, mika, kireç, taşçık katkılı). Yüze rengi: 10 YR 5/8 yellowish brown. Eser açıksızdır.

Fig.4.24. Çömlek. Tabaka: BNM. Çap: 27 cm. Yükseklik: 6,8 cm. Hamur: 5 YR 6/6 reddish yellow (kum, kireç, taşçık katkılı). Yüze rengi: 5 YR 7/3 pink. Eser açıksızdır.

Fig.4.25. Çömlek. Tabaka: BPS. Çap: 26 cm. Yükseklik: 17,1 cm. Hamur: 7.5 YR 5/6 strong brown (kum, mika, kireç, taşçık katkılı). Yüze rengi: 5 YR 6/6 reddish yellow. Eser açıksızdır.

Fig.4.26. Çanak. Tabaka: BNL. Çap: 15 cm. Yükseklik: 8,8 cm. Hamur: 2.5 YR 5/8 red (mika katkılı). Yüze rengi: 2.5 YR 6/8 light red. Eser açıksızdır.

Fig.4.27. Fincan. Tabaka: BNM. Ağız çapı: 10,4 cm. Kaide çapı: 4 cm. Yükseklik: 4,3 cm (kulpsuz). Hamur: 10 R 4/6 red (kum, mika, kireç katkılı). Astar: 7.5 YR 8/1 white-7.5 YR 7/1 light gray geçişli. Eser açıksızdır.

Fig.4.28. Kâse. Tabaka: BNL. Çap: 12,8 cm. Yükseklik: 3,8 cm. Hamur: 5 YR 6/6 reddish yellow (mika, kireç katkılı). Yüze rengi: 7.5 YR 6/4 light brown. Eser açıksızdır.

Bibliografya

- AINIAN vd. 2020: A.M. Ainian, I.S. Lemos, V. Vlachou, *Ανασκαφές Ωρωπού Προτογεωμετρική-Υποπροτογεωμετρική Περίοδος (10ος – 9ος αι. π.Χ.)*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος.
- AKURGAL 1950: E. Akurgal, “Bayraklı Kazısı Ön Rapor”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VIII/1, 1-97.
- AKURGAL 1997: E. Akurgal, *Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*, Ankara.
- ALLEN 1993: A. Allen, *The Fragments of Mimnermus Text and Commentary*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.
- ASLAN 2009: C. Aslan, “End or Beginning? The Late

Bronze Age to Early Iron Age Transformation at Troia”, *Forces of Transformation The End of the Bronze Age in the Mediterranean*, St. John's College, University of Oxford, 25–6th March 2006, 144-151.

ASLAN vd. 2014: C. Aslan, L. Kealhofer, P. Grave, “The Early Iron Age at Troy Reconsidered”, *Oxford Journal of Archaeology*, Vol.33/3, 275-310.

ASLAN 2019: C. Aslan, “The West Sanctuary at Troy in the Protogeometric, Geometric and Archaic Periods” in *The West Sanctuary I: Iron Age-Classical* (eds. C. Aslan, K. Lynch, M. Lawall), *Studia Troica* 10, 28-421.

AYKURT 1999: A. Aykurt, *Panaztepe Gri Minyas Seramiği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

AYKURT 2020: A. Aykurt, *Liman Tepe I: Orta Tunç Çağı Seramiği ve Küçük Buluntuları / Middle Bronze Age Ceramics and Small Finds*, Ankara.

BAYNE 2000: N. Bayne, *The Grey Wares of North-West Anatolia in the Middle and Late Bronze Age and the Early Iron Age and Their Relation to the Early Greek Settlements*, Bonn.

BAYNE ve SPENCER 2007: N. Bayne ve N. Spencer, “The Ceramics of the Northeast Aegean Region from the Middle Bronze Age to the Early Iron Age”, *The Madra River Delta: Regional Studies on the Aegean Coast of Turkey I*, Ankara, 79-89.

BLEGEN 1921: C. W. Blegen, *Korakou a Prehistoric Settlement near Corinth*, Boston and New York.

BLEGEN vd. 1953: C.W. Blegen, J.L. Caskey, M. Rawson, *Troy III: The Sixth Settlement*, Princeton.

BLEGEN vd. 1958: C.W. Blegen, C.G. Boulter, J.L. Caskey, M. Rawson, *Troy vol. IV. Settlements VIIa, VIIb and VIII*, Princeton.

BOEHLAU ve SCHEFOLD 1942: J. Boehlau ve K. Schefold, *Larisa am Hermos. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1902-1934*, Berlin.

BRANN 1961: E. Brann, “Protoattic Well Groups from the Athenian Agora”, *Hesperia*, Vol.30/4, 305-379.

COLELLI 2021a: C. Colelli, *Studi su Kyme eolica VII. Kyme Eolica al Tempo di Esiodo Gli Scavi Nell'area Centrale Della Citta*, Laruffa Editore, Calabria.

COLELLI 2021b: C. Colelli, “Piccoli Dischi in Ceramica o Pietra da Kyme Eolica. Sprazzi di Vita Quotidiana nel Mondo Greco in eta Geometrica e Arcaia”, *Thiasos. Rivista di Archeologia e Architettura Antica*, 3-25.

COOK 1952: J. M. Cook, “Archaeology in Greece”, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol.72, 92-112.

COOK 1958/59: J. M. Cook, “Old Smyrna, 1948-1951”, *The Annual of the British School at Athens*, Vol.53/54, 1-34.

ÇINARDALI-KARAASLAN 2008: N. Çınardalı-Karaaslan, “Recent Investigations at Panaztepe Harbour Town

- Panaztepe Liman Kentte Yapılan Son Çalışmalar”, *Batı ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar* (ed. Erkanal, A.Ö., Günel, S., Deniz, U.), 24.04.2007- 25.04.2007, Ankara, 59-68.
- DAKORONIA ve KOUNOUKLAS 2015: F. Dakoronia ve P. Kounouklas, “Fishing Technology: The Kynos Contribution”, *Ein Mioner im Exil. Festschrift für Wolf-Dietrich Niemeier* (ed. Panagiotopoulos, D., Kaiser, I., Koukla, O.), Bonn, 35-50.
- DANILE 2015: L. Danile, “The Indigenous Culture of Hephaestia (Lemnos) at the Beginning of the Iron Age”, *Nostoi. Indigenous Culture, Migration, Integration in the Aegean Island, Western Anatolia During the Late Bronze Age Early Iron Ages* (ed. Stampolidis, N., Maner, Ç., Koanias, K.), Koç University Press, İstanbul, 441-461.
- DEGER-JALKOTZY 1977: S. Deger-Jalkotzy, *Fremde Zuwanderer im Spätmykenischen Griechenland. Zu einer Gruppe handgemachter Keramik aus Myk. III C Siedlungsschichten von Aigeira*, Wien.
- D’ONOFRIO 2007: A.M. D’Onofrio, “Tallies, Tokens & Counters: An Introduction”, *Tallies, Tokens & Counters from the Mediterranean to India* (ed. D’Onofrio, A.M.), Università degli Studi di Napoli, Napoli, 1-7.
- ERDEM 2016a: A.Ü. Erdem, “2015 Yılı Bayraklı Höyük Kazıları: Tunç Çağı Çalışmalarına Dair Ön Rapor”, *Arkeoloji Dergisi*, Sayı 21, 1-9.
- ERDEM 2016b: A.Ü. Erdem, “Bayraklı/Smyrna Makaraları ve Ege Arkeolojisindeki Yeri”, *TÜBA-AR*, Sayı 19, 69-77.
- ERDEM 2017: A.Ü. Erdem, “İzmir Bayraklı Höyüğü 2015 Yılı Tunç Çağ Çalışmaları”, *38. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt: 2, 417-426.
- ERDEM 2021: A.Ü. Erdem, “İzmir-Bayraklı Höyük’te Bulunan Gümüş Takılara Dair İlk Gözlemler”, *Arkeoloji Dergisi*, Sayı 26, 83-90.
- ERDEM ve SÜMER-EROĞLU 2023: A.Ü. Erdem, G. Sümer-Eroğlu, “İzmir-Bayraklı Höyüğü’nde Bulunan Antropomorfik Kap Parçaları ve Batı Anadolu Tunç Çağ Arkeolojisindeki Yeri”, *TÜBA-AR*, Sayı 27, 31-49.
- ERDEM vd. 2023: A.Ü. Erdem, G. Sümer-Eroğlu, K. Gürgen, “Bronze Age Relief-Decorated Pottery in Western Turkey: New Evidence From İzmir-Bayraklı Mound”, *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, Vol.23, 89-107.
- ERDEM 2023: M.A. Erdem, *Orta Tunç Çağı’nda Yassitepe Höyüğü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- ERKANAL 1999: H. Erkanal, “1997 Liman Tepe Kazıları”, *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Sayı:20/1, Ankara, 325-226.
- ERSOY 2004: Y.E. Ersoy, “Klazomenai: 900-500 BC. History and Settlement Evidence”, *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera* (eds. Moustaka, A, Skarlatidou, E, Tzannes, M.C, Ersoy, Y.E.), Thessaloniki, 43-76.
- FORSTENPOINTNER vd. 2008: G. Forstenpointner, M. Kerschner, U. Muss, “Das Artemision in der späten Bronzezeit und der frühen Eisenzeit”, *Die Archäologie der ephesischen Artemis Gestalt und Ritual eines Heiligtums*, Phoibos Verlag, Wien, 33-46.
- FRENCH ve RUTTER 1977: E. French, J.B. Rutter, “The Handmade Burnished Ware of the Late Helladic IIIC Period: Its Modern Historical Context”, *American Journal of Archaeology*, Vol. 81, 111-112.
- GÜNEL 1999: S. Günel, Panaztepe. *MÖ 2. Bine Tarihlendirilen Panaztepe Seramiğinin Batı Anadolu ve Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi*, Ankara.
- HERODOTOS The LOEB Classical Library (Ed. Goold, G.P., Çev. Godley A. D), London, 1975.
- HNILA 2007: P. Hnila, *Pottery of Troy VIIB. Chronology, Classification, Context and Implications of Trojan Ceramic Assemblages in the Late Bronze Age/Early Iron Age Transition (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Universität Tübingen, Tübingen.
- JOUKOWSKY 1986: M.S. Joukowsky, *Prehistoric Aphrodisias. An Account of the Excavations and Artifact Studies*, Louvain.
- KEARSLEY 1989: R. Kearsley, *The Pendent Semi-Circle Skyphos*, *Bulletin Supplement* 44, London.
- KERSCHNER 2014: M. Kerschner, “Euboean Imports to the Eastern Aegean and Eastern Aegean Production of Pottery in the Euboean Style: New Evidence from Neutron Activation Analyses”, *Archaeometric Analyses of Euboean and Euboean Related Pottery: New Results and their Interpretations* (eds. Kerschner, M. ve Lemos, I.S), *Proceedings of the Round Table Conference held at the Austrian Archaeological Institute in Athens 15 and 16 April 2011*, OAI, Wien, 9-140.
- KONAKÇI 2012: E. Konakçı, *Büyük ve Küçük Menderes Havzalarındaki MÖ 2. Binyıl Kültürlerinin Yeni Veriler Işığında Değerlendirilmesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- KULL 1988: B. Kull, *Demircihüyük V. Die Mittelbronzezeitliche Siedlung*, Mainz.
- LALONDE 1968: G.V. Lalonde, “A Fifth Century Hieron Southwest of the Athenian Agora”, *Hesperia*, Vol.37/2, 123-133.
- LEMOS 2002: I.S. Lemos, *The Protogeometric Aegean*, Oxford.
- LIDDELL ve SCOTT 1940: H.G. Liddell, R. Scott, *A greek-english lexicon*, Oxford.

- LLOYD ve MELLAART 1965: S. Lloyd ve J. Mellaart, *Beycesultan Vol. II: Middle Bronze Age Architecture and Pottery*, Ankara.
- MANGALOĞLU-VOTRUBA 2012: S. Mangaloğlu-Votruba, *Geç Tunç Çağı'nda Liman Tepe ve Çevre Kültür Bölgeleri ile Olan Bağlantısı (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- MANZO 2017: A. Manzo, "Tokens, Pottery Discs, and Other Administrative Devices: Two Case Studies Between Nubia And Ethiopia", *Tallies, Tokens & Counters from the Mediterranean to India* (ed. D'Onofrio, A.M.), Università degli Studi di Napoli, Napoli, 51-61.
- MERİÇ 2022: R. Meriç, *Bademgediği Tepe (Puranda) Metropolis İonia IV*, İstanbul.
- NICHOLLS 1958/1959: R.V. Nicholls, "Site Plan of Old Smyrna", *The Annual of the British School at Athens*, Vol.53-54.
- ÖZGÜNEL 1983: C. Özgünel, "Batı Anadolu ve İçlerinde Miken Etkinlikleri", *Belleken*, Cilt/Sayı 47/187, 697-744.
- ÖZGÜNEL 2003: C. Özgünel, "Geometrische Keramik von Alt-Smyrna aus der Akurgal-Grabung", *Probleme der Keramikchronologiedes Südlichen und Westlichen Kleinasiens in Geometrischer und Archaischer Zeit, Internationales Kolloquium*, Tübingen 24.3-26.3 1998, Bonn, 69-89.
- PAPADOPOULOS 2017: J.K. Papadopoulos, *The Athenian Agora 37: The Early Iron Age. The Cemeteries*, Princeton.
- PAVÚK 2002: P. Pavúk, "Troia VI and VIIa. The Blegen Pottery Shapes: Towards a Typology." *Studia Troica* 12, 35-71.
- PAVÚK 2014: P. Pavúk, "Troia VI Früh und Mitte. Keramik, Stratigraphie, Chronologie", *Studia Troica* 3.
- POPHAM vd. 1980: M.R. Popham, L.H. Sackett, P.G. Themelis, J. Boardman, M.J. Price, H.W. Catling, E.A. Catling, V.R. d'A. Desborough, O.T.P.K. Dickinson, R.A. Higgins, L.H. Jeffery, *Lefkandi I. The Iron Age. The Settlement. The Cemeteries, The British School at Athens*, Supplementary Volumes 11.
- POPHAM ve LEMOS 1996: M.R. Popham ve I.S. Lemos, *Lefkandi III: The Toumba Cemetery: The Excavations of 1981, 1984, 1986 and 1992-4, The British School at Athens*, Supplementary Volumes 29.
- RAYMOND 2005: A. Raymond, "Importing Culture at Miletus: Minoans and Anatolians at Middle Bronze Age Miletus", *Emporia: Aegeans in the Central and Eastern Mediterranean Proceedings of the 10th International Aegean Conference/10e Rencontre égéenne internationale, Athens, Italian School of Archaeology, 14-18 April 2004*, 185-191.
- RAHMSTORF 2015: L. Rahmstorf, M. Siennicka, E.A. Strand, M.L. Nosch, J. Cutler, "Textile Tools from Tiryns", *Tools, Textiles and Contexts. Investigating textile production in the Aegean and Eastern Mediterranean Bronze Age* (eds. E.A. Strand ve M.L. Nosch), Oxford, 267-278.
- ROSE 2008: C. B. Rose, "Seperating Fact from Fiction in the Aiolian Migration", *Hesperia*, Vol.77/3, 399-430.
- RUTTER 1975: J.B. Rutter, "Ceramic Evidence for Northern Intruders in Southern Greece at the Beginning of the LH III C Period", *American Journal of Archaeology*, Vol. 79, 17-32.
- SAZCI ve ÇALIŞ-SAZCI 2020: G. Sazcı ve D. Çalış-Sazcı, "Maydos Kilisetepe Höyüğü", *Maydos I* (ed. Sazcı, G.), İstanbul.
- STRABON The LOEB Classical Library (Ed. Page, T.E., Capps, E, Rouse, W.H.D, Post, L.A, Warmington, E.H. Çev. Jones, H.L.), London, 1960.
- TANRIVER vd. 2022: C. Tanriver, B. Ertüzün, A.Ü. Erdem, D.S. Tanriver, "Eski Smyrna (Bayraklı Ören Yeri) Kazısı 2019-2020", *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları*, Cilt 1, 495-512.
- TANRIVER vd. 2023: C. Tanriver, B. Ertüzün, A.Ü. Erdem, D.S. Tanriver, "Eski Smyrna (Bayraklı Ören Yeri) Kazısı 2021 Yılı Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Sayı 42, Cilt 2, 53-69.
- VAESSEN 2014: R. Vaessen, *Cultural Dynamics in Ionia at the End of the Second Millennium BCE: New Archaeological Perspectives and Prospects (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, The University of Sheffield.
- VERDAN 2013: S. Verdan, *Eretria XXII Fouilles et Recherches Le Sanctuaire D'Apollon Daphnéphoros A L'Époque Géométrique Volume I*, Gollion.
- WEST 1972: M. L. West, *Lambi et Elegi Graeci: Ante Alexandrum Cantati 2: Callinus, Mimnermus, Semonides, Solon, Tyrtaeus, Minora Adespota*, Oxford.
- WEST 1978: M. L. West, *Hesiod. Works and Days*, Oxford.
- YOUNG 1939: R.S. Young, "Late Geometric Graves and a Seventh Century Well in the Agora", *Hesperia Supplement*, Vol.2, 1-250.

Makale Gönderim Tarihi: 10.12.2023

Makale Kabul Tarihi: 12.03.2024

BORA ERTÜZÜN

Orcid ID: 0000-0003-4854-3752

Manisa Celal Bayar Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü
Manisa/TÜRKİYE
boraertuzun@gmail.com

BAŞAK ONGAR

Orcid ID: 0000-0001-8295-2088

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Klasik Arkeoloji A.B.D.
İZMİR/TÜRKİYE

CARMELO COLELLİ

Orcid ID: 0009-0003-9169-7391

Siridite Ulusal Arkeoloji Müzesi Müdürü
Policoro/İTALYA
carmelo.coelli@cultura.gov.it

Fig. 2. S-XVI Açması, R-XV Açması ve H Açması'nın Konumu (Eski Smyrna Kazı Arşivi).

Fig. 3. S-XVI Açması (Eski Smyrna Kazı Arşivi).

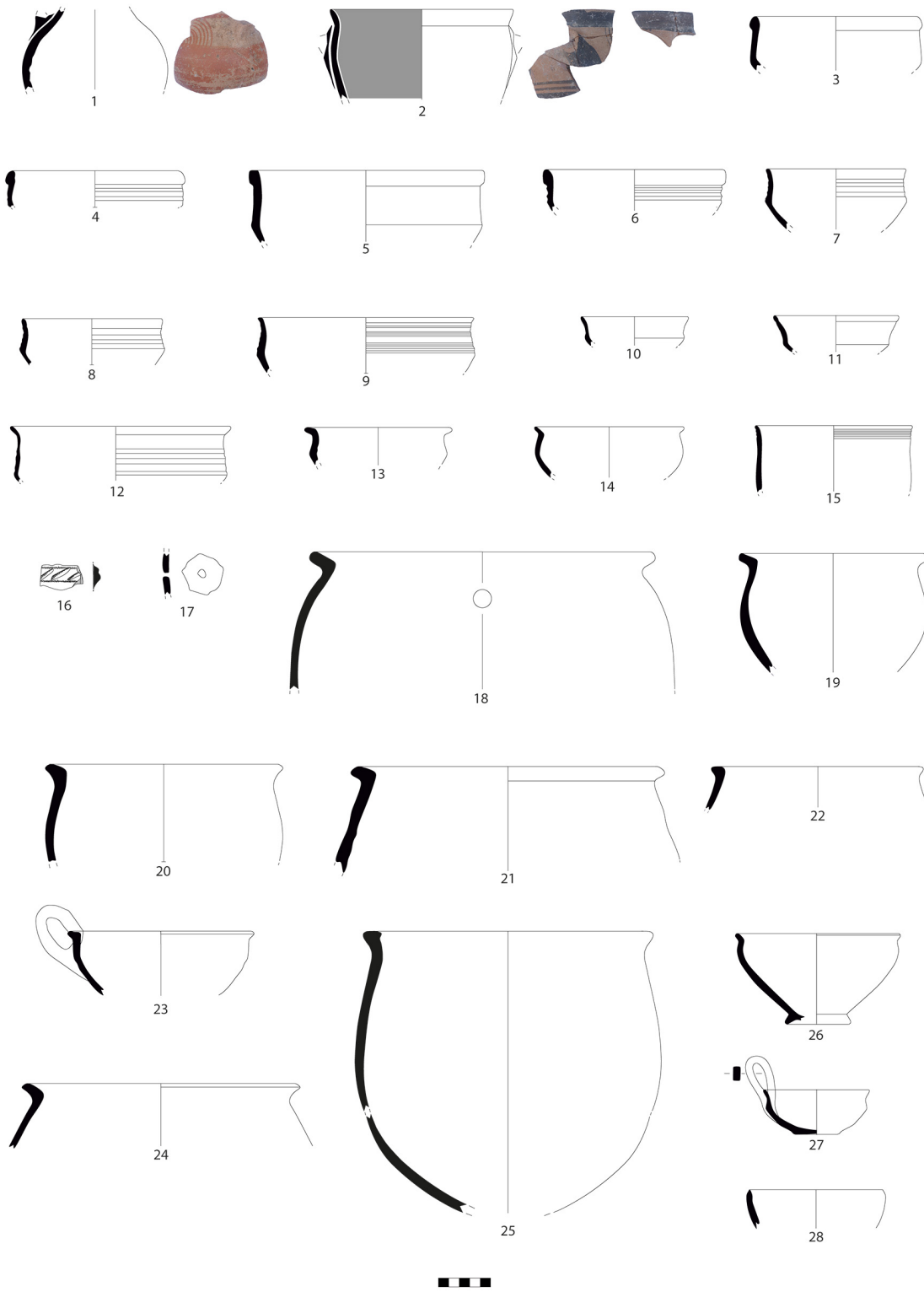

Fig. 4. Buluntular.

Cilician Amphorae from the Tarsus Zeytin Pazarı Excavation

[TARSUS ZEYTİN PAZARI KAZISINDA BULUNAN KİLİKİA ÜRETİMİ
AMPHORALAR]

Erkan ALKAÇ-Işık ADAK ADIBELLİ

Keywords

Cilicia Region, Tarsus, Zeytin Pazarı Excavation, Amphora, Regional Trade

Anahtar Kelimeler

Kilikia Bölgesi, Tarsus, Zeytin Pazarı Kazısı, Amphora, Bölgesel Ticaret

ABSTRACT

Rescue excavations were carried out in and around the remains of the Roman reservoir uncovered during the renovation works of the Zeytin Pazarı in the north of the city center of Tarsus. In particular, piles of ceramic sherds were recovered from the fill inside the reservoir remains, and commercial amphorae constitute the most dense group among these finds. Spread over a long period of time during the Roman Period and Late Antiquity, the amphora also includes types from different geographical regions. Among these, amphorae, which were apparently imported from the cities of the Cilicia Region, were categorized. In this way, information was obtained about the regional trade connections of Tarsus in the above-mentioned period. The amphorae, which have been handled with the names commonly accepted in the literature, have been typologically defined and dated by analogy method. Thus, Pompei V and Agora G 198 amphorae from Aigeai were dated to the 1st-2nd centuries AD, Zemer 41 amphorae from Bıçkıcı, Antiochia ad Cragum and Syedra to the 1st-3rd centuries AD and Proto Late Roman 1 amphorae from Elaiussa Sebaste to the second half of the 4th century AD.

ÖZET

Tarsus kent merkezinin kuzeyinde yer alan Zeytin Pazarı'nı yenileme çalışmaları sırasında ortaya çıkan Roma rezervuar kalıntısı ve çevresinde kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. Özellikle rezervuar kalıntısının içindeki dolgudan yığınlar halinde seramik parçaları ele geçmiştir ve ticari amphoralar bunlar arasındaki en yoğun buluntu grubunu oluşturmaktadır. Roma Dönemi ve Geç Antik Çağ boyunca süren uzun bir zaman dilimine yayılan amphoralar aynı zamanda farklı coğrafyalardan gelen tipleri içermektedir. Çalışmamızda Kilikia Bölgesi şehirlerinden ithal edildiği belirlenen amphora parçaları sınıflandırılmıştır. Bu sayede Tarsus'un yukarıda belirtilen zaman aralığındaki bölgesel ticari bağlantıları hakkında bilgi edinilmiştir. Amphoralar literatürde yaygın olarak kabul gören isimleri ile ele alınmış, tipolojik tanımları ve analogi yöntemi ile tarihlendirmeleri yapılmıştır. Böylece, Aigeai üretimi Pompei V ile Agora G 198 amphoraları MS 1.-2. yüzyıllara, Bıçkıcı, Antiochia ad Cragum ve Syedra çevresi üretimi Zemer 41 amphoraları MS 1.-3. yüzyıllara ve Elaiussa Sebaste üretimi Proto Late Roman 1 amphoraları MS 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir.

Tarsus is located in the plain part of the Cilicia Region, bordered by Korakeison in the west and Alexandria Kat Isson in the east.¹ Thanks to its location and fertile soils, the city, which has continued its development around the same

settlement center throughout the ages, today rises on the ruins of the Ancient Period. This situation has caused archaeological research in Tarsus to be carried out at different points of the city. The rescue excavations in the areas, where ruins were accidentally unearthed during the

¹ Strabon XIV, III, 1.

construction works in the city, are pretty high. One of these excavation sites, Tarsus Zeytin Pazarı, is approximately 700 m north of the Roman Colonnaded Street in the city center. In the excavation area, a reservoir structure connected to a dam basin and a mosaic floor dating back to the Roman Period were unearthed. The superstructure of the reservoir, which lost its function after the bed of the Kydnos River was changed in the 6th century AD, was destroyed in time. This structure was filled with soil, rubble and debris, primarily ceramic sherds, which are the wastes of their period. Due to the layers with a different soil structure, it is understood that the filling here was formed in stages. While almost all of the finds in the lower layers are dated to Late Antiquity, the fact that the Roman finds are densely mixed in the uppermost layer results from the processes (destruction or intervention) that continued in the area for centuries. Despite the confusion in the layers, the vessel forms belonging to the Roman and Late Antique Periods could be classified thanks to their characteristic features. Among these vessels, commercial amphorae from different production centers and centuries stand out with their density.² The amphorae from Tarsus Zeytin Pazarı provided an additional contribution to the determination of the commercial connections and economic mobility of Tarsus in the Ancient Period.

Excavations, surveys, amphora dump layers and stamps have revealed that amphorae of different forms were produced in Cilicia. According to these data, it has also been understood that production started in the 3rd century BC and continued until the 7th century AD.³ It has been proven that the amphorae produced in Cilicia⁴, which carried the region's main products such as wine and olive oil, were exported to the Mediterranean, Aegean and Black Sea centers.⁵ The geographical spread of the exports, which took place over a long period, provides an understanding of the historical course of the trade relations established by Cilicia.

In this context, it has been determined that Tarsus, one of the important port cities of both Cilicia and the Eastern Mediterranean, established trade relations based on wine and olive oil with the Black Sea, Aegean, Cyprus, Italy, Hispania, Egypt and North Africa, thanks to the amphorae found.⁶ These amphorae show with which geographies, in which periods and to what extent Tarsus established commercial ties. At this stage, the following question comes to mind: In addition to the regions listed above, did Tarsus also trade wine and olive oil with other cities of Cilicia? When did Tarsus' intra-regional trade connections start? The Cilician amphorae in the Zeytin Pazarı provide important information to answer these questions.

The aim of this article is to classify and date the Cilician amphorae found during the excavations at Tarsus Zeytin Pazarı according to their production centers and to provide new information about the commercial connections of Tarsus with other cities in the region. The Cilician amphorae found in Tarsus have been analyzed collectively for the first time in this study. The amphorae were typologically described and dated by analogy and their common names in the literature were used. In addition, the examples recovered from other Tarsus excavations were also considered during the evaluation.

Pompeii V Amphorae⁷

Pompeii V amphorae have two rim forms: In the first, the rim is flat and stepped on the outside, and in the second, the rim is slightly thickened.⁸ The step in the first type is quite distinct. A double handle emerges from the upper part of the neck and attaches to the shoulder like a walking stick. The handles are oval in cross-section. The projection point of this amphora type is located at the transition from the sloping shoulder to the body. The triangular body narrows towards the ring base.⁹

Pompeii V amphorae were produced in the

2 Adak-Adıbelli and Alkaç in print.

3 Akkaç 2021: 80-81.

4 Şenol 2009: 141-149.

5 Empereur and Picon 1989; Şenol and Cankardeş-Şenol 2003; Rauh 2004; Opait 2004; Cankardeş-Şenol and Alkaç 2007; Durukan 2015; Şenol and Alkaç 2017; Kızıllarslanoğlu 2016; Akkaç 2021.

6 Grace 1950; Jones 1950; Alkaç 2021; Adak-Adıbelli and Alkaç in print; Zeytin Pazarı and Roman Bath excavation reports.

7 This group is named according to the classification of the amphorae found during the excavations at Pompeii. Schoene 1871: 183, No. 2731.

8 Kızıllarslanoğlu 2019: 68-71, Cat. No. 1-9.

9 Şenol 2018: 495-501, Fig. 416-424.

harbour city of Aigeai in Cilicia Pedias.¹⁰ The clay of a group of Pompeii V specimens found at Elaiussa Sebaste was similar to the clay of Late Roman 1 amphorae produced in this city, suggesting that the form may have also been produced here.¹¹

The earliest examples of Pompeii V amphorae date to 79 AD¹², and the latest representatives date to the late 2nd to early 3rd century AD.¹³ Although these types of amphorae were produced during the Pax Romana, they were not found extensively throughout the Mediterranean.¹⁴ Although the form spread more intensively to centres in the Eastern Mediterranean, it also reached Italy, Gaul and the Black Sea.¹⁵ The Pompeii V amphorae are reported to have transported Cilician wine.¹⁶ The capacity of this group varies between 7 and 12 liters. These capacity measurements are small compared to the large-formed amphorae of the period.¹⁷

Zeytin Pazarı excavations yielded seven Pompeii V amphorae consisting of rim-neck, rim-neck-handle and handle. In all of them, the mouth is flat and stepped on the outside. Among the specimens, namely figs. 1 and 2, which we have evaluated in this article, a straight and externally stepped rim and a conical neck are seen. Fig. 1 shows an oval handle emerging from the upper part of the neck of the amphora. Pompeii V amphorae with this rim structure are dated to the 1st and 2nd centuries AD at Elaiussa Sebaste¹⁸, 125-150 AD at Beirut¹⁹, late 1st-first half of the 2nd century AD at Amathus²⁰, late 1st-early 2nd century AD at Kerameikos²¹, 1st-3rd century AD at Buto²², 1st-2nd century AD at el-Alamen²³, 1st-

2nd century AD at the Side Museum²⁴ and 1st-2nd century AD at the Greco-Roman Museum of Alexandria.²⁵ Figs. 1 and 2 can be dated to the 1st and 2nd century AD according to the dates of similar examples.

Examples of Pompeii V amphorae with thickened rims are dated to the 1st-2nd century AD at Gozlukule Mound²⁶, 1st BC-1st-2nd century AD at Köylü Garage²⁷, 1st-3rd century AD at Athens Agora²⁸ and 1st-2nd century AD at Elaiussa Sebaste.²⁹ A rimmed amphora of this type was found in the northern hinterland of Tarsus.³⁰

The clay structure of Pompeii V amphorae is hard and coarse. The amphorae of this form have clay colours ranging from red to dull yellowish orange and light yellow to orange. Buff or cream-coloured slip can also be seen on the amphorae of this group.³¹ The Pompeii V amphorae clay colour from the Zeytin Pazarı is yellow-red. This colour is consistent with the clay scale of the group.

Amphora G 198³²

The mouth of Agora G 198 amphorae is protruding and rounded. The neck of the form is wide and cylindrical. The transition from the neck to the right-angled shoulder is gradual. The twin handles are almost convex. These cups start below the rim and join the shoulder. The cylindrical body tapers towards the base. The short base is filled.³³

The amphorae of Agora G 198 were found to have been produced in Aigeai.³⁴ Amphorae of this group have been found in contexts dating from

10 Empereur and Picon 1989: 237, Fig. 20-21.

11 Kızıllarslanoğlu 2019: 61.

12 Caro 1987: Fig. 88, no. 85.

13 Hayes 1991: Fig. 71, 13.

14 Şenol and Cankardeş-Şenol 2003: 126.

15 Şenol 2018: 493.

16 Böttger 1992: 340.

17 Kızıllarslanoğlu 2019: 55.

18 Kızıllarslanoğlu 2019: 62, Cat. No. 1, Fig. 2.

19 Reynolds 2003: 127, Fig. 17 a-d.

20 Autret and Marangou 2011: 361-362, Fig. 6 a-b.

21 Böttger 1992: 370, No. 63, Abb. 3,1, Taf. 99,5.

22 Bourriau and French 2007: 127, No. 6, Fig. 3.

23 Majcherek 2007: 21, No. 28-30, Fig. 4-5.

24 Dündar 2013: 45; 57, No. 4, Fig. 4.

25 Şenol 2018: 497-497, No. 418, Fig. 418.

26 Jones 1950: 268, No. 712, Fig. 158.

27 Alkaç et al. 2013: 183-184, fig. 10; Yurtseven 2006: 91-121.

28 Robinson 1959: F73, Pl. 2; M12, Pl. 18.

29 Kızıllarslanoğlu 2019: 69-71, Fig. 3-9.

30 Alkaç 2021: 196-197, No. 15.

31 Kızıllarslanoğlu 2019: 56-57; 59.

32 The amphorae of this group are categorised according to data from the Athens Agora. Robinson 1959. They are also identified as Pompeii 13 and Ephesos Type 14. Bezecky 2013: 81.

33 Panella 1986: 616, Fig. 16.

34 Empereur and Picon 1989: 231.

the mid-1st to late 3rd century AD.³⁵ The form spread throughout the Mediterranean and inland Europe.³⁶ The large-sized amphora of Cilicia, Agora G 198, is thought to have transported wine produced in the region. An example of the group in the inventory of the Alexandria Greco-Roman Museum has a capacity of about 28 liters.³⁷

A fragment of an amphora from Aigeai, Agora G 198, was found in the Zeytin Pazarı. Fig. 3 has an everted and rounded rim. The neck is cylindrical. The oval-sectioned twin handle tapers at the top. This amphora is similar in form to others dated to the mid-1st to late 4th century AD at Ephesos³⁸, late 1st-early 2nd century AD at the Agora of Athens³⁹, late 1st-early 2nd century AD at the Roman Shipwreck of Marmaris Karaburun⁴⁰ and 1st century AD at the Greco-Roman Museum of Alexandria.⁴¹ Fig. 3 can be dated to the late 1st to early 2nd century AD due to similar examples in the Greco-Roman Museum and the Agora.

Amphorae of Zemer 41

The rim of the Zemer 41 amphorae is flared and rounded. The neck of the form is short and cylindrical. The handles start below the rim and adhere to the shoulder. The point where the handles turn down from the top was pinched with a finger before firing. The cylindrical body of the type is grooved. The base is pointed or pointed mushroom-shaped. There may be grooves on the bottoms.⁴² The pointed bottoms of these amphorae can be seen in different forms.⁴³

Zemer 41 amphorae were produced at Bıçkıcı, Antiochia ad Cragum and Syedra in western Rough Cilicia.⁴⁴ The stamp on the neck of some amphorae of this group bears the inscription ANT(. This abbreviation is associated with Antiochia ad Cragum, one of the group's production centers.⁴⁵ Apart from Cilicia, Cyprus was

also identified as the other production center of this form.⁴⁶

The earliest examples of Zemer 41 amphorae are dated before AD 79 at Pompeii⁴⁷ and the late 1st century AD at Athens.⁴⁸ The latest amphorae of this type date to the 4th century AD.⁴⁹ The amphorae of the group are found extensively in the Eastern Mediterranean. Examples of the form were also found in Italy, Greece, Crete, the Adriatic Region, Gaul and the Black Sea.⁵⁰ It is reported that wine produced in Western Rough Cilicia was transported with Zemer 41 amphorae.⁵¹ Zemer 41s, listed among the large-sized transport vessels of the Roman Imperial Period, have a capacity of approximately 50 liters.⁵²

Twenty-four Zemer 41 amphorae consisting of mouth-neck-handle, handle and base were found in the Zeytin Pazarı. Among these, fig. 4, which we evaluate in this article, has a flaring tapering rim, a cylindrical neck, a compressed handle where the handle turns downwards from the top, and an almost straight shoulder. Fig. 5 has a flaring tapering rim and a handle form like fig. 4, and a handle form similar to that of fig. 4. The bottom typologies of the Zemer 41 amphorae differ. This bottom difference is also valid for the finds from the Zeytin Pazarı. Fig. 6-8 are pointed-shaped bottoms. The ends of these bottoms are mushroom-shaped. Fig. 7 and 8 show grooves on the bases. Similar examples of these amphorae are dated to the 1st-2nd century AD at Side⁵³, to the 2nd-3rd century AD at Erythria⁵⁴, to the second quarter of the 1st century AD at Ephesos⁵⁵, to the 1st-3rd century AD at Smyrna⁵⁶, to the 2nd century AD at Patara⁵⁷, to the 1st-2nd century AD at Athens⁵⁸ and Alexandria⁵⁹, to the first half

35 Şenol 2018: 488.

36 Bezecky 2013: 82.

37 Şenol 2018: 488-489, No. 412.

38 Bezecky 2013: 82, No. 141-142, Pl. 12-13.

39 Robinson 1959: 48, Pl. 8, G 198.

40 Özdaş and Kızıldağ 2022: 76-76, Fig. 8a.

41 Şenol 2018: 488-489, No. 412, Fig. 412.

42 Autret and Marangou 2011: Fig. 2, Pl. 12.

43 Kızıllarslanoğlu 2023: 1692-1693, Fig. 25-30.

44 Autret 2012: 255-256.

45 Autret 2010: 159-169; Autret et al. 2016: 336, Fig. 7.

46 Bezecky 2013: 84.

47 Panella 1986: 621, Fig. 19.

48 Bezecky 2013: 83; Panella 1986: 622.

49 Şenol 2009: 142.

50 Bezecky 2013: 83.

51 Rauh 2004: 329-336.

52 Şenol 2009: 141.

53 Çağım-Özcan 2023: 1681-1684, Cat. No. 1-13, Pl. 1-3.

54 Kırkanlı 2021: 617, No. 318.

55 Bezecky 2013: 16; 83, No. 146.

56 Şenol 2015: 247.

57 Dündar 2018: 169, Fig. 5.

58 Robinson 1959: 43, No. G199, Pl. 8.

59 Şenol 2000: 449-450, No. 317.

of the 3rd century AD at Capaclia⁶⁰ and 325 AD at Beirut.⁶¹ It is possible to date the Tarsus examples of Zemer 41 to the 1st-3rd century AD.

The characteristic clay colour of the Zemer 41 amphorae produced in Western Rough Cilicia is red-chalky. Red-coloured examples of this amphora group were produced around Antiochia ad Cragum, Syedra and Bıçkıcı. Zemer 41s of this region generally contain additives such as mica, limestone, quartz and stoneware.⁶² Zemer 41 amphorae produced in different areas close to each other in Western Rough Cilicia are similar in form.⁶³ Cypriot examples do not contain mica as an additive. The clay colour of the island productions of the form is yellowish buff and beige.⁶⁴ The clay colours of the Zemer 41 amphorae found in the Zeytin Pazarı are shades of red and mica was found in all the samples. The specimens here are compatible with the Zemer 41 amphorae from Western Rough Cilicia in terms of form, clay colour and additives.

Proto Late Roman 1 Amphora

The rim of Proto Late Roman 1 amphorae is band-shaped. Variations can be seen in this rim shape, which is characteristic of the form. The handles of this amphora start at the upper part of the neck and join the shoulder at right angles. The handles are fluted and oval. The body of the form is ovoidal. The base consists of a small projection.⁶⁵

Proto Late Roman 1 amphorae were produced at Elaiussa Sebaste, a harbour town in the eastern part of the Rough Cilicia. The amphorae of the group are dated to the second half of the 4th century AD.⁶⁶ Amphorae of this form have been found in Italy⁶⁷, Anatolia⁶⁸, Cyprus⁶⁹,

Levant⁷⁰, Egypt⁷¹ and North Africa.⁷² Wine, olive, and laurel oil were generally exported with Late Roman 1 amphorae.⁷³ The carrying capacity of the Proto LRA 1 in the Alexandria Greco-Roman Museum is approximately 19.2 litres.⁷⁴

Three mouth-neck fragments, grouped as Proto Late Roman 1 in the literature, were found in the Zeytin Pazarı. Among these, the example in fig. 9 has a band-shaped mouth and narrow neck. The handle of this amphora has an oval cross-section and is fluted. Fig. 9 is dated to the second half of the 4th century AD at Elaiussa Sebaste⁷⁵, to the late 4th-6th century AD at Kelenderis⁷⁶, to the second half of the 4th century AD at Parion⁷⁷, to the early 4th century AD at Beirut⁷⁸, to the 5th century AD at Beni Salama⁷⁹ and to the 4th-early 5th century AD at Alexandria.⁸⁰ The Zeytin Pazarı specimens resemble the Proto Late Roman 1 amphorae from Elaiussa Sebaste in form, clay and inclusions. Therefore, the amphora in fig. 9 can be dated to the second half of the 4th century AD. Apart from this excavation area, numerous examples of Proto Late Roman 1 amphorae were found at the Roman Baths.⁸¹

Conclusion

Examples from Plain and Rough Cilicia were also found among the amphorae from different production centres found in the Tarsus Zeytin Pazarı excavation. These are Pompeii V and Agora G 198 from Aigeai, Zemer 41 from Western Rough Cilicia and Proto Late Roman 1 amphorae from Elaiussa Sebaste (Fig. 10). Within this article's scope, 35 fragments of amphorae from Cilicia were analysed (Graphic).

60 Honcu and Stanica 2017: 314, No. 10, Fig. 5.

61 Reynolds 2005: 588, Fig. 2.

62 Rauh 2004: 329-332; Kızıllarslanoğlu 2023: 1683.

63 Rauh 2004; Kızıllarslanoğlu 2023.

64 Autert 2012: 256.

65 Kızıllarslanoğlu 2016: 180, Cat. No. 48-50, lev. 80.

66 Opait 2010: 1017.

67 Arturh 1998: 164, Fig. 5.1.

68 Alkaç 2015: 153, Fig. 1; Tekocak and Zoroğlu 2013: 120-121, No. 10-19, Fig. 12-21.

69 Opait 2010: 1017.

70 Reynolds 2005: Fig. 25, Pl. 4.

71 Egloff 1977: 113, Type 168, Pl. 57.8; Şenol 2000: 451-453, No. 320-325.

72 Tomber 1999: 313, Fig. 5, 82-85.

73 Şenol 2009: 146.

74 Şenol 2018: 515, No. 435.

75 Kızıllarslanoğlu 2016: 348-350, Cat. No. 48-50.

76 Tekocak and Zoroğlu 2013: 120-121, No. 10-19, Fig. 12-21.

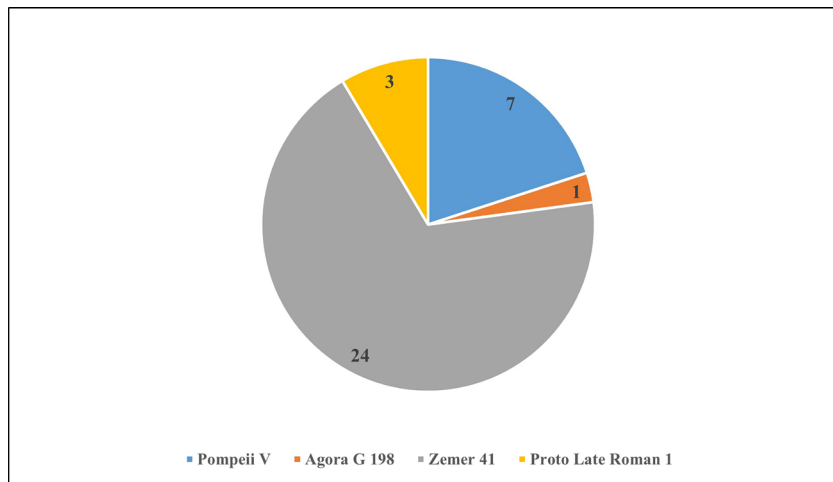
77 Akkaş 2020: 195, 26-27.

78 Reynolds 2005: 566, Fig. 26.

79 Marquie 2007: 88, Fig. 35.

80 Şenol 2000: 451-453, No. 320-325.

81 Adak-Adibelli and Alkaç in print.

Graphic: Number of Amphorae Produced in Cilicia Found in the Zeytin Pazarı Excavation

The above-mentioned Pompeii V and Agora G 198 amphorae produced in the harbour city of Aigeai in the Cilicia Pedias Region were found. The Pompeii V amphorae from this excavation area have a flat, externally stepped rim. Pompeii V amphorae with this rim feature are dated to the 1st-2nd century AD based on similar examples. Similarly, the amphora fragment from the Agora G 198 class, produced at Aigeai, is dated to the late 1st-early 2nd century AD. The amphorae described above are published from this excavation site in Tarsus for the first time.

The Zemer 41 specimens are the most numerically dense group among the Cilician amphorae found in the Zeytin Pazarı. Based on similar examples, it is possible to date these amphorae between the 1st and 3rd centuries A.D. The Zemer 41 amphorae discussed here are the first examples published in relation to Tarsus. Zemer 41 amphorae have been identified as being produced in western Rough Cilicia and Cyprus.⁸² It is possible to distinguish this cargo vessel's Cypriot and Cilician productions by clay colour and structure. However, the contribution, clay and form characteristics of the productions of Western Rough Cilicia (around Bıçkıcı, Antiochia ad Cragum and Syedra) are almost identical. These common features make it difficult to determine which production centre the Zemer 41 amphorae found in consumption cities such as Tarsus came from. Therefore, for the time being, it can be concluded that the samples from the Zeytin Pazarı were

generally produced in western Rough Cilicia.

The Proto Late Roman 1 amphora found in the Zeytin Pazarı is dated to the second half of the 4th century AD based on similar examples. It has been determined that this form type was produced in Elaiussa Sebaste, one of the harbour cities of Eastern Rough Cilicia.⁸³

The regionally produced amphorae in the Zeytin Pazarı reveal the commercial relations of Tarsus with other cities of Cilicia. The production centres and dates of the amphorae investigated here provide information for the city's Roman and Late Antique Periods. Products were transferred to Tarsus from Aigeai with Pompeii V and Agora G 198 in the 1st-2nd centuries AD, from western Rough Cilicia with Zemer 41 in the 1st-3rd centuries AD, and from Elaiussa Sebaste with Proto Late Roman 1 amphorae in the second half of the 4th century AD. In intra-regional commercial traffic, Tarsus established commercial links with Aigeai and the cities of western Rough Cilicia almost contemporaneously. The complexity of the stratification in the findspot prevents us from answering the question of with which city Tarsus first started its commercial relations. The ratio of the number of artifacts suggests a more intensive trade with western Rough Cilicia. Based on the Proto Late Roman 1 amphorae dated to the 4th century AD, it is understood that the commercial ties with Elaiussa Sebaste started later. The intensity of this connection is revealed by the large number of Proto Late Roman 1 amphorae

82 Rauh 2004; Kızırlarşlanoğlu 2023; Bezecky 2013.

83 Kızırlarşlanoğlu 2016.

recovered from the Roman Baths.⁸⁴ It is thought that the wine and olive oil of the region were exported to Tarsus with these amphorae.

Pistos Group amphora stamps dating to the 3rd century BC were found at Gozlukule⁸⁵. It is stated that the form, clay and clay colours of these amphora stamps are similar to Nagidos amphorae. Therefore, it is thought that the Pistos Group amphorae may have been produced at Nagidos.⁸⁶ These may indicate, albeit with a question mark, that Tarsus had been engaged in intra-regional wine and olive oil trade since the 3rd century BC. However, the current data reveal that the intra-regional trade relations of Tarsus had increased since the Roman Imperial Period.

From the early 1st century AD, Cilician wine and olive oil were intensively exported in regional amphorae to different parts of the Mediterranean and even to the Red Sea settlements. Pax Romana, the solution to the piracy problem, and the easy access of goods to ports thanks to road arrangements between coastal cities and their hinterlands were important factors for this wide geographical spread.⁸⁷ The findings from the Zeytin Pazarı support the view that the commercial mobilization that started in the 1st century AD over these two products also took place between the region's cities.

The Cilician amphorae recovered from the site are generally dated to the 1st-3rd centuries AD and mid-4th century AD. This is consistent with the dates of the red-slipped ceramics found in Tarsus (also in the Zeytin Pazarı and other excavation sites) and reflects the destruction, depression, shrinkage and possible abandonment of the city as a result of the Sassanid invasion⁸⁸ in the second half of the 3rd century AD. This research will contribute to future studies by adding new data on the history and archaeology of Tarsus, which is highly problematic and lacking at many points.

84 Our research on the ceramic finds from the Roman Baths continues.

85 Grace 1950: 146, No. 86-87; Cankardeş-Şenol 2006: 169.

86 Cankardeş-Şenol and Alkaç 2007: 338-339.

87 Şenol and Cankardeş-Şenol 2003: 124-125.

88 Dignas and Winter 2007: 22-23; 268.

Acknowledgments

The Tarsus Museum Directorate carried out the rescue excavations in and around the Zeytin Pazarı in 2012-2014 with our participation. The finds were transferred to the Tarsus Museum storerooms. We would like to thank Doğukan Bekir ALPER, Director of the Tarsus Museum, for allowing us to study these finds and for providing the necessary facilities. We would like to thank the Tarsus Chamber of Commerce and Industry, especially Mr Fuat Togo, for supporting this article. We would like to thank Assoc.Prof. Dr. İsmail Akka for his technical and scientific support.

Catalogue

Fig. 1

Amphora: Pompeii V

Diameter Rim: 6.0 cm

Height: 8.3 cm

Colour of the Surface: 2.5 Y 8/2

Colour of the Clay: 5 YR 7/6

Inclusions: Sand, quartz, limestone

Date: 1st and 2nd century AD

Fig. 2

Amphora: Pompeii V

Diameter Rim: 6.0 cm

Height: 5.1 cm

Colour of the Surface: 2.5 Y 8/2

Colour of the Clay: 5 YR 7/6

Inclusions: Sand, quartz, limestone

Date: 1st and 2nd century AD

Fig. 3

Amphora: Agora G 198

Diameter Rim: 12.0 cm

Height: 11.4 cm

Colour of the Surface: 10 YR 8/4 very pale yellow

Colour of the Clay: 7.5 YR 7/4 pink

Inclusions: Quartz, limestone

Date: late 1st to early 2nd century AD

Fig. 4

Amphora: Zemer 41

Diameter Rim: 11.0 cm

Height: 11.8 cm

Colour of the Surface: 5 Y 6/6

Colour of the Clay: 2.5 Y 5/8
Inclusions: Sand, quartz, mica, limestone
Date: 1st- 3rd century AD

Fig. 5

Amphora: Zemer 41
Diameter Rim: 11.0 cm
Height: 13.8 cm
Colour of the Surface: 5 Y 6/6
Colour of the Clay: 2.5 Y 5/8

Inclusions: Kum, quartz, mica, limestone
Date: 1st-3rd century AD

Fig. 6

Amphora: Zemer 41
Diameter Rim: 4.0 cm
Height: 12.0 cm
Colour of the Surface: 2.5 Y 5/8
Colour of the Clay: 2.5 Y 5/8

Inclusions: Sand, quartz, mica, limestone
Date: 1st-3rd century AD

Fig. 7

Amphora: Zemer 41
Diameter Rim: 2.0 cm
Height: 12.0 cm
Colour of the Surface: 5 Y 6/6
Colour of the Clay: 2.5 Y 5/8

Inclusions: Sand, quartz, mica, limestone
Date: 1st-3rd century AD

Fig. 8

Amphora: Zemer 41
Diameter Rim: 4.0 cm
Height: 11.5 cm
Colour of the Surface: 5 Y 6/6
Colour of the Clay: 2.5 Y 5/8

Inclusions: Sand, quartz, mica, limestone
Date: 1st-3rd century AD

Fig. 9

Amphora: Proto Late Roman 1
Diameter Rim: ca. 6.0 cm
Height: ca. 14.5 cm
Colour of the Surface: 5 YR 7/6
Colour of the Clay: 5 YR 7/6

Inclusions: Quartz, limestone
Date: second half of the 4th century AD

Bibliography

Ancient Reference:

Strabon: *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)*, Adanan Pekman (Trans.), İstanbul.

Modern References:

- ADAK-ADIBELLİ and ALKAÇ (in print): I. Adıbelli-Adak, E. Alkaç, "Evaluation of Late Antique Wine and Olive Oil Commercial Routes in terms of Tarsus in the Light of Roman Bath and Zeytin Pazarı Amphorae", In: A. Diler, K. Şenol, Ü. Aydınoglu (eds.), *Eski Çağ'da Ege ve Akdeniz'de Zeytinyağı ve Şarap Üretimi, Kırsal Yerleşimler, Kentsel Merkezler ve Ticaret*, 24-26 Kasım 2023.
- AKKAŞ 2020: İ. Akkaş, "Parion Yamaç Hamamı Ticari Amphora Buluntuları (MÖ 1. yüzyıl-MS 7. yüzyıl)", *Arkhaia Anatolika* 3, 178-243.
- AKKAŞ 2021: İ. Akkaş, "Kilikia Bölgesi'nde Amphora Üretimi: Hellenistik'ten Geç Antik Dönemin İçlerine Kadar", In: E. Alkaç (ed.), *Kilikia Araştırmaları I*, İstanbul, 51-106.
- ALKAÇ 2015: E. Alkaç, "Kanytella Kazısından Late Roman I Amphoraları", In: Ü. Aydınoglu (ed.), *Kanytellis-Kanlıdivane, Dağlık Kilikia'da Bir Kırsal Yerleşimin Arkeolojisi*, İstanbul, 151-159.
- ALKAÇ 2021: E. Alkaç, "Tarsus Hinterlandından Bir Grup Amphora: Keşbüğü Buluntuları", In: D. Kaplan (ed.), *Tarsus Araştırmaları II*, Ankara, 191-214.
- ALKAÇ et al. 2013: E. Alkaç, S. Durugönül, B. Gökçay, "Tarsus "Köylü Garajı" Mezar Yapısı ve Jeofizik Çalışmaları", In: Y. Özdemir, A. Cerrahoğlu (eds.), *II. Tarsus Kent Sempozyumu*, 15-17 Kasım 2012, Mersin, 181-190.
- AURET 2010: C. Auret, "Un Nouveaus Centre de Timbrage en Cilicie a l'Epoque Romaninw: Antioche sur le Kragos", In: N. Badoud, A. Narangou (eds.), *Analyse et Exploitation des Timbres Amhoriques Grecs*, 159-169.
- ARTHUR 1998: P. Arthur, "Eastern Mediterranean Amphorae between 500 and 700: A View From Italy", In: L. Sagui (ed.), *Ceramica in Italia: 6-7 Secolo. Atti Del Convegno in Onore Di John W. Hayes*, Roma, 11-13 Maggio 1995, Firenze 1998, 157-184.
- AURET 2012: C. Auret, "Cyprus and Cilicia: Amphora Production, trade and Relations in the Early Roman Era", Artemis Georgiou (ed.), *Cyprus an Island Culture society ans Social Relations from the Bronze Age to the Venetian Period*, 252-267.

- AURET and MARANGO 2011: C. Auret, A. Marangou, "L'Importation des Amphores Ciliciennes à Chypre à l'Époque Impériale", In: Andreas Demetrio (ed.), *ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΥΠΡΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΟΥ Δ'ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ*, ΛΕΥΚΩΣΙΑ, 357-366.
- AURET et al. 2016: C. Auret, A. H. Kızırlanslanoglu, N. Rauh, "Batı Kilikia Amphora Araştırmalarında Yeni Gelişmeler", *Anmed* 14, 333-337.
- BEZECZKY 2013: T. Bezeczy, *The Amphorae of Roman Ephesus*, Forschungen Ephesos 15, Wien.
- BÖTTGER 1992: B. Böttger, "Die Kaiserzeitlichen und Spätantiken Amphoren aus dem Kerameikos", *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts* 107, 315-381.
- BOURRIAU and FRENCH 2007: J. Bourriau, P. French, "Imported Amphorae from Buto Dating from c. 750 BC to the Early 6th Century AD", In: S. Marchand, A. Marangou (eds.), *Amphores D'Égypte, de la Basse Époque à l'Époque Arabe*, Vol. I, Cairo, 115-133.
- CANKARDEŞ-ŞENOL 2006: G. Cankardeş-Şenol, *Klasik ve Hellenistik Dönemde Mühürlü Amphora Üreten Merkezler ve Mühürlenme Sistemleri*, İstanbul.
- CANKARDEŞ-ŞENOL and ALKAÇ 2007: G. Cankardeş-Şenol, E. Alkaç, "Nagidos'da Ele Geçen Amphora Mühürleri: Rhodos, Knidos, Kıbrıs Ve Lokal Üretimler", In: S. Durugönül (ed.), *Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları. Nagidos*, Adalya Suppl. 6, İstanbul, 297-344.
- CARO 1987: S. D. Caro, *Villa Rustica in Localita Petraro (Stabiae). Rivista Dell'Istituto Nazionale D'Archeologia E Storia Dell'Arte*, III, X. Stabia. Ville Campana.
- ÇAĞIM-ÖZCAN 2023: F. Çağım-Özcan, "Side'den Bir Grup Kilikya Tip 1 (Agora G199/Zemer 41) Amphora", *AKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 8, Cilt 2, 1667-1692.
- DIGNAS and WINTER 2007: B. Dignas, E. Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals*, Cambridge.
- DURUKAN 2015: M. Durukan, "Geç Antik Çağ'da Doğu Akdeniz'deki Ekonomik Gelişmenin Nedenleri", *Adalya* XVIII, 241-257.
- DÜNDAR 2013: E. Dündar, "A Group of Amphorae from Side Museum and a New Type of Amphora: The Lycian Amphora?", *Archäologische Anzeiger* 2012, Vol. I, 43-61.
- DÜNDAR 2018: E. Dündar, "The Maritime Trade of Roman Patara Preliminary Remarks on the Amphorae", *Skyllis* 2018, Vol. 2, 166-173.
- EGLOFF 1977: M. Egloff, *La Potterie Copte. Quatre Siècles d'Artisanat et d'Échanges en Basse Égypte*, Kellia III, Geneva, 108-119.
- EMPEREUR and PICON 1989: J. Y. Empereur, M. Picon, "Les Régions de Production D'Amphores Impériales en Méditerranée Orientale", *Anfore Romane e Storia Economica: Un Decennio Di Ricerche*, Collection De L'Ecole Française De Rome 114, 223-248.
- GRACE 1950: V. Grace, "The Stamped Amphora Handles", In: H. Goldman (ed.), *Excavations At Gözli Kule, Tarsus*, Vol. I, New Jersey, 135-148.
- HAYES 1991: J. W. Hayes, "Commercial Amphorae: Hellenistic Types, Roman Types", *The Hellenistic and Roman Pottery*, PAPHOS, Vol. III, Nicosia, 58-223.
- HONCU and STANICA 2017: S. Honcu, A. D. Stanica, "Roman and Roman-Byzantine Amphorae Discovered at Villa Rustica from Capaclia, Tulcea County", In: G. Nutu, S. C. Ailincai, S. Micu (eds.), *The Man, The River, The Sea*, Cluj-Napoca, 307-326.
- JONES 1950: F. F. Jones, "The Pottery", In: H. Goldman (ed.), *Excavations At Gözli Kule, Tarsus*, Vol. I, New Jersey, 149-296.
- KIRKANLI 2021: Kırkanlı, E., "Erythrai Roma İmparatorluk ve Erken Bizans Amphoraları (1977-1988) Kazıları", *Seramik Araştırmaları Dergisi* 4, 100-167.
- KIZILARSLANOĞLU 2016: A. Kızırlanslanoglu, "Antik Çağ'da Elaiusa Sebaste'nin Amphora Üretimi ve Ticari İlişkileri", (Atatürk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- KIZILARSLANOĞLU 2019: A. Kızırlanslanoglu, "Kilikia Bölgesi Roma Dönemi Üretimi: Pompei V Amphorası ve Sebaste Buluntuları", *Seramik Araştırmaları Dergisi* 1, 54-71.
- KIZILARSLANOĞLU 2023: A. Kızırlanslanoglu, "Antiochia ad Cragum, Pinched Handle/Zemer 41/Agora M239 Amphora Üretimi: Tipolojik Özellikleri ve Varyasyonları", *Sosyal Bilimlerde Güncel Tartışmalar* 14, 1674-1705.
- MAJCHEREK 2007: G. Majcherek, "Aegean and Asia Minor amphorae from Marina el-Alamein", In: S. Marchand, A. Marangou (eds.), *Amphores D'Égypte, de la Basse Époque à l'Époque Arabe*, Vol. I, Cairo, 9-31.
- MARQUIÉ 2007: S. Marquié, "Les Amphores Trouvées dans le Wadi Natrun (Beni Salama et Bir Hooker)", In: S. Marchand, A. Marangou (eds.), *Amphores D'Égypte, de la Basse Époque à l'Époque Arabe*, Vol. I, Cairo, 77-114.
- OPAIT 2004: A. Opait, "The Eastern Mediterranean Amphorae in the Province of Scythia", In: J. Eiring, J. Lund (eds.), *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean*, Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens, September 26-29 2002, Monographs of the Danish Institute at Athens Vol. 5, Athens, 293-308.

- OPAIT 2010: A. Opait, "On The Origin of Carthage LR Amphora 1", In: S. Menchelli, S. Santoro, M. Pasquinucci, G. Guiducci (eds.), *LRCW 3: Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean*, BAR-IS. 2185, Vol. II, Oxford, 1015-1022.
- ÖZDAŞ and KIZILDAĞ 2022: H. Özdaş, N. Kızıldağ, "Ege-Akdeniz Sualtı Araştırmaları, 2019-2020 Yılları Çalışmaları", *2019-2020 Yılı Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, Ankara, 69-88.
- PALACZYK 2020: M. Palaczyk, "Transportamphoren", In: T. Theurillat, G. Ackermann, M. Duret, S. Zurbruggen (eds.), *Eretria XXV*, Vol. I, 121-170.
- PANELLA 1986: C. Panella, "Oriente ed Occidente: Considerazioni su Alcune Anfore Egee di età Imperiale a Ostia", In: J.-Y. Empereur – Y. Garlan (eds.), *Recherches sur les Amphores Grecques*. Actes du Colloque International Organisé par le Centre National de la Recherche Scientifique, L'Université de Rennes II et L'École Française D'Athènes, 10-12 Septembre 1984, Athènes, *BCH Suppl.* 13, 609-636.
- RAUH 2004: N. K. Rauh, "Pirated Knock-offs: Cilician Imitations of Internationally Traded Amphoras", In: J. Eiring, J. Lund (eds.), *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean*, Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens, September 26-29 2002, Monographs of the Danish Institute at Athens, Vol. 5, Athens, 329-336.
- REYNOLDS 2003: P. Reynolds, "Amphorae in Roman Lebanon: 50 BC to AD 250", *Archaeology and History in Lebanon* 17, 120-130.
- REYNOLDS 2005: P. Reynolds, "Levantine Amphorae from Cilicia to Gaza: A Typology and Analysis of Regional Production Trends from the 1st to 6th Centuries", In: J. M. Gurt i Esparraguera, J. Buxeda i Garrigós, M. A. Cau Ontiveros (eds.), *LRCW I: Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry*, BAR International Series 1340 Oxford, 563- 612.
- ROBINSON 1959: H. S. Robinson, *Pottery of the Roman Period. Chronology, The Athenian Agora V* Princeton.
- SCHOENE 1871: R. Schoene, "Tituli Vasis Fictilibus Inscripti", R. Schöne & K. F. W. Zangemeister (eds.), *Inscriptiones parietariae Pompeianae, Herculanae, Stabianae, Corpus Inscriptionum Latinarum* IV, Berlin: apud G. Reimerum, 168-226.
- ŞENOL 2000: A. K. Şenol, *İskenderiye Kazılarında Ele Geçen Amphoralar Işığında Kentin Roma Dönemi Şarap, Zeytinyağı, Salamura Balık ve Sos Ticareti*, (Ege Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- ŞENOL 2009: A. K. Şenol, "AETAM'de Bulunan Amphoraların Tipolojisi", In: A. K. Şenol (ed.), *AETAM (Arslan Eyce Taşucu Amphora Müzesi)'da Bulunan Ticari Amphoralar ve Akdeniz'de Ticaretin İzleri*, Silifke, 100-319.
- ŞENOL 2015: A. K. Şenol, "Smyrna Kazılarında 2007-2011 Yılları Arasında Bulunan Ticari Amphoralar", In: A. Ersoy, G. Şakar (eds.), *Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları I. Çalıştay Bildirileri*, İstanbul, 243-256.
- ŞENOL 2018: A. K. Şenol, *Commercial Amphorae in the Greko-Roman Museum of Alexandria*, EtAlex 44, Alexandria.
- ŞENOL and CANKARDEŞ-ŞENOL 2003: A. K. Şenol, G. Cankardeş-Şenol, "Commercial Ties of Cilicia by Means of Hellenistic and Roman Amphorae", *Olba* VII, 119-143.
- ŞENOL and ALKAÇ 2017: A. K. Şenol, E. Alkaç, "A Rediscovery of a LR 1 Workshop in Cilicia and the existence of LR 1 in Alexandria due to the New Evidence", In: D. Dixneuf (ed.), *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry* 5, Vol. 2, Alexandria, 831-843.
- TEKOCAK and ZOROĞLU 2013: M. Tekocak, L. Zoroğlu, "Kelenderis'te Bulunan Bir Grup Roma Dönemi Ticari Amphorası ve Düşündükleri", *Olba* XXI, 109-140.
- TOMBER 1999: R. Tomber, "Pottery from the Sediments of the Inner Harbour (Area 114)", *Caesarea Papers* 2, 296-321.
- YURTSEVEN 2006: F. Yurtseven, "Tarsus Köyü Garaj Mezarı Buluntuları", *Anadolu/Anatolia* 31, 91-121.

Makale Gönderim Tarihi: 21.04.2024

Makale Kabul Tarihi: 29.04.2024

ERKAN ALKAÇ

Orcid ID: 0000-0001-9436-2501

Mersin Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy
Kampüsü

Mersin/TÜRKİYE

ealkac77@gmail.com

İŐIK ADAK-ADIBELLİ

Orcid ID: 0000-0001-8295-2088

Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü

Kırşehir/TÜRKİYE

adakadibelli@hotmail.com.

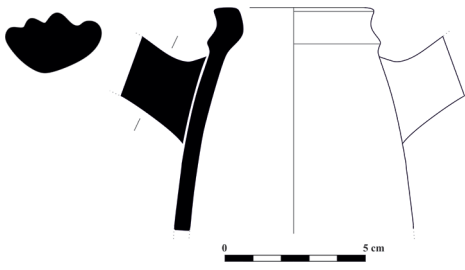

Fig. 1.

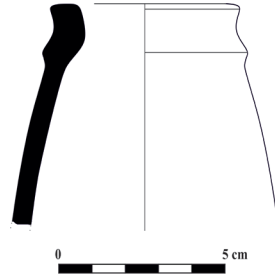

Fig. 2.

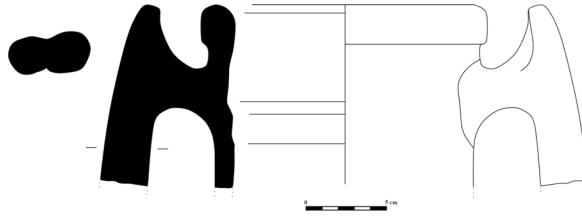

Fig. 3.

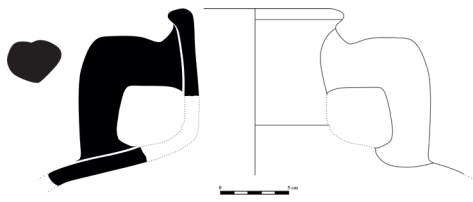

Fig. 4.

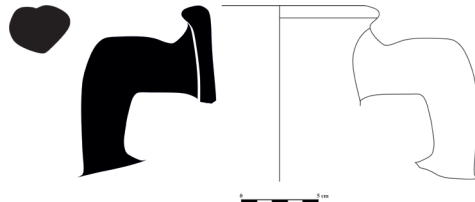

Fig. 5.

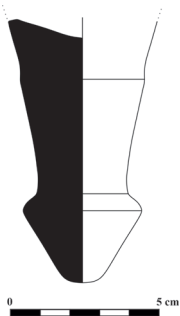

Fig. 6.

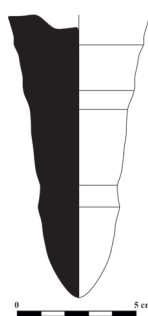

Fig. 7.

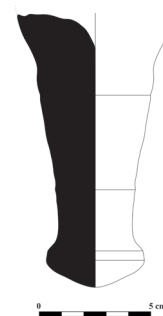

Fig. 8.

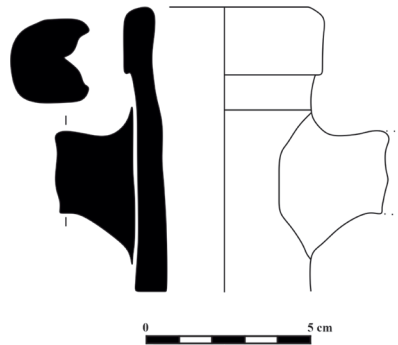

Fig. 9.

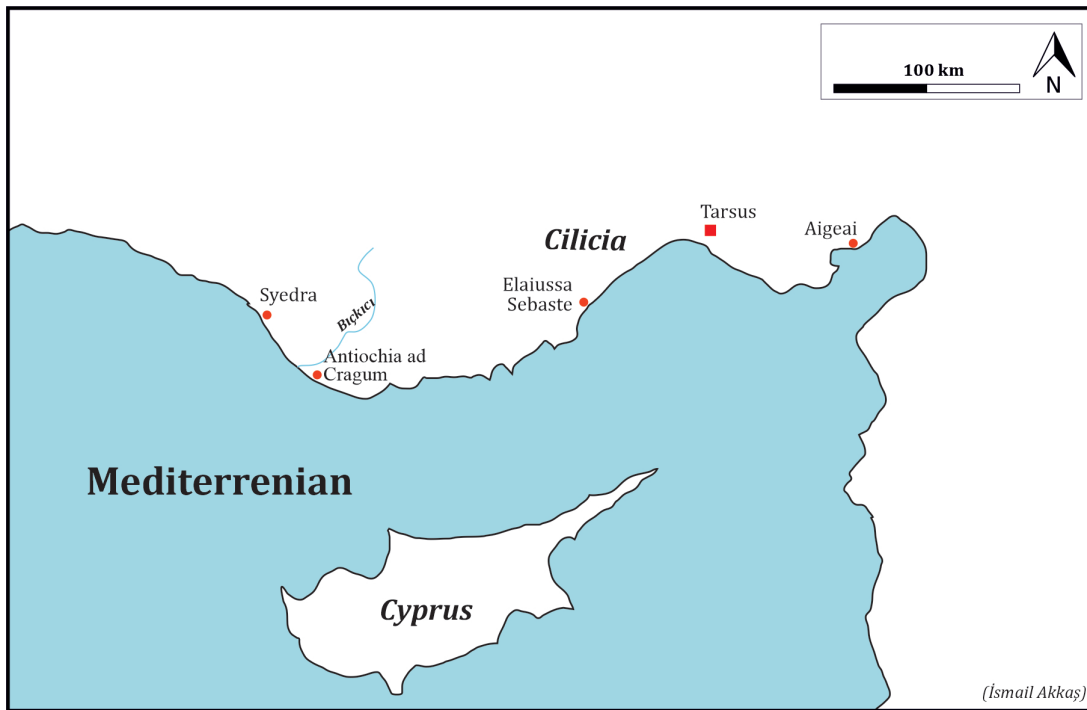

Fig. 10. Production centers of Cilician amphorae found in Zeytin Pazar

Şarhöyük / Dorylaion Mimari Bezeme Parçaları Üzerine Bir Değerlendirme

[AN EVALUATION ON THE MARBLE DECORATIVE ELEMENTS FROM
ŞARHÖYÜK / DORYLAION]

Adem YURTSEVER-Mahmut Bilge BAŞTÜRK

Keywords

Şarhöyük, Dorylaion, Phrygia, Late Antique Period, Church, Architectural Decoration

Anahtar Kelimeler

Şarhöyük, Dorylaion, Phrygia, Geç Antik Çağ, Kilise, Mimari Bezeme

ABSTRACT

Numerous ornamented architectural elements have been unearthed through archaeological excavations at Şarhöyük (Dorylaion) in ancient Phrygia. These figurative marble ornaments were discovered in various areas of the mound at different chronological intervals, with a notable concentration in the designated church area. The prevailing belief is that these extensively found fragments were deliberately fragmented to attain their current state. Prominent examples within the documented findings encompass facing panels, embellished elements from column capitals, unidentified figurative objects, sculptures (reliefs?), mortaria, ambo/tempon fragments, a plaque depicting an agonistic prize crown, and decorative elements from a sarcophagus. The meticulously crafted architectural and other fragments exhibit distinct formal characteristics. A thorough stylistic analysis of these features has yielded significant insights into the Byzantine layer identified on the mound. This study presents crucial reflections on the Late Antique period of the city, with a specific focus on the preserved marble fragments within the Şarhöyük Research Laboratory. A noteworthy outcome of the study is the dating of a recognized church presence on the mound and the identification of its decorative elements.

ÖZET

Antik Phrygia Bölgesindeki Şarhöyük (Dorylaion)'da gerçekleştirilen arkeolojik kazı çalışmalarında belgelenen bezemeli mimari elemanların sayısı oldukça fazladır. Söz konusu mermerden yapılmış bezemeli, figüratif elemanlar farklı zaman dilimleri içinde höyüğün farklı alanlarında, özellikle yoğun şekilde Kilise olarak tanımlanan alanda tespit edilmiştir. Oldukça fazla sayıda ele geçen bu parçaların bilinçli bir şekilde kırılarak şimdiki duruma geldikleri düşünülmektedir. Belgelenen örnekler içinde daha çok kaplama levhaları, sütun başlıklarına ait bezemeli öğelere ait parçalar, tanımlanamayan figüratif objeler, heykel (kabartma?), mortarium, ambon/tempon parçaları, agonistik ödül tacı betimli bir levha ve lahit süsleme parçaları dikkat çekmektedir. İncelenen mimari ve diğer parçalar kaliteli bir işçilik göstermekte ve farklı form özellikleri sunmaktadır. Söz konusu form özelliklerinin detaylı bir stil analizi yapılmış ve bu sayede höyük üzerindeki varlığı bilinen Bizans katmanına dair önemli bulgular tespit edilmiştir. Bu çalışma, Şarhöyük araştırma laboratuvarında korunmakta olan mermer parçalar üzerine yoğunlaşmakta ve kent'in Geç Antik Çağı üzerine önemli düşünceleri sunmaktadır. Çalışmanın ulaştığı önemli bir sonuç da höyük üzerinde varlığı bilinen bir Kilisenin tarihlendirilmesi ve dekorasyon unsurlarının tespit edilebilmesidir.

Giriş

Eskişehir kent merkezinin yaklaşık 2 km kuzeydoğusunda bulunan, ancak bugün şehir tarafından neredeyse çevrelenmiş durumdaki Şarhöyük, bir yüzyıldan daha fazla süredir Dorylaion ile

özdeşleştirilmektedir. Anadolu'nun büyük höyüklerinden biri olan Şarhöyük, 18. yüzyılda Paul Lucas tarafından ziyaret olup buradaki yazıtlar ve kalıntılar kayıt altına alınmıştır. 1887'de Ramsey'in höyüğü ziyaretinden itibaren Şarhöyük – Dorylaion özdeşliği hemen tüm

kaynaklarda kabul edilmiştir.¹ Elbette ki farklı dönemlerde höyüğün taşıdığı önem değişimlere uğramıştır, ancak höyük Selçuklu akınlarına dek kesintisiz bir yerleşime sahne olmuştur.

Şarhöyük / Dorylaion’da kazı çalışmaları 1989 yılında başlamış ve kısa kesintiler dışında otuz yılı aşkın bir süredir devam etmektedir. Höyük üzerinde yürütülen arkeolojik çalışmalar sonucunda, MÖ 4. binyılın son çeyreğinden MS 13. yüzyıla dek kesintisiz bir yerleşim silsilesi olduğu ortaya çıkarılmıştır. Erken dönemlere ait tabakaların verileri şimdilik sadece seramik ve küçük buluntu düzeyinde tespit edilebilmiş, mimari buluntular henüz açığa çıkartılamamıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda, Şarhöyük’te şu anda dokuz farklı kültür evresinin varlığı tespit edilmiştir:²

- ŞH 0 19. Yüzyıl İkinci Yarısı – Kurtuluş Savaşı
- ŞH I Bizans
- ŞH II Roma
- ŞH III Hellenistik
- ŞH IV Demir Çağı
- ŞH V Geç Tunç Çağı (Hitit)
- ŞH VI Orta Tunç Çağı (seramik ve küçük buluntu)
- ŞH VII Erken Tunç Çağı (seramik ve küçük buluntu)
- ŞH VIII Kalkolitik Dönem (seramik)

Höyük üzerindeki araştırma çalışmalarında oldukça yoğun olduğu gözlenen, boyutları küçük parçalanmış mermer fragmanlar araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Sonraki süreçte söz konusu malzeme buluntu yerleri belgelenecek araştırma laboratuvarına kaldırılmıştır. Böylece çok katmanlı höyük üzerindeki Roma ve Geç Antik Çağ ile ilgili önemli bir buluntu grubunun araştırılma süreci başlamıştır. Söz konusu mermer parçalar önemlidir, çünkü bu örnekler kentin yazılı belgeler üzerinden bilinen bir sürecine ışık tutan somut materyaldir.

Belgelenen mimari parçaların büyük bir bölümü Kilise olarak adlandırılan yapı çevresinde tespit

1 Cox – Cameron 1937: XII.

2 Tabakalanmanın son durumu için bk.: Baştürk 2019: 2021.

edilmiş, çeşitlilik göstermekle birlikte içlerinde *akanthus* yaprak parçaları ele geçmiştir. *Akanthus* yaprak bezemelerinin gerek matkap işçiliği gerekse sağlam olan bölümleri hem parçanın ne tür bir yapı elemanına ait olduğu hakkında fikir vermekte hem de tarihlendirme için bir çıkış noktası sunmaktadır. Bu nedenle sayıları çok fazla olan parçalar içerisinden stil kritiğine imkân tanıyan örnekler ele alınmıştır. Örnekler içinden ise korunma durumu iyi olan belirli parçalar görsellerde sunulmuştur. Parçaların yoğunluğu ve önemine göre; bezemeli mimari parçalar, figüratif bezemeli parçalar olarak belli alt başlıklar altında inceleme yapılmıştır. Çalışmanın çok katmanlı bir yerleşime sahne olan Şarhöyük ile ilgili önemli veriler sunması, gelecek araştırmalar için bir altlık oluşturması amaçlanmıştır.

Bezemeli Mimari Parçalar

Şarhöyük / Dorylaion kentinde gerçekleştirilen çalışmalarda önemli sayıda *akanthus* yaprak bezemeli parçalar ele geçmiştir ve *akanthus* yapraklarının stil özellikleri tarihlendirme için son derece önemlidir. Daha çok fragmanlar şeklinde korunmuş *akanthus* yaprakları stil özellikleri bakımından gruplara ayrılarak irdelenmiştir. Stil analizine imkân tanıyan bezemeli *akanthus* yaprakları ilk grupta yer almaktadır ve bezemeli elemanların üzerindeki yoğun matkap yuvaları dikkat çekmektedir (Fig. 1, 1-5). Burada gösterilen figürlerin temelde aynı stilin farklı varyantları şeklinde çalışıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu bezemeli parçaların belirgin stil özelliği merkezde yer alan *akanthus* yaprağının orta damarı ve yan damarları üzerinde belli aralıklarla devam eden matkap yuvalarıdır. Sadece fig. 1,1’de matkap yuvalarının yan dallarda devam etmediği, yan yaprak dilimlerinde damarlarının derin kanallarla vurgulanmış olduğu görülmektedir. *Akanthus* yaprak damar ve kanallarının sık bir dizilim gösteren matkap yuvaları ile yüksek kabartma çalışılması literatürde “Theodosien Tipi”³ olarak bilinmekle birlikte, Şarhöyük örneklerinde henüz tam bir yapı elemanı henüz ele

3 Ş. Yıldırım, Side örneklerini ele aldığı doktora çalışmasında bu başlıkların MS 5. ve 6. yüzyıl içerisinde dağılım gösterdiğini, MS 6. yüzyıla gelindiğinde ise üretiminin durduğunu belirtmiştir, bk.: Yıldırım 2013: 118, 176-177, res. 28, tartışmalar için bk.: dn. 341. Ayrıca bk.: Temple 2010: 357; Öztaşkın 2013: 272.

geçmemiştir.⁴ Bu nedenle Şarhöyük örnekleri için bu adlandırmayı kesin olarak yapmak şimdilik mümkün değildir. Benzer stil özellikleri gösteren başlıkların kilise yapılarından belirlenen örnekleri vardır⁵ ve bu örnekler incelenip Şarhöyük örnekleri ile karşılaştırıldığında benzer bir yapı tipinin burada da olması gerektiğine dair düşünceyi güçlendirmektedir. Bu noktada söz konusu örneklerin stil analizi yapı elemanlarının tarihsel süreci hakkında da bir fikir verebilecektir.

Akanthus yaprakları üzerinde sık dizilimle devam eden matkap yuvalarına sahip bezemelerin karşılaştırma örnekleri daha çok sütun, pilaster veya sütüncü başlığına ait örneklerde görülmektedir. Bununla birlikte, yaprak parmakları üzerindeki damar veya kanallar yerine sık dizilim gösteren matkap yuvalarının kullanımı tamamı ile Geç Antik Çağa atfedilen bir özelliktir. Daha erken örneklerde yaprak kanalları ve damarları ince veya geniş damarlar şeklinde çalışılmışken bu örneklerde sadece matkap yuvaları şeklindeki tasarımın, dönem özelliklerinin tamamen değiştiğini göstermektedir. Bu bakımdan tarihlendirme için MS 5. ve 6. yüzyıl örneklerine bakmak gereklidir. Birbirini takip eden küçük, derin matkap yuvalarının *akanthus* yaprakları üzerindeki kullanımı MS 5. yüzyılın ikinci yarısı ile 6. yüzyıla tarihlendirilen Silifke Müzesi örneklerinde görülmektedir.⁶ Yine Silifke'den Tapınak Kilisesi adlı yapısından ele geçen bir kompozit sütun başlığı üzerindeki *akanthus* bezemelerinde görülen matkap işçiliği Şarhöyük örnekleri ile oldukça yakındır.⁷ Bir diğer benzer stil örneği ise

Myra'da ele geçmiş bir sütun başlığında görülmektedir. Burada başlığa ait *akanthus* yaprakları üzerindeki matkap işçiliği, matkap yuvalarının dizilimi ve *akanthus*ların dışa açılımı Şarhöyük örnekleri ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. Söz konusu parçalar MS 5. yüzyıla tarihlendirilmiştir.⁸ Belirtilen örnekler dikkate alındığında Şarhöyük'te ele geçen sık dizilimli matkap yuvalı *akanthus* yaprak parçaları MS 5. yüzyıldan önceye ait olmamalıdır. Burada son bir benzer örnek sunmak tarihleme açısından önemlidir, çünkü bu örnek Pessinus kentinden ele geçmiştir ve her iki kent bölgesel olarak birbirine yakınlık göstermektedir. Pessinus başlığı stil özelliği ile MS 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir.⁹ Pessinus ve Silifke'den ele geçmiş stil olarak yakın örnekler dikkate alındığında Şarhöyük bezemeli elemanlarını tarihlendirmek için MS 5. yüzyılın 2. yarısı ile MS 6. yüzyılın başları dikkate alınmalıdır.

Şarhöyük'te tespit edilen oldukça önemli bir diğer bezeme grubunu sivri ve keskin kenarlı *akanthus* yaprakları oluşturmaktadır. *Akanthus* yapraklarının bu formu nedeni ile söz konusu bezeme tipi ince dişli *akanthus* yaprakları olarak adlandırılmaktadır (Fig. 2,1-4). Burada önemli bir stil öne çıkmaktadır. Bu stil *akanthus*ların derin bir matkap işçiliği ile meydana getirilmesi ve geniş orta bölümüne nazaran yanlarda daha sivrilerek çıkan yaprak kümelerinden bir stil oluşturulmasıdır. Bu tip bezemelere sahip sütun başlıklarında *kalathos* yüzeyi tamamen *akanthus* yaprakları ile çevrelenmiş olur, dolayısı ile bezeme öğeleri altındaki *kalathos* görünürlüğünü yitirir. Şarhöyük örneğindeki bu bezemelerin normal Korinth tipi başlıklarda, kompozit başlıklarda örnekleri vardır ve bu örnekler MS 5. yüzyılın ikinci yarısı ile MS 6. yüzyılın ilk yarısı arasında tarihlendirilmektedir.¹⁰ Özellikle fig. 2, 3-4'te gösterilen örneklerin matkap işçiliğine bakıldığında başlıklara ait bezemelerin oldukça yüksek kabartma çalışıldığı anlaşılmaktadır.

4 Burada herhangi bir adlandırma yapılamamasının bir diğer nedeni eldeki örneklerin çok küçük parçalar olmasıdır. Buna karşın yine Eskişehir il sınırları içindeki Pessinus antik kentinde tespit edilen bir örnek Şarhöyük'te tespit edilen örneklerle büyük ölçüde ortak niteliktedir. Belirtilen Pessinus örneği de Theodosien Tipi olarak tanıtılmıştır ve bir Kiliseye ait olması gerektiği aktarılmıştır. Pessinus başlığı stil özelliklerinden yola çıkarak MS 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir, bk.: Madden 2019: 332-333, 345, fig. 16.

5 Karşılaştırma örnekleri için bk.: Geymonat 2012: 54, fig. 2,7 (Thessalonike, Hagia Sophia); Kramer 1994: 31, taf. 12, 3-4 (İstanbul, John Studios Manastırı; İmrahor İlyas Bey Cami).

6 Aydın 2013: 263, 270-271, kat. no. 311, 325-327.

7 Bu örnek MS 5. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmiştir, bk.: Wetzig 2014: 421, fig. 10e. Stil özellikleri Şarhöyük örneklerine çok yakın olmamakla birlikte Eskişehir Arkeoloji Müzesinde sergilenen bir başlık

üzerinde yer alan *akanthus* bezemeleri üzerinde de sıralı düzende işlenmiş matkap yuvaları görülmektedir ve başlık MS 5-6. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Bk.: Niewöhner 2013a: 233, fig. 10.14.

8 Temple 2010: 357-358, fig. 10.

9 Madden 2019: 332-333, fig. 16.

10 Karşılaştırma örnekleri için bk.: Temple 2010: 352-353, 358, res. 1-2; Aydın 2013: 260-269, kat. no. 305-311, 313, 315.

Şarhöyük'te stil olarak ayrılan bir diğer *akantus* yaprak formu yumuşak uç kıvrımlı *akanthus* yaprak stildir (Fig. 3). Bu stilde çalışılan yapraklarda parmakların sivri olması ve bu sivri uçların hafifçe kıvrılarak üst yaprak parmağı ile birleşmesi sonucunda meydana getirilmiş stil özelliği öne çıkmaktadır. Ayrıca, yaprak parmaklarının kendinden sonraki parmağın alt kısmı ile birleşmesi sonucunda her bir yaprak parmağı arasında gözler meydana gelmiştir. Burada yaprak parmak uçlarının yuvarlak, ince ve sivri yapısı dikkat çekmektedir. Tespit edilen örneklerin matkap kullanımı ve *akanthus* yapraklarının stil özellikleri dikkate alındığında; yaprakların sivri dişli yapısı, belli belirsiz işlenen yaprak damarları, yüksek kabartma şeklinde çalışılan yaprak dilimleri fig. 2 ve fig. 3'te gösterilen formları ortak bir dönem içine sokmaktadır. Bu nedenle belirtilen örnekler tarihsel olarak MS 5. yüzyılın ikinci yarısı ile MS 6. yüzyılın ilk yarısı içinde değerlendirilmelidir.¹¹ Bununla birlikte, özellikle Akkale, Silifke, Alahan Manastırı'nda tespit edilen başlıkların stil özellikleri Şarhöyük örneklerine oldukça yakındır ve MS 5. yüzyılın sonu ile 6. yüzyılın başlarına tarihlendirilmektedir.¹² Belirtilen stil özelliklerinden yola çıkıldığına Şarhöyük örneklerinin tarihlendirilmeleri noktasında MS 6. yüzyılın başları üst sınır olmalıdır. Bununla birlikte, Şarhöyük örnekleri olasılıkla bir sütun başlığına ait olmalıdır, özellikle karşılaştırma örneklerin aynı tip başlıklardan ele geçmiş olması bu düşüncüyü desteklemektedir.¹³

11 Karşılaştırma örnekler için bk.: Grossman ve Severin 2003: 33-48, taf. 3-9; Öztaşkın 2013: 273, lev. 33 h-i; Wetzig 2014: 421-424, fig. 10b-g. Antalya'daki Kiliseden camiye dönüştürülen Cumanın Camii yakınında tespit edilen ve bir *templona* ait olduğu düşünülen başlık üzerindeki *akanthus*ların yaprak biçimi Şarhöyük örneklerine yakındır. Yapının Kilise evresi MS 5. yüzyıl sonu 6. yüzyıl başı olarak önerilmekte ve dolayısı ile başlık bu evreye ait olmalıdır. Bk.: Kaymak 2009: 67, abb. 239. Eskişehir Arkeoloji Müzesinde sergilenen bir başlık üzerindeki *akanthus* yapraklarının stil özellikleri Şarhöyük örnekleri ile ortaktır. Söz konusu başlık MS 6. yüzyıla tarihlendirilmektedir, bk.: Niewöhner 2013a: 235, fig. 10.15.

12 Wetzig 2014: 421-424, fig. 10b-g.

13 Şarhöyük'te ileride yapılacak çalışmalarda sağlam mimari elemanlar ele geçerse fragman formunda korunmuş bu örneklerin hangi tip yapı elemanına ait olduğu tam olarak söylenebilecektir. Kentin yapılan çalışmalarda çok katmanlı bir kentin bezemelerin hemen her niteliği farklı formlarda tespit edilebilmekte, yeni araştırmalar ile yeni bilgiler elde edilebilmektedir.

Önceki paragrafta irdelenen örneklerin yanı sıra farklı stil özelliği gösteren *akanthus* yaprakları da tespit edilebilmiştir (Fig. 4). Yine fragmanlar şeklinde korunmuş olan bu yapraklardaki dikkat çeken bir özellik *akanthus* yaprak damarlarının ince ve dar çizgiler şeklinde verilmesi ve yaprak parmaklarının çok sık dizilimde devam eden yuvalar ile birbirinden ayrılmasıdır. Bu tip forma sahip *akanthus* yapraklarını MS geç 4. yüzyıldan başlayarak MS 5. yüzyılın başlarına kadar görebilmekteyiz. Özellikle, Aphrodisias antik kentinden ele geçen pilaster başlıklar üzerinde yer alan *akanthus* yapraklarının matkap yuvaları ile belirginleştirilmiş hatları Şarhöyük örneklerine yaklaşmaktadır. Aphrodisias örnekleri MS erken 4. yüzyıla tarihlendirilmiştir.¹⁴ Bununla birlikte, farklı bir karşılaştırma örneği MS 4-5. yüzyıl içinde değerlendirilen Myrelaion'dan ele geçmiştir.¹⁵ İstanbul Arkeoloji Müzelerinde sergilenen bir pilaster başlık üzerindeki *akanthus* yaprak bezemelerinin matkap işçiliği ve Kütahya Müzesinden bir pilaster başlık stil olarak Şarhöyük örneklerine yakın niteliktedir.¹⁶ Belirtilen örnekler ek olarak yazıtı ile kesin tarihlendirilen Side'deki *Gymnasiumun* Geç Antik Çağda yeniden düzenlenen *stoasının* pilaster başlıkları üzerinde benzer stil özellikleri görülmektedir ve bu örnekler MS geç 4 – erken 5. yüzyıla aittir.¹⁷ Belirtilen örnekler dışında Alanya Müzesinde bulunan bir pilaster başlık stil özellikleri dikkate alınarak MS 4/5. yüzyıl içinde değerlendirilmiştir.¹⁸ Başlığın özellikle *akanthus* yapraklarındaki matkap kullanımına bağlı olarak meydana gelmiş dişli dış yüzeyi Şarhöyük örneklerinde de görülmektedir. Belirtilen karşılaştırma örneklerin stil analizi Şarhöyük'te tespit edilen *akanthus* grubunun MS 5. yüzyıla ait olması gerektiğini göstermektedir.¹⁹

14 Dillon 1997: 743, fig. 2-6. P. Niewöhner, ince dişli *akanthus* yapraklı örneklerin MS 3/4. yüzyılda Dokimaion'da üretildiğini daha sonra MS 5-6. yüzyılın Konstantinopolis üretimlerinde dolgun ve sivri uçlu yapraklar halinde çalışıldığını belirtmiştir, bk.: Niewöhner 2013b: 45.

15 MS 5. yüzyıl içinde değerlendirilen Myrelaion kenti örnekleri için bk.: Niewöhner 2010: 458, abb. 32-33, 40-42, 44; Niewöhner 2013b: 44-45, fig. 9-12.

16 Niewöhner 2010: abb. 32, kat. 10; Niewöhner 2013: 229, 230, fig. 10. 7-8.

17 Yurtsever 2021: 33 (yazıt), 80-82, fig. 71, 2, 5-6.

18 Doğan 2005: 73, res. 5.

19 Kesin bir tarihlendirme için çok daha fazla sağlam örneğe ihtiyaç vardır. Bununla birlikte, eldeki karşılaştırma

Şarhöyük bulgularındaki bazı *akanthus* yaprağı örnekleri ise nispeten daha erken bir döneme, MS 2-3. yüzyıla işaret edecek nitelikte stil özellikleri barındırmaktadır (Fig. 5, 1-3). Söz konusu örnekler incelendiğinde *akanthus* yaprak dilimleri arasındaki geçişlerin dikkat çektiği görülmektedir. Yaprak dilimleri arasındaki matkap işçiliği stil kritiği için önemli bir çıkış noktası sunmaktadır, çünkü alt ve üst yaprak parmakları arasındaki gözlerin biçim özellikleri dönem özellikleri göstermektedir.²⁰ Her zaman geçerli bir kural olmamakla birlikte; MÖ 2. yüzyıldaki yuvarlak gözler, MÖ 1. yüzyılda U formuna, Augustus Dönemi'nde ise damla, kalp ve alt kısım düz olan damla şeklinde devam etmektedir. Bu stil biraz bozularak MS 1. yüzyılda devam eder.²¹ Genellikle MS 1. yüzyılın başında yuvarlak olan gözler²² Hadrianus Dönemi'nde damla formuna evrilmiştir.²³ Antoninler Dönemi'nde uzayan gözler derinleşmiş ve uzun bir çentik formuna dönüşmüştür.²⁴ Şarhöyük örneğinde fig. 5, 2'de gösterilen alt ve üst *akanthus* yaprağı arasındaki göz formunun uzun bir forma dönüştüğü görülmektedir ki bu form Geç Antoninler ve Severuslar Dönemi'nin başlarına atfedilmektedir.²⁵ Figür 5,1'de gösterilen örnekte ise damla

örneklerin daha çok pilaster başlıklar üzerindeki bezemelerde görülüyor olması nedeni ile Şarhöyük örneklerinin duvarların cephe kaplaması şeklinde bir kullanımı olabileceğini akla getirmektedir.

- 20 Yaprak parmakları arasındaki gözlerin dönem özelliği göstermesi hakkında bk.: Kaplan 2013: 174, dn. 412. Ayrıca bk. Vandeput 1997: 136-142.
- 21 Damla şeklindeki gözler Augustus döneminin tipik betimlemelerindedir. Benzer uygulamanın Tiberius Dönemi'nde de devam ettiği görülmektedir, bk.: Söğüt 2005: 351; Büyükkolancı ve Söğüt 2012: 118.
- 22 Belirli örnekler için bk.: Vandeput 1997: 47, pl. 16. 1-2, 22.1-2; Köster 2004: 14, taf. 3, 1-8; Büyükkolancı 2010: 97, res. 18-19; Piesker 2015: 167, 173, abb. 12a-b; Yurtsever 2021: 220-221, şek. 276a-b. Ephesos kentinin Augustus Dönemi yapılarını inceleyen W. Alzinger çalışmasında benzer örnekler belgelemiştir, bk.: Alzinger 1974: abb. 72, 105, 110-114, 118.
- 23 Hadrianus Dönemi örnekleri için bk.: Heilmeyer 1970: taf. 25, 1-2, 26, 1-2,4; Strocka 1981: 47, abb. 21, 32-33; Pülz 1989: taf. 44, 1, 3-4; Köster 2004: 124-132, taf. 79, 1-4, 102, 4; Kadioğlu 2006: 307, taf. 36, 10-11; Kaplan 2013: 59-67, lev. 3a, 31c-d, 64c; Yurtsever 2021: 219-228, şek. 274-275, lev. 10, 2-3,5.
- 24 Strocka 1981: 20, abb. 58-59; Köster 2004: taf. 124, 1; Kaplan 2013: 67-78, lev. 1c-d, 23b-c, 24e-f, 56d.
- 25 Severuslar Dönemi örnekleri için bk.: Türkmen 2007: 115, kat. no. 25; Kaplan 2013: 78-89, lev. 9e, 25a-b, 53a-b, 54c; Kaya 2016: ek s. 1 vd. şek. 283 vd.;

formundaki yaprak diliminin üst yaprak dilimi ile olan birlikteliği stil bakımından dikkate alınmalıdır. Bu stil Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi'nin tipik bir bezeme stilini yansıtmaktadır.²⁶ Bir sütun başlığının alt *akanthus* yaprak çelengine ait olması gereken söz konusu bezeme Şarhöyük'te ele geçen bezemeler içerisinde şimdilik en erken örneği temsil etmektedir. *Akanthus* bezemelerindeki kaliteli işçilik, gözlerdeki derin ve uzun çentik formdaki stil özelliği ile fig. 5, 2'de gösterilen bezemeli örnek de Antoninler Dönemi'nin ortalarına veya Erken Severuslar Dönemi'ne ait olmalıdır.²⁷ Bununla birlikte kentte ele geçen sayısız örnekler içinde fig. 5, 1 ve 2'nin yansıttığı stil özelliklerine sahip parça yok denecek kadar az ele geçmiştir.

Önceki paragrafta ele alınan bezemeli unsurlar dışında herhangi bir dekor unsuruna sahip olmayan, ancak kullanım amacı belli olan iki sütun parçası ele geçmiştir. Üzerinde herhangi bir figür veya bezeme bulunmayan mimari elemanın üst profil kısmı sağlam olmakla birlikte diğer kısımları kırık ve eksiktir. Buna karşın ölçüleri, üst kısmın profil özellikleri bu parçanın Geç Antik Çağda kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir (Fig. 6, 1-2).²⁸ Şarhöyük araştırmalarında ele geçen mermer mimari parçalar içerisinde iki profilli blok ait olmaları gereken yapı bakımından dikkat çekmektedir. Bloklardan biri Eskişehir Arkeoloji Müzesinde korunmaktayken diğer bir parça kazı deposunda muhafaza edilmektedir (Fig. 7, 1-2). Müzede sergilenen parça olasılıkla bir *ambon* veya *templon* parçasıdır ve kentte olması gereken bir Kiliseye dair güçlü bir kaynak sunmaktadır.²⁹ Kaliteli bir işçilik gösteren parça üzerinde haç betiminin alt uç kısmı görülmekte, onun hemen yanında ise bir çelengin yer aldığı anlaşılmaktadır. Levhanın tam kompozisyonunda her iki köşesinde birer haç, merkezde ise bir çelengin çevrelediği başka bir haç motifi olmalıydı.³⁰ Sağlam olan ki-

Yurtsever 2021: 254-258, şek. 114b, lev. 29, 1-3; 30, 1.

26 Bk. y.dn. 23.

27 Bk. y.dn. 25.

28 Söz konusu mimari eleman serbest ya da bir merdivenin korkuluğuna bitişik olacak şekilde kullanılmış olabilir.

29 Bk. fig. 7, 1.

30 Kırıkkale Müzesinde benzer bir motife sahip *ambon* parçaları tespit edilmiştir. Söz konusu parçalar karşılaştırma örnekler yardımı ile MS 6. yüzyıla tarihlenmiştir. Şarhöyük'ten ele geçen parçanın da aynı

sım dikkate alındığında haçın kollardan merkeze doğru genişleyen bir Latin Haçı³¹ olması ihtimal dahilindedir ve bu haçların MS 6/7. yüzyıllarda kullanılan örnekleri vardır.³² Diğer bir parça olan ve fig. 7, 2'de gösterilen örnek ise yine bir *ambon* yan levhası veya bir *templon* levhası olmalıdır.³³ Oldukça perdahlı ve kaliteli bir işçilik gösteren bu parça diğer örneklerle beraber aynı yapı elemanının bir parçası olarak höyük üzerindeki bir Kilisede kullanılmış olmalıdır.³⁴

Bezemeli mermer parçalar içerisinde yer alan diğer buluntular; *agonistik* ödül çelengi olabilecek bir parça, defne yapraklarından oluşturulmuş bir çelenge ait olması gereken başka bir parça, yine defne yaprakları ile bezenmiş küçük bir mermer parçasıdır (Fig. 8, 1-3). İlk görselde sunulan figürlerde *agonistik*³⁵ ödül tacının yer aldığı kabartma bezeme dikkat çekmektedir. Söz konusu bezeme bir lahde ait olabileceği gibi mezar steli üzerine de kazınmış olabilir. Bununla birlikte, fig. 8, 2-3'te gösterilen parçaların bir lahit üzerindeki çelengin parçası olabileceği düşünülebilir.³⁶

Figüratif Bezemeli Parçalar

Şarhöyük'te yürütülen araştırmalarda ele geçen

yüzyıl içinde değerlendirilebileceğini belirtmek yanlış olmayacaktır, bk.: Çavdar 2014: 40-41, şek. 3,21.

31 Geç Antik Çağda haç betimlemesinin önemi ve bunun *ikonoklazm* döneminde neden ve nasıl değiştiği hakkında bk.: Niewöhner 2020: 186-242.

32 Taş ve Özcan 2015: 267 kat. no. 13. Olympos antik kentindeki Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesinde benzer levha örnekleri görülmüştür ve MS 5. yüzyıl sonu ile 6. yüzyıl başına tarihlendirilmiştir, bk.: Sertel 2019: 190-192, 196, res. 1, 13. Patara Kent Bazilikası'nda (MS 5.- 6. yüzyıl) benzer haç betimli *templon* levha parçaları tespit edilmiştir, bk.: Demirton 2018: 22, 132, 155, res. 2.

33 Benzer örnekler için bk.: Niewöhner 2013: 244-245, fig. 10.23; Yıldırım 2013: 251, res. 204-205; Çavdar 2014: 39, şek. 3, 21.

34 Höyük üzerinde tespit edilen Kilise için çalışmanın sonuç bölümüne bakınız.

35 *Agonlar*, antik çağın önemli bir yarışma ve sonucunda ödül müsabakalarıdır. Sporcular için bu yarışmalarda yer almak, kentlerini temsil etmek ve ödül kazanmak çok önemlidir. Söz konusu müsabakalar hem eğlence hem de dinsel bir anlama sahiptir. Genel olarak *agonlar* için bk.: Uzunaslan 2008: 117-118, dn. 1-2; Erol Özdzibay 2011: 17-69.

36 Tarihlendirme için söz konusu parçaların bütün bir kompozisyonunu görmek gereklidir. Eldeki betimlemeler için net bir tarihlendirme yapmak henüz mümkün olmamıştır.

mermer parçalar arasında figüratif parçalar da yer almaktadır. Söz konusu figüratif parçalardan ilki bir balık figürü olmalıdır.³⁷ Diğer figür ise kırık ve eksikleri nedeni ile tam olarak anlaşılabilen, buna karşın sağlam kısımları bu figürün de bir balık (belki yunus) motifi olabileceğini düşündürmektedir (Fig. 9, 1-2). Özellikle fig. 9,1'de gösterilen kabartmada balık pulları ve devamındaki çizgisel bezemeler oldukça belirgindir. Buna karşın, çok belirgin olmamakla birlikte, fig. 9,2'de gösterilen kabartmanın üzerindeki çizgisel bezemelerle görülen detaylar bu motifin bir kuş figürü olduğunu göstermektedir. Figürlerdeki matkap işçiliğinin oldukça kaliteli olduğu, derin ve neredeyse üç boyutlu çalışılan figürlerin kaliteli bir kompozisyonun parçaları olduğu açıktır. Söz konusu figürler Hıristiyanlık dini ile ilgili bir kompozisyona ait olmalıdır.³⁸

Figüratif bezemeli parçalar içerisinde iki heykel parçası da tespit edilmiştir. Söz konusu heykel parçalarından ilki bir heykelin elbisesine aittir. Burada kaliteli bir matkap işçiliği söz konusudur. Mermer yüzeyi oldukça perdahlı bir yapıya sahiptir ve kıvrımlar arasındaki geçiş yumuşaktır. Diğer ise bir ayağa ait olmalıdır ve parçanın sağlam kalan az bir bölümünde iki adet parmak görülebilmektedir. Söz konusu parça serbest duran bir heykelle ait olabileceği gibi kabartma bir esere de ait olabilir. Burada her iki parça da stil analizine olanak tanımamakta, dolayısı ile tarihlendirmeye imkân vermemektedir (Fig. 10).

Şarhöyük'ten ele geçen mimari dekorasyon unsurları parçalar halinde elimize geçmiş olmasına karşın ince grenli kaliteli bir mermer kullanımı göze çarpmaktadır. Matkap işçiliğinin kalitesi burada bir zamanlar anıtsal yapıların zengin dekorasyon unsurları ile süslediğini göstermektedir. Söz konusu bu dönem olasılıkla MS 5. – 6. yüzyıla denk gelmektedir. Dekorasyon örneklerinin dışında ise yine kaliteli mermerden üretilmiş çeşitli *mortarium* parçaları da ele geçmiştir (Fig. 11, 1-4).³⁹ Bu parçaların da yoğun kulla-

37 Erken dönem Bizans sanatında hayvan figürlerinin yoğun olarak kullanıldığı bilinmektedir. Balık figürü de bu kullanım örnekleri içinde yer almaktadır, bk.: Sheppard 1969: 65. Anadolu'da MS 5/6. yüzyıl örneklerinde görülmektedir, bk.: Demirton 2018: 21.

38 Söğüt ve Gümeli 2021: 28-32.

39 Şarhöyük'te antik çağdaki günlük kullanım kaplarının mermer ile meydana getirilmiş dört örneği tespit edilmiştir. Parçalı halde ele geçen bu örneklerin birer *mortarium* (havan) olduğu anlaşılmaktadır.

nımı ve mermerin kaliteli yapısı kentin bir zamanlar sosyal yaşantısı hakkında bilgi vermekte, Geç Antik Çağ'daki mermer kullanımını ortaya koymaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Şarhöyük'te yapılan kazı ve araştırmalarda ele geçen mermer buluntular höyük üzerindeki çok katmanlı yerleşim tabakasına dair izleri barındırmaktadır. Höyük üzerinde son yıllarda yapılan çalışmalarda anılan dönemlere ait önemli bulgular elde edilmiştir. Bu çalışmada sayısı binlerle ifade edilebilecek küçük mermer parçalar araştırılmış, bu parçalar içerisinde stil özellikleri incelemeye müsait olan parçalar irdelenmiştir. Mermer malzemenin bu denli parçalara ayrılmış şekilde ele geçmiş olması ayrı bir inceleme

konusudur.⁴⁰ Bununla birlikte, höyüğün Bizans tabakasının genel bir tahribata maruz kaldığı net bir bilgidir. Buradaki tahribat için birkaç farklı öneri geliştirilebilir: İlk olarak, Geç Bizans Dönemi'nde höyük üzerinde bulunan kalenin tamiyat evresinde, surlar dışında, önceliği olmayan daha erken mimari elemanların surlarda kullanılmak üzere sökülmüş olması mümkündür ki alttaki Roma (ŞH II) tabakasının da bu tahribattan etkilendiği görülmektedir. İkincil bir tahribat ise, 1894 – 1896 yılları arasında Eskişehir tren yolunun inşaatı sırasında höyüğün taş ocağı olarak kullanılmasıyla gerçekleşmiştir. Bu aşamada Bizans Surları'nın ve diğer anıtsal yapıların hemen hepsi sökülmüş, büyük taş bloklar parçalanarak kırılmıştır. Höyüğün en üst tabakasını oluşturan bu kültürel dolgudaki kısmi tahribat ise Kütahya – Eskişehir muharebeleri sırasında höyük üzerine açılan siperlerle ilişkilidir.⁴¹

Çalışmada irdelenen mermer parçaların niteliğine bakıldığında sütunlu, mermer kaplamalı anıtsal bir yapının varlığına işaret eden bulgular görülmektedir. Özellikle *akanthus* yapraklı parçaların karşılaştırma örneklerinin genellikle Kiliselere ait sütun başlıklarında tespit edildiği görülmüştür. Bununla birlikte, bu çalışmada *ambon* veya *templon* levhasına ait olması kuvvetle muhtemel iki parça, höyükte bir kilisenin varlığına işaret eden güçlü delillerdir. Bezemeli elemanların tarihlendirmeleri burada MS geç 5. yüzyıl - erken 6. yüzyılda bir Kilise'nin olduğuna kanıt sunmaktadır. Özellikle araştırma laboratuvarında korunmakta olan fazla sayıdaki benzer stil özelliğine sahip örneklerin bu tarihe işaret ediyor olması da bu düşüncüyü desteklemektedir. Sütun başlıklarına ait olması gereken bezemeli elemanların kaliteli işçiliği, kullanılan mermerin ince grenli kaliteli yapısı burada zengin dekorasyon unsurlarına sahip büyük bir kilisenin olduğunu göstermektedir (Fig. 12).⁴² Söz konusu bulgular Şarhöyük ve Eskişehir'in tarihsel süreci

Mortarium içerisinde ezme işleminin yapıldığı kaplardır. Bu kapların en az bir, en fazla dört tutamaklı, geniş ağızlı ve kalın cidara sahip, düz dipli özel kap türleri olduğu bilinmektedir. Şarhöyük *mortarium*larının az bir kısmı korunmuştur ve korunan kısımların ölçüleri dikkate alındığında iki kulptan meydana getirilmiş olabileceği düşünülmektedir. Eldeki örneklerin akıtaç kısımları görülmemekte, kulplar üzerinde ise herhangi bir bezemenin yer almadığı anlaşılmaktadır. Mermer *mortarium*ların kullanım süreçleri uzun bir dönemi kapsadığı ve tabaka malzemeleri tipoloji için yeterli sonuç vermediği için tarihlendirme yapmak oldukça zordur. Şarhöyük'ten ele geçen *mortarium*lar için de bu aşamada kesin bir tarihlendirme önerisinde bulunmak henüz mümkün değildir. Yoğun gri damarlı ve ince grenli mermerden yapılmış dört numaralı *mortarium* korunma durumu nedeni ile profil özelliğinin niteliği bilinmemektedir. Bunların dışında *mortarium*ların tahıl öğütme, tekstil, cam ve Geç Antik Çağ'da eczacılık alanında kullanıldığı bilinmektedir. *Mortarium*ların kullanım alanları için bk.: Hayes 1967: 337; Doğan 2007: 65; Villing ve Pemberton 2010: 557; Çokay Kepeç 2013: 165; Özdilek 2016: 238-239; Aydınğün ve Yıldız 2022: 80-85; Tamsü Polat 2014: 152; Öz 2021: 297. Bu kapların seramik örnekleri üzerindeki ilk sınıflandırma J. Hayes tarafından yapılmıştır, bk.: Hayes 1967: 337-338. Bununla birlikte, S. Çokay Kepeç, seramik *mortarium*lar üzerindeki damgalardan ve Hayes'in sınıflandırmasında belirttiği hamur özelliklerinden faydalanarak Perge'de Kuzey Suriye Tipi *mortarium*ları tespit etmiştir, bk.: Çokay Kepeç 2013: 165-170. Perge gibi Andriake kazılarında da yazıtlı seramik örnekler ele geçmiştir (MS 3/4 yüzyıl), bk.: Öz 2021: 302. Nysa kentindeki Gerontikon yapısı kazılarında ele geçen mermer *mortarium*lar için bk.: Tamsü Polat 2014: 152, taf. 73, 1-3. MS 2.-6. yüzyıl arasına tarihlendirilen Parion'daki mermer örnekleri için bk.: Ergürer 2015: 87 vd., res. 4-5. *Mortarium* kaplarındaki sınıflandırma için bk.: Aydınğün ve Yıldız 2022: 82.

40 Metinde belirtilen düşüncelere ek olarak belki bir kireç ocağının yoğun kullanımı da mermer malzemenin parçalanmasına, kalıntıların tahrip edilmesine etken olabilir. Bu düşüncüyü doğrulamak için höyük çevresinde bir zamanlar kullanılmış olan ocak kalıntılarının tespit edilmesi gerekecektir.

41 Höyük üzerindeki tabakalanma ve detaylı veriler için bk.: Baştürk 2019: 2021.

42 Mermer kaplama levhalarının arka yüzeyleri kaba işçilik göstermektedir ve önemli bir çoğunluğunda yapılandırılmış olduğu harçların izleri mevcuttur.

için oldukça önemli bir kaynak sunmaktadır.

Höyük üzerinde bir Kilise yapısının kalıntıları daha önceki yıllarda gerçekleşen kazı çalışmalarında tespit edilmiştir.⁴³ Surlardan sonra ikinci anıtsal yapı olarak kabul edebileceğimiz Kilise de tüm Bizans Dönemi yapıları gibi temel çukurlarına kadar sökülerek taşınmıştır. Anılan Kilisenin planı güçlükle ve sınırlı alanda çıkarılabilmektedir. *Apsisin*in doğuda olduğu anlaşılan Kilisenin kısmen tespit edilebilen temel çukurlarında ahşap direklerin izleri bulunabilmiştir (Fig. 13). Bu temel çukurlarında duvarlara ait harçların kalıntıları da tespit edilmiştir. Çukurlar dışında ise çok sınırlı alanda, muhtemelen *nartekse* ait harçlı duvar parçaları az sayıdaki mimari kalıntılardandır (Fig. 14). Kilisenin bahçesi olması gereken alanda, bir dizi kaliteli taş sandık mezar tespit edilmiştir. Bu mezarlarda çoğunlukla haçlar olmak üzere tunç eserler ortaya çıkarılmıştır ve mezarların sahiplerinin ruhban sınıfı olması kuvvetle muhtemeldir (Fig. 15). Kilisenin bu evresi, Şarhöyük tabakalanmasında ŞH I.2 (Erken Bizans) olarak tanımlanmıştır. Kilisenin ve kalenin terk edilmesinden sonra da höyüğün en azından bir süre daha kullanıldığı görülmektedir. Kilisenin yıkılması sonrasında, bölgedeki Hristiyan toplumunun, Kilisenin yıkıntılarını mezarlık olarak kullandıkları anlaşılmaktadır. Burada incelenen ve Kiliseye ait olduğu düşünülen malzemenin vermiş olduğu tarih, Kilisenin ilk inşa evresine ait olmalıdır.

Şarhöyük'te ele geçen mermer malzemenin çeşitliliği Roma İmparatorluk Dönemine ise şimdilik kısmen ışık tutmaktadır. *Agonistik* ödül çelengi biçimindeki kabartma, heykel parçaları, lahde ait olması gereken defne yapraklarından *girland* parçası önemlidir. Bu örnekler dışında Roma İmparatorluk Çağı'na dair bulgular oldukça azdır. Yine de eldeki bu bulgular kentte bir zamanlar *agon*larda yarışmış ve ödül almış sporcuların varlığına, heykeller ile süslenmiş bir kent dokusunun olduğuna işaret etmektedir. Lahit parçası olduğu düşünülen örnekler ise zengin kent elitleri için hazırlanmış mezarlara ait bulgulardır. Anılan bu malzemenin Kilise'nin inşası sırasında devşirme olarak kullanılmış olması büyük olasılıktır. İleride sürdürülecek çalışmaların, Dorylaion'un Roma, Geç Roma ve Bizans Dönemlerine ait bildiklerimizi daha da ileriye taşıyacağı düşünülmektedir.

Teşekkür

Şarhöyük Kazıları, Anadolu Üniversitesi Proje Birimi tarafından desteklenmektedir (BAP No: 2304E031)

KAYNAKÇA

- ALZINGER 1974: W. Alzinger, *Augusteische Architektur in Ephesos*, ÖAI Sonderschriften Band 16, Wien.
- AYDIN 2013: Aydın, A., "Erken Hıristiyanlık-Bizans Dönemi Mimari Elemanlarının/Süslemelerinin Kataloğu ve Değerlendirilmesi", Ed. S. Durugönül, Silifke Müzesi Taş Eserler Kataloğu. Heykeltraşlık ve Mimari Plastik Eserleri, Mersin, 183-315.
- AYDINGÜN ve YILDIZ 2022 Ş. Aydıngün ve B. Yıldız, "Geç Antik Çağ Eczanesi Daphnusion'dan (?) Mortarium ve Mortarium Piliular", Uluslararası Avcılar Kent ve Tarih Sempozyumu, 77-104.
- BAŞTÜRK 2019: M. B. Baştürk, "Stratigraphic Sequence at Şarhöyük/Dorylaion: An Overview", Ed. G. R. Tsetskhladze, Phrygia in Antiquity: From the Bronze Age to the Byzantine Period, Colloquia Antiqua 24, 561-580.
- BAŞTÜRK 2021: M.B. Baştürk, "Şarhöyük – Dorylaion Kazıları: Eskişehir'in Binlerce Yılına Özeti", Fetih ve Medeniyet. T.C. Eskişehir Valiliği Şehir ve Değer Araştırmaları Dergisi Eylül 2022, Yıl: 02, Sayı: 5, 98-113
- BÜYÜKKOLANCI 2010: M. Büyükkolancı, "Side Tiyatrosu Batı Parados Kazıları ve Side Dionysos Tapınağı'na İlişkin Yeni Bulgular", Ed. Ü. İzmirilgil vd., Side'ye Emek Verenler Sempozyumu, İstanbul, 92-102.
- BÜYÜKKOLANCI ve SÖĞÜT 2012: M. Büyükkolancı ve B. Söğüt, "Ephesos-Ayasuluk Kompozit Başlığı", Ed.: B. Söğüt, Stratonikeia'dan Lagina'ya Ahmet Adil Tırpan Armağanı, İstanbul, 115-125.
- COX ve CAMERON 1937: W.M. Cox ve A. Cameron, *Monuments from Dorylaeum and Nacolea* (Monumenta Asiae Minoris Antiqua 5), Manchester.
- ÇAVDAR 2014: M. Çavdar, *Kırklareli Vize'den Geç Antik-Bizans Dönemi Mimari Plastik Taş Eserler*, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Yl. Tezi, İstanbul.
- ÇOKAY KEPÇE 2013: S. Çokay Kepçe, "Pamphylia Bölgesi'nden "Kuzey Suriye" Mortariumları", Ed. O. Tekin vd., Taner Tarhan Armağanı, M. Taner Tarhan'a Sunulan Makaleler, İstanbul, 165-173.
- DEMİRTON 2018: C. Demirton, *Patara Kent Bazilikası Litürjik Taş Eserleri*, Akdeniz Üniversitesi Yayınlanmamış Yl. Tezi, Antalya.
- DILLON 1997: S. Dillon, "Figured Pilaster Capitals from Aphrodisias", *AJA* 101/4, 731-769.
- DOĞAN 2005: S. Doğan, "Alanya Müzesi'ndeki Bizans Dönemi Taş Eserleri", *AST* 22/2, 71-76.

43 Baştürk 2019: 575; Baştürk 2021: 110-111.

- DOĞAN 2007: S. Doğan, “Bizans Döneminde Pamfilya ve Likya’da Gündelik Kullanımdaki Taş Gereçler”, *EFD* 24/2, 63-75.
- ERGÜRER 2015: H. Ergürer, “Parion Roma Dönemi Mermer Kapları”, Ed. C. Başaran, V. Keleş, Parion Kazıları 10. Yıl Armağanı, Ankara, 87-98.
- EROL Özdizbay 2011: A. Erol Özdizbay, *Roma İmparatorluk Döneminde Pontus-Bithynia Eyaleti’nde Agonlar ve Agonistik Sikkeler*, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- GEYMONAT 2012: L. V. Geymonat, “The Syntax of Spolia in Byzantine Thessalonike”, Ed. Mark J. Johnson vd., *Approaches to Byzantine Architecture and its Decoration: Studies in Honor of Slobodan Curcic*, Ashgate, 47-65.
- GROSSMANN ve SEVERIN 2003: P. Grossmann ve H. Severin, *Frühchristliche und Byzantinische Bauten im südöstlichen Lykien*. IstForch 46, Tübingen.
- HAYES 1967: J. W. Hayes, “North Syrian Mortaria”, *Hesperia* 36/4, 337-347.
- HEILMEYER 1970: W. D. Heilmeyer, *Korinthische Normalkapitelte: Studien zur Geschichte der Römischen Architekturdokoration*, Heidelberg.
- KADIOĞLU 2006: M. Kadioğlu, *Die Scaenae frons des Theaters von Nysa am Mäander*. Forschungen in Nysa am Mäander 1, Mainz.
- KAPLAN 2013: D. Kaplan, *Kilikia Bölgesi Roma İmparatorluk Dönemi Mimari Süslemeleri*, Mersin Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mersin.
- KAYA 2016: F. H. Kaya, *Soli/Pompeopolis Korinth Başlıkları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- KAYMAK 2009: G. Kaymak, *Die Cumanin Camii in Antalya. Ihre Baugeschichte und ihre byzantinischen Ursprünge. Bauaufnahme – Bauforschung – Denkmalpflege*. Adalya supp. 9, Antalya.
- KÖSTER 2004: R. Köster, *Die Bauornamentik von Milet. Die Bauornamentik der Frühen und Mittleren Kaiserzeit*, Berlin.
- KRAMER 1994: J. Kramer, *Korinthische Pilasterkapitelte in Kleinasien und Konstantinopel*. *IstMitt*, Beiheft 39, Tübingen.
- MADDEN 2019: A. M. Madden, “Church Architectural Stones at Pessinus”, *Pessinus and Its Regional Setting*. Ed. G. R. Tsetschladze, Work in 2009-2013 (vol. 2), Peeters, 321-349.
- NIEWÖHNER 2010: P. Niewöhner, “Der frühbyzantinische Rundbau beim Myrelaion in Konstantinopel Kapitelle, Mosaiken und Ziegelstempel”, *IstMitt* 60, 411-459.
- NIEWÖHNER 2013a: P. Niewöhner, “Phrygian Marble and Stonemasonry as Markers of Regional Distinctiveness in Late Antiquity Roman Phrygia”. Ed. P. Thoneann, *Culture and Society*, Cambridge, 215-248.
- NIEWÖHNER 2013b: P. Niewöhner, “The Rotunda At The Myrelaion in Constantinople: Pilaster Capitals, Mosaics, and Brick Stamps”, Ed. N. Necipoğlu vd., *The Byzantine Court: Source of Power and Culture*, İstanbul, 41-52.
- NIEWÖHNER 2020: P. Niewöhner, “The Significance of the Cross before, during, and after Iconoclasm”, *Dumbarton Oaks Papers* 74, 185-242.
- ÖZ 2021: C. Öz, “Andriake’de Ele Geçen Roma Dönemi Mortarları”, *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der.* 46, 295-314.
- ÖZDİLEK 2016: B. Özdişlek, “2009-2012 Andriake Kazılarında Ele Geçen Unguentarium, Şişe, Lykion ve Mortar Örnekleri”, *Olba* 24, 217-265.
- ÖZTAŞKIN 2013: G. Öztaşkın, *Olympos Antik Kenti Episkopeion Yapı Topluluğu*, Pamukkale: Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli.
- PIESKER 2015: K. Piesker, “Auf den zweiten Blick: ein neuer Rekonstruktionsvorschlag für den Dionysostempel in Side”, *IstMitt* 65, 151-183.
- PÜLZ 1989: S. Pülz, “Zur Bauornamentik des Zeustempels von Euromos”, *IstMitt* 39, 451-453.
- SHEPPARD 1969: C. D. Sheppard, “Byzantine Carved Marble Slabs”, *The Art Bulletin* 51/1, 65-71.
- SÖĞÜT 2005: B. Söğüt, “Hierapolis Arkeoloji Müzesindeki M.Ö. 1.-M.S. 1. Yüzyıla Ait Bezemeli Mimari Elemanlar”, Ed.: İ. H. Mert-M. Şahin, *Ramazan Özgan’a Armağan*, 349-371.
- SÖĞÜT ve GÜMELİ 2021: B. Söğüt ve O. Gümeli, *Stratonikeia ve Lagina Hayvan Kabartmaları*, Stratonikeia Çalışmaları 7, Ankara.
- STROCKA 1981: V. M. Strocka, *Das Markttor von Milet*, Berlin.
- TAMSÜ POLAT 2014: R. Tamsü Polat, “Stone Finds”, M. Kadioğlu, *Das Gerontikon von Nysa am Mäander*, Darmstadt, 152-153.
- TAŞ ve ÖZCAN 2015: T. Taş ve F. Özcan, “MS 4.-7. Yüzyıllar Arasında Haç Motiflerinin Gelişimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21/1, 247-275.
- TEMPLE 2010: Ç. Temple, “Demre Aziz Nikolaos Kilisesi’nde Bulunan Ajur Tekniğinde “Theodosian” Tipinde Sütun Başlıkları”, Ed. S. Doğan ve M. Kadioğlu, *Bizans ve Çevre Kültürler Prof. Dr. S. Yıldız Ötügen’e Armağan*, İstanbul, 352-358.
- TÜRKMEN 2007: M. Türkmen, *Pamphylia ve Kilikia’da Severuslar Dönemi Mimari Bezemesi*, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- UZUNASLAN 2008: A. Uzunaslan, “Side’de Agonistik Festivaller”, *ADerg. II*, 117-128.
- VANDEPUT 1997: L. Vandeput, *The Architectural Decoration in Roman Asia Minor. Sagalassos: A Case Study*, Brepols.

- VILLING ve PEMBERTON 2010: A. Villing ve E. G. Pemberton, “Mortaria from Ancient Corinth: Form and Function”, *The Journal of the American School of Classical Studies at Athens* 79/4, 555-638.
- WETZIG 2014: N. Wetzig, “Alahan Manastır. Alte Befunde – Neue Deutungen”, *Olba* 22, 393-444.
- YILDIRIM 2013: ř. Yıldırım, *Side Antik Kentinin Bizans Dönemi Dini Mimarisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir.
- YURTSEVER 2021: A. Yurtsever, *Side Gymnasiumu (M Yapısı). Mimari Araştırmalar ve Araştırmaların Sonuçları*. Side Araştırmaları 1, İstanbul.

Makale Gönderim Tarihi: 22.11.2023

Makale Kabul Tarihi: 29.03.2024

ADEM YURTSEVER

Orcid ID: 0000-0002-6727-9873

Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji ABD,
Yunusemre Kampüsü,

Eskişehir/TÜRKİYE

yurtsever.adem@gmail.com

MAHMUT BİLGE BAşTİRİK

Orcid ID: 0000-0003-4421-6084

Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü

Eskişehir/TÜRKİYE

bilgebasturk@gmail.com;

mabbasturk@anadolu.edu.tr

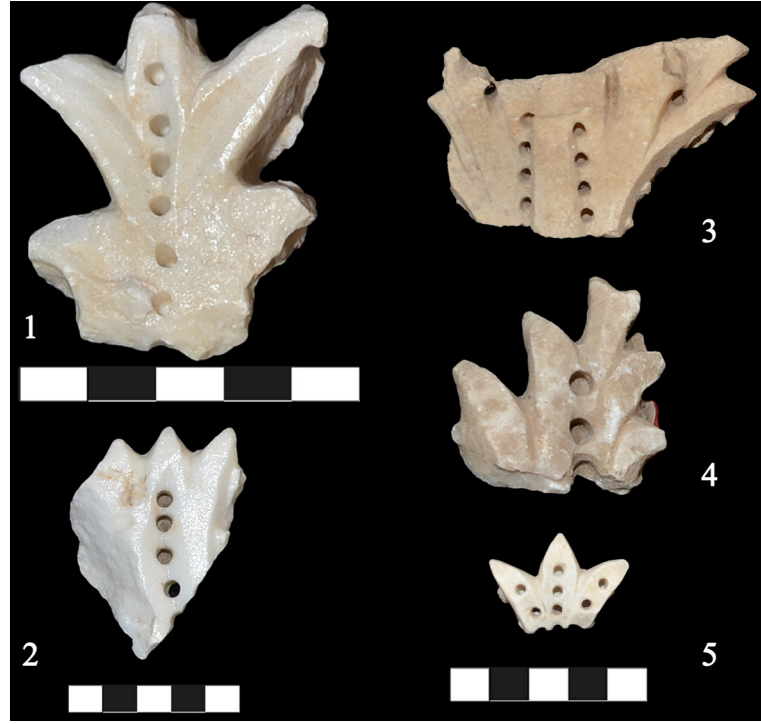

Fig. 1. Sık dizilime sahip matkap yuvaları ile bezenmiş akanthus yaprakları.

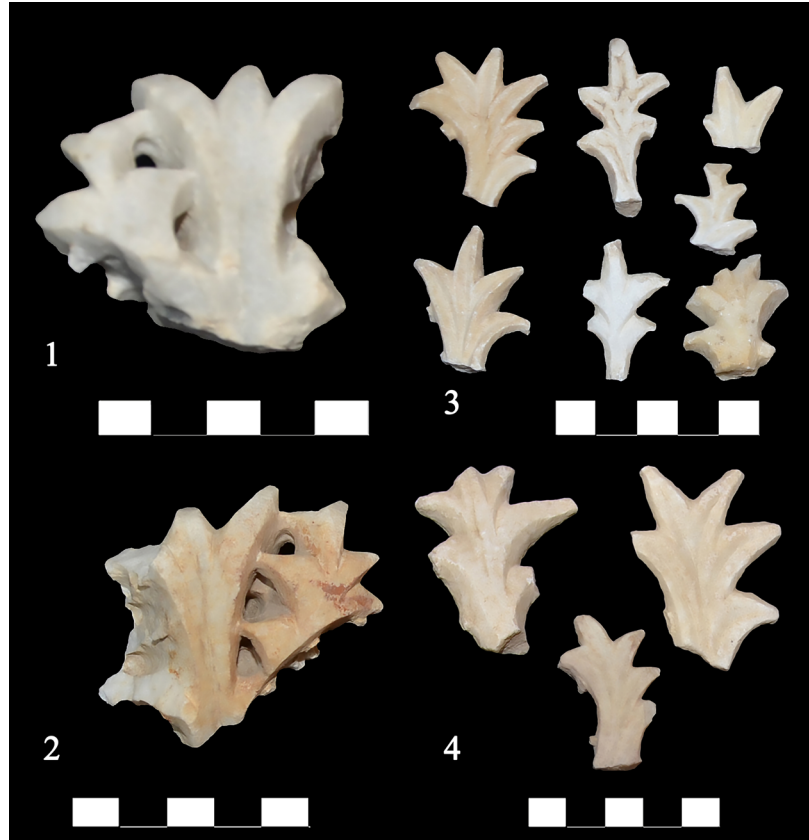

Fig. 2. İnce dişli akanthus yaprakları.

Fig. 3. Yaprak parmak uçları yuvarlatılmış akanthus yapraklarından örnekler.

Fig. 4. Akanthus yaprak parmakları arasında yoğun kullanılan matkap yuvaları ile oluşturulmuş bezemeli elemanlar.

Fig. 5. Roma İmparatorluk Dönemine tarihlendirilen akanthus yaprakları

Fig. 6. Sütunce parçaları

Fig. 7. Ambon (templon?) levhası olarak kullanılmış bloklar

Fig. 8. Akanthus yaprakları ile kabartmalı bezemeler

Fig. 9. Olasıyla bir balık ve kuş figürünün betimlendiği bezeli kabartma bezemeli elemanlar

Fig. 10. Bir heykele ait elbise ve ayak fragmanı

Fig. 11. Kentten ele geçmiş mortarium parçaları.

Fig. 12. Üzerinde herhangi bir bezeme unsuru içermeyen mermer kaplama levhası örnekleri

Fig. 13. Kilise temellerinde tespit edilen ahşap hatıllara ait yuva izleri

Fig. 14. Muhtemelen nartekse ait harçlı duvar kalıntıları

Fig. 15. Kilise bahçesi olarak tanılanan alandaki ruhban gömüleri

YAYIN KURALLARI

TEKNİK KURALLAR

1. Süre:

Derginin her yılın Mayıs ayında yayınlanması hedeflenmektedir, bu amaçla çalışmaların çıkması planlanan sayıdan en geç 6 ay önce teslimi gerekmektedir. Yayınlanması istenilen makaleler zaman sınırlaması olmaksızın gönderilebilir. Hakemler tarafından olumlu değerlendirilen makalelerin adedi Arkeoloji Dergisi'nin bir sayısı için fazla olduğu takdirde, bazı makaleler diğer sayıda yayınlanmak üzere havuzda bekletilir. Bu gibi durumlarda öncelik makalelerin gönderiliş zamanı gözetilerek belirlenir.

2. Özet ve anahtar kelimeler:

Türkçe ve yabancı dilde yazılmış 2000 karakter sınırı olan birer özet ve her iki dilde anahtar kelimeler çalışmaya eklenmelidir.

3. Format:

a- Makaleler Almanca, İngilizce, Fransızca ve Türkçe dillerinden birinde, Word 5.0 ve üstü yazım dillerinden birinde oluşturulmalı, yayına hazır metin e-mail ya da CD ile teslim edilmelidir (Macintosh ile hazırlanan epigrafi metinlerinde MS-DOS/Windows'a çevirim sırasında fontlarda kayıp olabilmektedir. Bu nedenle epigrafi metinlerinin Macintosh ile hazırlanması tavsiye edilmez).

b- Makale metni, sayfa düzeni oluşturmadan, 1,5 satır aralığı ile ana metin 11 punto, süreklilik gösterecek şekilde her sayfa sonuna eklenmiş dipnotlar 9 punto ile ve "Times New Roman" karakterinde yazılmalıdır. Yunanca alıntılar hariç, tüm metinde tek yazı karakteri kullanılmalıdır.

c- Paragraf başı verilmemeli, paragraf başı gerektiği durumlarda bir alt satıra geçilmelidir. Başlık ve alt başlıklarda italik, büyük harf, kalın ve altı çizili gibi format özellikleri kullanılmamalıdır.

d- Metnin gerektirdiği zorunlu haller dışında, özellikle katalog veya kaynakça hazırlanırken hiçbir şekilde tablo veya tab/sekmelele ya da "space bar" kullanılarak bir düzen oluşturulmamalıdır.

4. Uzunluk:

İlke olarak makalelerin dipnotlar dahil 30.000 karakteri (yaklaşık 4.000 kelime/10-15 sayfa), -eğer varsa- fotoğraf ve çizimlerin 12 levhayı aşmaması gerekmektedir. Bundan daha uzun makalelerde editörlerin takdir hakkı göz önüne alınacaktır.

5. Çizim ve fotoğraflar:

a- Çizim ve fotoğraflar en az 600 dpi çözünürlükteki tiff formatında olmalıdır.

b- Metinde kullanılan tablolar ve grafikler hem tiff. Hem de excell formatında gönderilmelidir.

c- Renkli çizim ve fotoğraf teknik imkânların el vermemesi nedeniyle kullanılmayacaktır.

d- Her resim ve çizimin metin içinde adlandırılması için yalnızca "Fig." Kısaltması kullanılmalı ve figürlerin adlandırılmasında süreklilik olmalıdır (Levha, Resim, Çizim, Şekil, Harita ya da bir başka ifade veya kısaltma kesinlikle kullanılmamalıdır).

6. Noktalama, dipnotlar ve kaynakça:

a- Metindeki her noktalama işaretinin ardından bir boşluk bırakılmalıdır.

b- Metnin içinde yer alan "Fig." ibareleri, büyük harf ile ve parantez içinde verilmeli; Fig. ibaresinin noktasından sonar bir boşluk bırakılmalı (Fig. 1); ikiden fazla ardışık figür belirtiliyorsa iki rakam arasına boşluksuz kısa tire konulmalıdır. (Fig. 3-5).

c- Cümle içinde veya cümle sonunda yer alan dipnot numaralarının herbirisi noktalama (nokta veya virgül) işaretinden sonar yer almalıdır. Dipnotlar, her sayfanın altında verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar süreklilik arz etmelidir.

d-Tüm göndermeler dipnotta kısaltılmış formda verilmeli, metin sonuna bir kısaltmalar listesi eklenmelidir. Modern yayınlarda yazar ve tarih sırası ile kısaltma yapılmalıdır (örn: Briant 1987: 274-278).

e- "Ibid", "op.cit" ve "loc.cit" gibi kısaltmalar tercih edilmemelidir.

f- Süreli yayınların ve temel kaynakların kısaltmasında http://www.dainst.de/medien/de/richtlinien_abbreviations_english.html web adresindeki dizin kullanılmalıdır. Epigrafik çalışmalarda Supplementum Epigraphicum Graecum. Consolidated Index for Volumes XXXVI-XLV (1986-1995) [=<http://www.hum.leiden.edu/history/seg-abbreviations.jsp>] kullanılabilir. Gönderme yapılan çalışmalar aşağıdaki gibi anılmalıdır:

g- Dipnotlarda herhangi bir kişiye ya da kuruma teşekkür kısmına yer verilmemeli, bu ifadeler metnin sonunda kaynakçanın hemenöncesinde “TEŞEKKÜR” başlığı altında yer almalıdır.

Monografiler:

Yazar adı baş harfi, Soyadı, Kitabın adı, Basım yeri, yılı, sayfa, Res. Lev. Şeklinde verilmeli; yazar adı word belgesi içinde, yazı tipi bölümü içinde yer alan “Küçük büyük” kutucuğu işaretlenerek yazılmalıdır.

Dunbabin 1948: 36-43 (dipnotta).

Dunbabin 1948: T.J. Dunbabin, *The Western Greeks*, Oxford. (kaynakçada).

Süreli Yayınlar:

Yazar adı başharfi, Soyadı, “Makale adı”, Süreli yayın adı, sayısı, yılı, sayfa, Res. Lev.

Akkermans vd. 2006: 142, Pl.52. (dipnotta)

Akkermans vd. 2006: P.M.M.G. Akkermans, R. Cappers, C. Cavallo, O. Nieuwenhuys, B. Nilhamn, I.N. Otte “Investigating the Early Pottery Neolithic of Northern Syria: New Evidence from Tell Sabi Abyad”, *AJA* 110, 123- 156. (kaynakçada)

Anı Kitapları:

Yazar adı baş harfi, Soyadı, “Makale adı”, (varsa editör), Anı kitabı adı, yılı, basım yeri, sayfa, Res. Lev.

Esin 1989: 138. (dipnotta)

Esin 1989: U. Esin, “An Early Trading Center in Eastern Anatolia”, *Tahsin Özgüç'e Armağan*, Ankara, 135-141. (kaynakçada)

Kongre Yayınları:

Yazar adı başharfi, Soyadı, “Makale adı”, Editör adı (Ed.), Kongre adı ve yılı, sayfa, Res. Lev.

Mommsen ve Kerschner 2006: 107. (dipnotta)

Mommsen ve Kerschner 2006: H. Mommsen, M. Kerschner, “Chemical Provenance Determination of Pottery: The Example of the Aiolian Pottery Group G” In: A. Villing, U. Schlotzhauser (Eds.) *Naukratis: Greek Diversity in Egypt. Studies on East Greek Pottery and Exchange in the Eastern Mediterranean*, London, 105-108. (kaynakçada)

7. Antik kaynakların belirtilmesi:

Genel olarak antik kaynaklardan alıntıların çeviri şeklinde verilmesi tercih edilmelidir. Ancak önemli bir noktayı belirtmek amacıyla Yunanca ya da herhangi bir antik dilde metin, gerekli görülüyorsa eklenebilir. Antik metinlerden yapılacak alıntılar sol marjdan bir “tab” aralığı içeride bırakılacak şekilde verilmelidir. Antik kaynaklara yapılan göndermeler dipnotlar yerine metin içerisinde parantez içinde verilmelidir. Antik kaynakların belirtilmesinde “Greek-English Lexicon, Compiled by H.G. Liddell and R. Scott” veya “Oxford Latin Dictionary, Compiled by P.G.W. Glare” veya “<http://iam.classics.unc.edu/main/help/A.html>” esas alınacaktır. Bu göndermelerde standart olarak kitap, bölüm, pasaj numaraları Arab rakamları ile verilmelidir, Roma rakamları kullanılmamalıdır (“Plinius Nat.His. VI.102” yerine “Plinius HN 6.102” yazılmalıdır.

Metin ya da dipnot içerisinde kullanılan antik dildeki terimler ya da kısa cümleler italik olarak verilmelidir.

8. Makalelerin gönderilmesi:

Makaleler Dergipark üzerinden yüklenmelidir.

ULAKBİM kuralları gereği her bir yazarın ORCID numarası alması ve bu numarayı, makale içinde belirtilmesi gerekmektedir.

ORCID, Open Researcher ve Contributor ID'nin kısaltmasıdır. ORCID, Uluslararası Standart Ad Tanımlayıcı (ISNI) olarak da bilinen ISO Standardı (ISO 27729) ile uyumlu 16 haneli bir numaralı bir URI'dir. <http://orcid.org> adresinden bireysel ORCID için ücretsiz kayıt oluşturabilirsiniz.

İletişim için;

Dr. Aytekin ERDOĞAN / Dr. M. Nezih AYTAÇ-
LAR (Klasik Arkeoloji)

Dr. Eşref ABAY/ Dr. Fulya DEDEOĞLU (Pre-
historya, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi)

Yazışma Adresi:

Arkeoloji Dergisi, Ege Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 35100 Bornova, İz-
mir, Türkiye

Fax: (232) 388 11 02

Web: egearkeolojidergisi.com

E-mail:

erdoğan105@hotmail.com

naytaclar@yahoo.com

dedeoglufulya@hotmail.com

esref.abay@ede.edu.tr

İletişimin sağlıklı sürdürülebilmesi için yazarın
açık adresi ve e-posta adresinin belirtilmesi uy-
gun olacaktır.

RULES OF PUBLICATION

TECHNICAL GUIDELINES

1. Schedule:

Arkeoloji Dergisi is planned to be published once a year, on May. The papers should be delivered at least 6 months before the planned issue.

2. Abstracts and key-words:

Two abstracts, one in Turkish and the other in one of the modern languages, should be appended to the contribution together with the key words (written in these two languages).

3. General Formatting:

Contributions should be written in English, German, French or in Turkish, and be sent in hard copy (printed in A4 format with no additions in hand writing) and in two CD. Preferred word-processor is "Word 5.0 or above" in Macintosh or in MS-DOS/Windows. (The epigraphic text are not advised to be written in Macintosh, for it can cause lose in converting to MS-DOS/Windows. Documents in MS-DOS should be saved as "text" format. No hand-notes should be added to the printed texts.

All material, including footnotes, quotations and bibliography should be double-spaced without making any page setup. A single typeface ("Times New Roman"), excepting texts in Greek or other ancient languages, throughout for text, headings, footnotes etc. 11 font size for the text and 9 font size for the notes should be preferred. "Enter" button for beginning paragraphs should be used. All-capital letters, bold-face, italics or all-underlined letters for headings or subheadings should not be used.

Except the necessities, no formatting should be done by using "tables", "tab" or "space bar", especially for catalogues and bibliography.

4. Length:

The length of the paper, including footnotes, submitted for publication should not exceed 30.000 characters (approximately 4000 words/10-15 pages). Illustrations, on the other hand, should be up to 12 plates. The length of the abstracts should not exceed 2000 characters. The editorial committee would approve for the papers longer than these limits.

5. Drawings and Photographs:

Photographs of artwork of high-quality glossy black and white prints (maximum 13 x 18 cm) and originals of drawings or their tracing paper photocopies (dimensions in maximum A4 paper) should be send. Coloured

photographs are not admitted. The scanned forms of all drawings and photographs as Jpeg or Tiff in at least 600 dpi solutions should be added in to the CD with the text. All illustrations should be identified on a self-sticking label with your last name and the figure number, attached to the back of them. Submit separately a double-spaced list of captions for the illustrations, each identified by number. Include at the end of the caption the source of the illustration, along with any credit line specified by the copyright holder, rendered exactly as required.

If there is a specific plate design preferred by the author, this should be sent as a printed copy.

6. Footnotes and bibliography:

Indicate footnotes with a raised (superscript) number placed outside the word. Footnotes should be placed consecutively at the end of each page. A list of abbreviations for all of the references could be given at the end of the paper. Use the author-date format for references to modern scholarship (e.g. Briant 1987: 274-278) with no "p." or "pp." "Ibid." may be used to save space, but avoid "op.cit" and "loc.cit". The index on the http://www.dainst.de/medien/de/richtlinien_abbreviations_english.html address could be used for the abbreviations of periodicals. *Supplementum Epigraphicum Graecum*. Consolidated Index for Volumes XXXVI-XLV (1986-1995) [=<http://www.hum.leiden.edu/history/seg-abbreviations.jsp>] could be used for the abbreviations on epigraphic studies. References for the modern scholarship should be given as below. Drawings and photographs should be identified as in the written language (Abb., Fig., Res., Lev., Pl., Taf., Tav. etc.)

Monographies:

DUNBABIN 1948: 36-43 (dipnotta).

DUNBABIN 1948: T.J. Dunbabin, *The Western Greeks*, Oxford. (in the bibliography).

Periodicals:

AKKERMANS vd. 2006: 142, Pl.52. (in the footnotes)

AKKERMANS et al 2006: P.M.M.G. Akkermans, R. Cappers, C. Cavallo, O. Nieuwenhuyse, B. Nilhamn, I.N. Otte "Investigating the Early Pottery Neolithic of Northern Syria: New Evidence from Tell Sabi Abyad", *AJA* 110, 123- 156. (in the bibliography)

Memorial Books:

ESİN 1989: 138. (in the footnotes)

ESİN 1989: U. Esin, "An Early Trading Center in Eastern Anatolia", *Tahsin Özgüç'e Armağan*, Ankara, 135-141. (in the bibliography)

Proceedings of symposiums, colloquiums, etc:

MOMMSEN and KERSCHNER 2006: 107. (in the footnotes)

MOMMSEN and KERSCHNER 2006: H. Mommsen, M. Kerschner, "Chemical Provenance Determination of Pottery: The Example of the Aiolian Pottery Group G" In: A. Villing, U. Schlotzhauser (Eds.) *Naukratis: Greek Diversity in Egypt. Studies on East Greek Pottery and Exchange in the Eastern Mediterranean*, London, 105-108. (in the bibliography)

7. Citations of ancient sources:

In general, cite ancient sources in translation. Add texts in Greek or other ancient languages only when this is absolutely necessary to document a specific point. Place the ancient text one tab space from left margin. Indicate ancient sources (as in "*A Greek-English Lexicon, Compiled by H.G. Liddell and R. Scott*" or "*Oxford Latin Dictionary by P.G.W. Glare*" or "<http://iam.classics.unc.edu/main/help/A.html>") in parentheses in the text, rather than in footnotes, and use Arabic, not Roman numerals for books, e.g. "Plinius *HN* 6.102", not "Plinius *Nat.His.* VI.102".

Words or terms in one of the ancient languages should be given in *italic* letters within the text or in footnote.

8. Non Standart Fonts

In case of using fonts different than those used in PC and Mac processors, please send the relevant font/fonts in a CD together with the contribution.

Contributions should be sent to one of the names below:

Dr. Aytakin ERDOĞAN / Dr. M. Nezih AYTAÇLAR
(Classical Archaeology).

Dr. Eşref ABAY/ Dr. Fulya DEDEOĞLU (Prehistory,
Protohistory and Near Eastern Archaeology).

Address: Arkeoloji Dergisi
Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
35100 Bornova, İzmir, Türkiye

Web: egearkeolojidergisi.com

Fax: + (232) 388 11 02

E-mail: erdogan105@yhotmail.com
naytaclar@yahoo.com
dedeoglufulya@hotmail.com
esref.abay@ede.edu.tr

